

آذربایجان

شفاهی خلق ادبیاتی

تالیف

دکتر جواد هیئت

طهران - ۱۳۶۷

وارلیق مجله سی نین ضمیمه سی

چاپ کاویان

آذربایجان
شفاهی خلق ادبیاتی

تالیف

دکتر جواد هینت

شهران - ۱۳۶۷

"وارلوس" مجله سرگودین انجمنه

آذربایجان شفا هی خلق ادبیاتی
هیئت - جواد
"وارلیق" مجله سی نین ضمیمه سی
بیرینجی چاپ ۱۳۶۲
تیراژ: ۲۰۰۰ نسخه
چاپ - کاون
چاپ حق محفوظ دور
فیلم : لادن

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اؤن سؤز

مملکتیمیز ایرانین مدنی-فکری تاریخی، هر شئیدن اول، ان قـدیم عصرلردن باشلامیش تا بوگونه قدهر، بورادا یورد سالیب، اؤلکه نین ملی-سیاسی وارلیغینی وار قوه سیله قورویان و قرنلردن بری بورادا جانلانا مدنیت و اجتماعی دوشونجه آخینلارینا اؤز یورددا شلیق سهمینی اؤده یسن خلقلرین مدنی-فکری یاشاییش تاریخی دیر.

تاریخ بویونجا، بورادا یئرله شیب یاشایان خلقلرین ان دوغما و انسانی احساس، اینانیش، دوشونجه، اجتماعی حیات تجروبه لری و بیرسؤزله بدیعی یارادیجیلیق با جاریقلا ریندان آخیب گلن مدنی-خلق آخینلاردان بییری ده شفاهی خلق ادبیاتی اولموشدور.

عمومی تعبیر ایله فولکلور و یا خلق بیلیکلری آدلانا خلق مسدنیست و بیلگی ساحه سینده اولدوقجا گئنیش و اهمیتلی یئر توتان شفاهی خلق ادبیاتی باشقا اؤلکه لرده اولدوغو کیمی، ایراندا دا انسان حیاتی نین ان ابتدائی چاغلاردان باشلامیش، تاریخین آیری-آیری مرحله لرینین سوزگیندن گئچمیش، و بیزیم زمانیمیزا قدهر گلیب چاتمیشدیر.

یازیلی ادبیاتدان چوخ-چوخ اول یارانیب و ساده انسانلارین حیسات تجروبه لرینی، اینانیش و ایناملارینی، ایستک و آرزولارینی، احساس و اوره ک چیرپینتیلارینی، شادلیق و کدرلرینی بدیعی شکیلده ترنم ائدن شفاهی خلق ادبیاتی نمونه لری هر یئرده اولدوغو کیمی بورادا دا قرنلر بویو دیلدن-دیله و نسلدن نسله گئچمیش و حتی بیرچوخ فردوسی، نظامی، مولوی، عطار، جامی عبیدزاکانی، فضولی و اونلار کیمی سؤز استادلارینا اؤز اولمز اثرلرینی یاراتماقدا اولگو و تمل داشی اولموشدور.

ایران خلقلرینین طرفیندن تاریخ بویو یارانان چوخ ساحه لی و رنگارنگ شفاهی خلق ادبیاتی، چوخ عصرلیک تاریخه مالک اولدوغو حالدا، بو سؤز، دویغو و دوشونجه خزینه سینده پارلایان یوزلر و مینلر افسانه، داستان، ناغیل، نغمه لطیفه، آتالار سؤزو، بیلمه جه و آیری-آیری بوکیمی اینجیلری بیر یئرله توپلا-یب اونلارین اوزه رینده علمی آراشدیرما ایشی چوخ صونرالار باشلامیشدیر.

بو اؤنملی ایش، بیرینجی نوبه ده ایکی یوز ایل بوندان قاباقدان بیرچوخ غرب شرقشنا سلاری طرفیندن باشلاندیغی حالدا، صون یوز ایلده ایراندا خلق ادبیاتی و فولکلور مسئله لری ایله اوغراشان محقق و فولکلورچیلار طرفیندن دوام ائتدیریلیمیشدیر. بو فولکلورشناس و محققلرین آراسیندا کوهی کرمانی، صادق هدایت، دکتر محمد جعفر محبوب، صبحی مهتدی، امیرقلی امینی، سیدا بوالقاسم انجوی شیرازی کیمی سیمالارین گوردوکلری قیمتلی ایشلردن آد آپارماق چوخ یئرلی اولاجاق.

ایران خلقلرینین یاراتدیغی زنگین و توکنمز شفاهی خلق ادبیاتی بیر عمان بلکه ده بیر اقیانوسدا گیزلنه ن اینجیلری آرماق اوچون بئش - اوچ نفر آدم یوخ، بلکه یوزلرجه اینجی آرایان و حکومتین ده حمایتیندن بهره مند اولان صراف و علمی ایشچی گرک دیر.

آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی ایران خلقلرینین تورک دیللی قسمینه عاید اولدوغو کیمی، تورک دیللی خلقلرین ده آغیز ادبیاتلارینین بیر قولونو هم ده زنگین بیر قولونو تشکیل وئریر. کتابین متنی نین ایلک قسمینده شرح وئردیگیمیز کیمی بوباره ده قوزغی آذربایجاندا درین اختاریشلار آپاریلیب قیمتلی اثرلر تألیف و نشر ائتدیلیمیشدیر. بیزده، ۶۰ ایله یاخین بیر مدتده یعنی پهلوی لر دؤورونده دیلیمیز و ادبیاتیمیزی یازیب - اوخوماق یاساق اولدوغو اوچون، بوساحه ده تک - تک، یاری قاچاق - یاری گیزلی شکیلده بعضی اثرلر نشر ائتدیلیمیشده، سیستمی و دواملی شکیلده آغیز ادبیاتیمیز حقیقده یازی یازماق و اثر نشر اتمک آنجا ق اسلام انقلابیندان صونرا ممکن و میسر اولموشدور.

بوکتابدا ۶۱ - ۱۳۶۰ ایللرینده وارلیق مجله سینده آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی حقیقده یازدیغیمیز سلسله مقاله لریمیزی توپلو اولراق بیئر یئرده نشر ائتدیریک. امید ائتدیریک گله جکده بوساحه ده داها تفصیلاتلی اثرلر نشر ائتدیلین.

بو مقاله لرین دوزه نله نیب، کتاب شکلینده چاپا حاضرلانماغیندا منه هر دورلو یاردیم ائدن و امک وئرن عزیز دوستوم و گؤزکملی شاعریمیز کریم مشروطه چییه (سؤنمز) اورکدن تشکرائتمه گی اؤزومه بورج بیلیرم آیریجا اون ایلدن بری وارلیق مجله سینی و بوگون ده بوکتابیمیزی چاپ ائدن کاویان چاپخاناسینا تشکر و شکران دویغولاریمی بیلدیرمک ایسته ییرم.

تهران - فروردین ۱۳۶۷

دکتر جواد هیئت

آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی دونیانینان زنگین و قدیم خلق ادبیاتلار-
پندان دیر. بۆتون خلقلرده اولدوغو کیمی، بیزده ده اولجه شفاهی خلق
ادبیاتی یارانمیشدیر. خلقیمیزین یازاتدیغی داستانلار، ناغیللار، نغمه‌لر،
آتالار سۆزو، لطیفه‌لر، تاپماجالار و عاشیق قوشمالاری نسیلدن - نسیله گئچهرک
حافظه‌لرده یاشامیشدیر. بدیعی سۆز صنعتینین بو ساحه‌سینه، خلق ادبیاتی
اثل ادبیاتی، آغیز ادبیاتی، و بعضاً ده فولکلور دئیلمیشدیر. فولکلور خلق
حکمتی، خلق بیلگی و داها دوغروسو خلق یارادیجیلیغی دئمک دیر.

شفاهی خلق ادبیاتینین ایلک نمونه‌لری قدیم انسانلارین ابتدائی امک
فعالیتلری و طبیعت حادثه‌لری حقینده کی تصورلری و یا مذهبی اینانیشلاری
ایله علاقه‌دار اولان امک و مراسم نغمه‌لری اولموشدور. انسانلار قورخولو
حیوانلاری اولادیدقا، آغیریؤکلری قالدیردیقا بیرگه حرکتلرینی تنظیم
ااتمک اوچون آهنگلی سسلردن و سۆزلردن استفاده ائتمیشلر، وگورولن
ایشین ریتمینه او یغون اولان بو سسلر و سۆزلر ایلک امک نغمه‌لری نین
اساسینی تشکیل ائتمیشدیر. صونرالار بو نغمه‌لر تدریجاً ایش جریانیندان
آیریلیب، مستقل شکیلده استزاحت زامانلاریندا اوخونماغا باشلامیشدیر.
شفاهی ادبیاتین قدیم نمونه‌لری خلقیمیزین تاریخی انکشاف مرحله‌لری ایله
علاقه‌دار اولاراق، داها چوخ اولچولوق، اکینچیلیک و مالدارلیقلا باغلی
اولموشدور. زامانلا خلقین حیات تجروبه‌سینین آرتماسی، ادراک و تخیلون
گئنیشلنمه‌سی سایه‌سینده بدیعی سۆز یارادیجیلیغی دا انکشاف ائتمیش، بیر
طرفدن یئنلی-یئنلی اثرلر یارانمیش، بیر طرفدن دن ده اسکیدن یارانمیش
اثرلر آغیزدان-آغیزا گزمیش، دولاشمیش و استعدادلی سۆز اوستادلارینین
یعنی ناغیلچیلارین، داستانچیلارین، مغنی‌لرین و عاشیق‌لارین ایفاسیندا
جلالانمیش و تکمیل لشمیشدیر.

شفاهی خلق ادبیاتی داها چوخ زحمتکش خلقین کولتکتیو (توپلو، دسته‌جمعی)
یارادیجیلیق محصولو اولوب، ایستک و آرزولارینی، کدر و سئوینحینی
معیشت طرزی و عادت - عنعنه‌لرینی، ذوق و اینام و اعتقادلارینی، و دنیا
گوروشلرینی عکس ائتدیرمکده دیر. بو سببدن شفاهی ادبیات تاریخی-سی
تدقیق ائدرکن، خلقیمیزین کئچمیشده کی عادت و عنعنه و بۆتون خصوصیاتین
مختلف تاریخی دورلرده کئچیردیگی انکشاف مرحله‌لری ایله ده تانیش
اولوروق.

بو ادبیاتدا، عمومی اولاراق امگه یوکسک قیمت وئرک و تنبل لیگه قارشی

نفرت، آزادلیق آرزولاری، وطنپرورلیک و انسانیت حسّری، ظلمه وحقسیزلیگه قارشى نفرت، آزاد حیاتا و گلهجهگه اومید و حقّین باطیله غلبه سی اپنانجی آیدین بیر شکیلده گۆزه چارپیر.

شفاهی خلق ادبیاتی خلقین یارادیجیلیق محصولو اولدوغو اوچون، دیل و افاده طرزى ساده و تمیزدیر. هر باخیمدان خلقی اولان بو ادبیات خلقین قهرمانلیق تاریخی ده عکس ائتدیرن گۆزل منبعلردن بیرى دیر.

شفاهی خلق ادبیاتی نین تربیه وی و بدیعی اهمیتی ده بؤیوکدور. بیز هله اوشا قلیقدان ناغیلارلا تانیش اولوروق. بونلار بیزده حیاتا، وطنه و خلقه اولان محبتیمیزی آرتیریر و بیزده خلقین دوشمنلرینه قارشى کینه و نفرت حسّی اویان دیریر، و عینی زاماندا بیر دیل، خزینه سی کیمی، اصیل تورک سۆز- لرینین اویره نیلمه سینه یاردیم ائدیر.

معاصر خلق ادبیاتیندان گوردویوموز کیمی، کئچمیش فولکلور نمونه لر- ی نین ده هر بیرى نین مؤلیفی اولدوغو شبهه سیزدیر. کئچمیش دؤورلره عاید اولان ناغیلار، داستانلار، ماهنیلار آیری- آیری شخصلر طرفیندن یارانمیشدیر. لاکین، بو اثرلر یازیلی شکیلده محافظه ائدیلمه دیکلری اوچون گئتدیگجه عمومون استفاده سینه گئچمیش، مختلف ایفاچیلار طرفندن ایسته نیلدیگی شکیلده تکرار ائدیلیب، خلقین مالی اولموشدور. ایفاچیلار بو اثرلری اشتراک ائتدیکلری مجلسین ترکیبینه گۆره ده دگیشدیریرلر. مثلاً عاشیقلار چئخیش ائتدیکلری مجلسده کی آداملارین ترکیبى نى، اولارین ماراغى نى و دؤورون اجتماعى- اخلاقى طلبلرینی ده نظره آلاراق سؤیله دیک- لری داستانلاردا دگیشمه لر عمله کتیریرلر و بو سببدن آغیز ادبیاتی محصوللاریندا واریانتلار، چئشیتلر مئیدانا گلیر. بو دگیشمه لر حماسه ای اثرلرده لیریک، منظوم اثرلردن داها چوخ گورولور. بئله کی، بعضاً عئینی بیر ناغیلدا و یا داستاندا مختلف دؤرلرین حیات طرزى، اجتماعى مناسبت- لری و دیل خصوصیتلری ده اؤز عکسینی تاپمیش اولور.

آغیز ادبیاتی نین خصوصیتلریندن بیرى ده اولنداکی اینام، اومید و نیک بین لیک روحیه سی دیر. زحمتکش خلق ظالم حکمدارلارین و استیثمارچی- لارین تضییقى آلتیندا نه فده ر آغیر زحمت و اذیت لره معروض قالمیش اولسا دا آزادلیق اومیدینی و حقّین صون غالبیتینه اینامینی الدن وئرمیر. بو روحیه اونون یارادیجیلیغیندا عکس اولونموش و نیک بین اثرلرین مئیدانا چئخماسینا سبب اولموشدور.

آغیز ادبیاتی ره آلیست بیر ادبیه تدریر. خلق یارادیجیلاری حیاتین و عیشتین مختلف موضوع و حادیه لرهنی و اؤز انطباع و دویغولارینى

اۆلدوغو كيمي بديعى بىر شكيلده بيان و ترنوم ائتميشلر .
 اتالارسوزلرى و مثل لرین تدقیقى خلقین فکر و اعتقادلاری باخیمندان
 تاریخ بویونجا كئچیردیگی انكیشاف و دگیشمه لری آیدینجا گۆسته ریر . مثلاً
 چوخ اسکی بىر اتالارسوزو اولان " آلاها تا پشیر دانانی، قورد یئمز "صونرا
 دان خلقین فکری انكیشافی نتیجه سینده بئله بىر اتالارسوزونه چئوریلیمشدير :
 " اول دانانی باغلا، صونرا آلاها تا پشیرا "

یوخاریدا سؤیله دیگیمیز كیمی، بو ادبیاتین نمونه لری خلقین مختلف
 تاریخی دؤرلرده یا شاییشینین و بوتون خصوصیت لرینین گۆزگوسو كیمی دیر .
 عئینی زاماندا خلقیمیزین حیات تاریخینین تدقیقى اوچون ان اصیل و گۆوهن
 وئریجی قایناغی ساییلیر . بو باره ده بویوک روس یازیچی سی ماکسیم قورکی
 بئله دئمیشدير : شفا هی خلق یا رادیجیلیفنی اؤیرنمه دن زحمتکش خلقین حقیقی
 تاریخینی بیلیمک ممکون دگیلدير . فولکلور اؤز خصوصی یولو ایله تاریخه
 یولداشلیق ائدیر ."

دیگر ملت لرده اۆلدوغو كیمی، آذربایجان کلاسیک ادبیاتینین مشهور
 ادیب و شاعیرلری ده زنگین شفاهی خلق ادبیاتی ارثینه درین حرمتله
 یاناشمیشلار، و اونون مختلف نوعلرده اولان نمونه لرینی مارقلا
 اؤیرنمیشلر . بو مسئله نی نظامی نین، خاقانی نین، فضولی نین، آخوندوفون،
 صابرین، العلی نین، و معجزین، عزیز حاجی بیگ اوفون، جعفر جبارلی نین، صمد
 وورغونون و دیگر شاعیرلریمیزین یارادیجیلیفیندا آیدین گۆرمک اولار .
 آذربایجان فولکلورو ایله یازیلی ادبیات آراسیندا کی سیخ علاقه و قار-
 شیلیقلى تأثیر عصرلر بویو دوام ائتمیشدير . ادیب و شاعیرلر شفاهی
 ادبیاتین موضوعلاریندان، شکیل، وزن و افاده واسیطه لریندن استفاده ائده-
 رک گۆزل حکایه، منظومه و قوشمالار یازمیشلار . شفاهی ادبیاتین یارادیجی-
 لاری اولان عاشیقلار، ناغیل دئینلر ده نظامی، نسیمی، ختائی و واقف کیمی
 صنعتکارلارین ارثیندن استفاده ائده رک یئنی داستانلار، ناغیللار و شعر-
 نمونه لری یاراتمیشلار .

خلقیمیزین آنادیلی تورک دیل لریندن بیری اۆلدوغو اوچون آغیز-
 ادبیاتیمیزین اناسکی نمونه لری اورتا آسیا تورک ائللری آراسیندا یارا-
 نمیشدير . بو ساحه ده میلاددان قاباغا عاید اولان اثرلر مختلف تورک
 ائللری و قبیله لری آراسیندا، شامان، قام، تویون، باقسی و اوزان آدی
 وئریلن روحانیلرین سؤیله دیکلری الاهی لر (آلاها اوچون سؤیله نن سؤزلر)
 و یا دینی مراسم نغمه لری دیر . نسبتاً یاخین زامانلاردا مخصوصاً اوغوزلار
 آراسیندا اوزان آدی وئریلن بو شخصیتلرین دینی وظیفه لریندن تدریجاً

آيريلاراق ساز شاعيري اوصافيني آليب ، قوپوز دئييلن سازي چالاراق خلقى-
نين هرچثشيت دويغولارينى ، الاهى ، افسانه و منقبه لريني ترنوم ائتديكلرى
آيدينلانميشدير .

اسكى تورك داستانلارى يازيلما ديغى اوچون زامانلا چوخلارى اؤنودولوب
گئتميشدير . آنجاق بعضى چين ، ايران و عرب قايناقلاريندان و (ديوان لغات
ترك) كتابى نين يازديغى خلاصه لردن بو داستانلارين و اسكى تورك نغمه لرى-
نين بيرحصه سى بيلينميشدير .

توركلرين ان اسكى داستانلارى "آلپ ارتونقا" (افراسياب) داستانى دير .
آلپ ارتونقا ساكالار زامانيندا قهرمان بير حكمدار اولان تاريخى بىر-
شخصيت دير ، و تخميناً ۷۰۰ ايل ميلاددان قاباق ياشاميش ، و ايرانلىلارلا
محاربه لره گيريشميشدير . آلپ ارتونقا " فردوسى " - نين يازديغى شهنا مه ده
افراسياب آدپله تورانلىلارين باش قهرمانى اولاراق تصوير ائديلميشدير .
"ديوان لغات ترك " - ده يازيلان منظومه لردن بىرى آلپ ارتونقا مرثيه سى-
دير . ليريك بير روح و صميمى بير افاده ، و اولغون فكلره سؤيلنميش بو
شعر دوققوز دوردلوكدن عبارتدير و شكيل جهتيندن بوگون آذربايجان و
تركيه ساز شاعيرلرى نين مرثيه شعرلرى نين عينى دير . بورادا ايكي بندينى
بوگونكو توركجه ميزله بيرليكه درج ائديرىك :

آلپ ارتونقا اولدى مى = آلپ ارتونقا اولدى مى
ايسيز عجون قالدى مى = پيس دونيا قالدى مى
اؤزلك اؤچين آلدى مى = فلک اؤچون آلدى مى
ايمدى يورك بيرتيلير = ايندى اورك بيرتيلير
بگلىر آتين آرقوروب = بگلىر آتينى يوروب
قادقى آنى تورقوروب = قايقى اونلارى احاطه ائديب
منگى يوزى سارقوروب = بنيزى (ياناقلارى) ساراليب
كوركوم آنقا رتورتولور = سانكى زعفران سورتولور
.....

چين قايناقلاريندا ميلاددان ايكي عصر قاباغا عايد اولان و آشاغيدا درج
ائديلن دورد مصراعلىق بير شعر تورك نغمه لرى نين اسكى بىر نمونه سى دير :

يئنگى شانى الدن وئردىك

قادينلاريميزين گوزل ليگى آرتيق قالمادى

كىلىپين داغلارينى بوراخديق

حيوانلاريميز آرتيق باخيلميا جاق

اوزان و قوپوز شعرى عنعنه سى نين ميلاددان سونرا دا بوتون تورك

اغللىرى آراسىندا دوام تاپدىغى تارىخى قايناقلاردا يازىلمىشىدىر، آتيلانىن
اۆلومونو شرح وئرن بىزانس تارىخچىلىرى بو حادىثە اوچون ترتىب ائدىلن
ياس مراسىمىندە اۆزانلارنىن آغىت (مرثىه) لار سۆيلەدىكلىرىنى بىلدىرىر، و
بو آغىتلاردان بئله بىر ترجمە نىقل ائتمىشلر:

" ھونلارنىن ان بۆيوك حكمدارى و مونجوقون اوغلو، ان جسور قوملرىن
باش بوغو (سركردهسى) آتتلا، اۆزوندىن قاباق ھىچ ائشىدىلمەمىش بىرقوتلە
"ايسكىت" و "ژرمن" بۆيوك اۆلكەلرىنە صاحىب اۆلدو. او بۆيوك اۆلكەلرىن
بىرچوخ صاحىبلىرىنى ضبط ائتمك صورتىلە "رۇما" - نى قۇرخوتدى. باشقا
يئرلر داھا اۆنون پنجهسىنە دۆشمەسىن قۇرخوسىلە روما (دولت روم) اۆنو
خواھشلىرلە و ھرايىل وئردىگى وئىرگى (ماليات) ساپەسىندە دوردورا بىلدى.
بۆتون بونلارى ائتدىكەن سۇنرا طالعىن خصوصى بىر ياردىمىلە اۆلسدى.
لاكىن دوشمنلرىن ووروشلارى ايلە، ياخود اۆز آداملارنىن خىانتىلە يۇخ،
تۆى نشئەلرى اىچىندە، قوتى ھىچ پۆزولمايان ملتى آراسىندا ان كىچىك
بىر آغرى دويمادان اۆلدى. ھىچ كىمسەنىن انتقام ائدىلمەمىشەكى بو
اۆلومى كىم تصوير ائدەبىلەجك "

مىلادىن ۶/۴ - نجى عصرلىرىندە "چىن" - ين شىمالىندا دولت قوران توركلر
آراسىندا بو چئشىت شعرلرىن فورمالاشدىغى چىن قايناقلارىندا ان ائدىلن
ترجمە لردن آيدىنلاشىر. "قاوال توركولى" ويا "نئى" نغمەلىرى آدلانسان
بو شعر پارچالارى حقىقتا گۆزل و اۆلقون اثرلردىر. بورادا، نمونە اوچون
بىرنغمەدن اوچ بندىنى درج ائدىرىك:

آتا مىنەرم، الىمدە قمچىم يۇخ
دۇنوب بىر سۇگود دالى قۇپارىرام
آياقلىرىمى ساللايىب اۆتورورام، نئىمى چالىرام
گلىب گئدىن لر كىردىن اۆلورلر

آتىنىزىن قمچىسى اۆلماق اىستەيىرم
گلىب قولونوزا گىرمك اىستەيىرم
آياقلىرىمى وزا دىب، دىزىنىزىن دىبىندە اۆتورماق اىستەيىرم
اوزاقلاردان منگ-كىن دەكى سارى ايرماغى گۇرورم
سۆيوتلر كىردىن ساللانيرلار
من اسىر بىر عائلەنىن اوشاغىم
خانلارنىن (چىن حكمدارلارى) نغمەسىنى آنلامىرام
قاوال توركولى ۲۴ نغمە ويا ماھنىدان عبارتدىر و دستە جمعى روحدا

سۆيلىنىمىش و داهاچۇخ اۇبا حياتىنا عايد عشقى اثرلۇدۇر . لاکىن بونغمەلر
آراسىندا "مولان نغمەلرى" ايله معروف اولانى گۈزل بىر قهرمانلىق داستا-
نىدۇر . بو داستان ، بۇيۇك قارداشى اولما دىغى اوچون اوزو ساواشا گئىدىب
-گلمىش مولان آدىندا بىر قىزىن منظوم حكايه سىدۇر :

تسه ، تسه . . . گىنه تسه تسه

مولان قاپى يانيندا قوماش تۇخوپور

دستگاهىن سسى ائشىدىلمىر

يالنىز گنج قىزلارين نفس آلىشى دۇيولور

قىزا نه دۇشوندوگونو سۇروشورام

قىزا نه يى خاطرلادىغىنى سۇروشورام

قىز بىرشى دوشونمور

قىز بىرشى خاطرلامىر

دۇنن گنجە عسكر گۇندە رىلدىگىنى گۇردوم .

خاقان بۇيۇك بسىج اعلان ائتدى

عسكرى لىسته اۇن يىكى پارچادىر

هر لىسته ده بابامىن آدى دار

بابامىن يىتتىشمىش اوغلو يۇخ

مولانىن بۇيۇك قارداشى يۇخ

بازاردان بىر آت ، و يه هر آلماق ايسته بىرم

بابامىن يىترينه جبهه يه گئده جهگم .

دۇغو بازاردان بىرگۈزل آت آلدى

باتى بازاريندان بىر يه هر آلدى

گوننى بازاريندان بىر جيلۇو آلدى

قوزنى بازاريندان دا بىر اوزون قمچى آلدى ،

سحرچاغى آتاسىنا ، باباسىنا وداع ائدىب ، آيرىلدى .

.....

توركلر اسلام دىنىنى قبول ائتىدىكن صۇنرا ، غرب اولكه لرينه (ايران ،

روم و اورتاشوق) مهاجرت ائتمىشلر و اوزلريله برابر ، اوزانلار يىنى و

عادت - عنعنە لر يىنى ده يىنى وطنلر يىنه گتىرمىشلر . لاکىن خلق يارادىجى -

ليغى يىنى اولكه لرده ياشايان ائللرده انكىشاف يىنا دوام ائتمىش و يىنى

- يىنى داستانلار و ماهنىلار يارادىلمىش ، بىر طرفدن ده اسكىدن اولو

بابالار يىندان قالان مىراثى گئنىشلندىرە رك انكىشاف ائتىرمىشلر .

بىلدىگىمىزكىمى آذربايجان و ايرانىن ديگر يئرلر يىنده ، حتى آنا طولى

داها چوخ اؤغوز تورکلری یغرشدیکلری اوچون بورالاردا اؤغوز تورکجه سی یایلمیش و ۱۳- نجو میلادی عصریندن صونرا آذری و آناطولی لهجه لری ویا تورکجه لری ظهور ائتمیشدیر. بو ایکی تورک لهجه لری اصلینده بیر دیل—دن نشأت ائتدیکلری حالدا، صونرالار، ایکی مستقل دیله چئوریلیب، ایکی مستقل ادبیاتا صاحب اولموشلار. بونونلا بئله، ائللر آراسینداکی دیل آیریلیغی ولهجه فرقی شهرلیرین دیلی و ادبیاتی قدهر چوخ اولما میش و بیر چوخ داستان- لار (دده قورقود داستانلاری، کوراوغلو و سایره) و آتالار سوزو و آغیز ادبیا- تی نین دیگر نوعلری بو اولکه لرده یاشایان خلقلرده مشترک قالمیش ویا کیچیک فرقلره یاشا میشدیر.

دده قورقود داستانلاری اؤغوز ائللرینین یارادیجیلیغی نین شاه اثری ساییلان نمونه لری دیر. بو بویوک، اولمز آبیده ۱۵-نجی عصرین اورتالاریندا یازی یا آلینمیشدیر. مؤلیفی ویا توپلایانی بللی دگیل دیر. کتابین دیلی آذربایجان تورکوسونون خصوصیتلرینی گؤسته ریر. عینی زاماندا، شرقی آنادولو لهجه سی نین ده اؤزل لیک لرینی احتوا ائتمکده دیر. بو دا کتابداکی داستا- نلارین ۱۳-نجو عصرده سؤیلندیگینی ثبوت ائدیر. بونونلا بئله، داستانلارین کؤکو داها دا اسکی دیر و بعضی حصه لری اسلامدان قاباکی دؤورلره عاید دیر کتاب ۱۲ داستانان و بیر مقدمه دن عبارت دیر. مقدمه ده دده قورقودون خصو- صیتلری و اویودلری یازلمیشدیر. دده قورقود اؤغوز اوزانی و ائللین آغ- ساققالی و مصلحتچی سی دیر. او، اؤغوز ایگیدلرینه آد تاخار، و قوپوزی ایله چالراق قهرمانلارا بوی اؤخور. داستانلاردا اؤغوز قهرمانلاری نین و اؤغوز قبيله لرینین یاشاییشی، معیشت، عادت - عنعنه لری، عقیده و ایناملاری بدیع بیرشکیلده توصیف و ترسیم ائدیلمیشدیر. داستانلار منظوم و منثور حصه لردن تشکول ائتمیش، منظوم قسم لار موزون و بدیعی شکیلده سؤیلنمیش، آهنگلی اوزان شعرلری دیر. بوکتاب ۱۸۱۵ - ده "آلمانیا" نین "درسدن" - شهری نین کتابخاناسیندا مشهور شرقشناس "دیتس" طرفیندن تاپیلمیش و کتابین اؤزه - رینده بو عنوان یازلمیشدیر: "کتاب دده قورقود علی لسان طایفه ای اؤغوزان". دده قورقود کتابی و داستانلاری اؤزه رینده بیر چوخ آروپالی شرقشناسلار تدقیقات آپارمیش و بیر چوخ دیل لره، حتی فارسجا یا ترجمه ائدیلمیشدیر. روس عالیملریندن "پروفه سور بارتولد" عمرونون چوخ حصه سینى دده قورقود داستانلاری نین تدقیقی ایله گئچیرمیشدیر. تورکیه ده "معلم رفعت" (۱۹۱۵ م)، صونرا "محرم ارگین" و "ا- شائق گوکای" و آذربایجاندا "حمید آراسلی، دمیرچی زاده، ا. سلطانلی و م.ح. طهماسب ایلر بویو دده قورقود داستان- لاری اؤزه رینده علمی شکیلده ایشله میشلر و قیمتلی اثرلر نشر ائتمیشلر.

ایراندا، ایکی ایل قاباق اۆرک سکتہ سیندن اولن ملی شاعیریمیز " بولسود قاراچورلو" (سهند) دده قورقود داستانلارینی نظمہ چکمیش و کتابینی بیر-ینجی جلدینی " سازیمین سوزو" آدیله "پهلوی" رژیمینی یا ساقلارینا باخمیارق چاپ ائتدیرمیشدیر (۱۳۴۵). وارلیق نشریه سینین ۶۰-۱۳۵۹ سایلاریندا دا " بررسی درباره کتاب دده قورقود" عنوانیله "آقای علیرضا صرافی" طرفیندن سکیز مقاله نشر ائتدیلیمیشدیر.

علمی تدقیق

شفاهی خلق ادبیاتی، یازیلی ادبیاتلا بیرچوخ باخیمسدان مشترک خصوصیتلره مالک دیر، چونکی هر ایکسی ده سوز صنعتی دیر و فولکلور شناسلیق علمی، ادبیات شعبه سینین بیر قولو کیمی ساییلماقدادیر، و اونونلا سیخ علاقه داردیر. فولکلور شناسلیق بیر علم کیمی ۱۸-نجی عصرین صونو و ۱۹-نجو عصرین اوللرینده اورتایا چیخمیشدیر. اوندان قاباق بیرچوخ یازچی و تاریخچیلر خلق اثرلرینی توپلاماقلا، بعضاده چاپ ائتمکله، قیما شرحلر و پراکنده قیدلرله کفایتلنمیشلر.

فولکلور شناسلیق هر شهیدن اول، تاریخله رابیطه ده دیر، چونکی هر بیر خلق اثرینی دوغرو و هر طرفلی دگرلندیرمک اوچون اونون میداننا گلدیگی دوورو، تاریخی شرایطی و اجتماعی مناسبتلری دقتله اوگرنمک و بیلیمک لازیم دیر.

فولکلور شناسلیق تدقیقینده ائتئوقرافینی نین ده بویوک اهمیتی واردیر. چونکی خلق یارادیجیلیغیندا خلقین حیاتی، معیشتی، عادت و عنعنهلری و مراسم و بایراملاری اوز بدیعی عکسینی تاپیر. بو سببدن خلق اثرلرینی یاخشی اوگرنمک و دوغرو تفسیر و توجیه ائتمک اوچون او خلقین ائتئوقرافینی، اصل و نسبینی ده یاخشی بیلیمک لازیم دیر.

فولکلورون دیل ایله ده علاقه سی آیدیندیر. ماقسیم قورکی دیلی ادبیاتین ایلک عنصری آدلاندیریر. عصلردن بری خلق طرفیندن یارادیلمیش فولکلورون تحلیل و بدیعی قیمتینی آشکار ائتمک اوچون خلقیمیزین دیل تاریخی بیلمه میز و انکیشاف مرحله لرله تانیش اولما غیمیز لازیم دیر.

آذربایجان اولکە سینین مختلف منطقه لرینده آذری تورکجه سینین مختلف لهجه لری دانیشیلدیغی اوچون بوتون منطقه لرین خلق یارادیجی-لیغینی تدقیق ائتمک اوچون مختلف لهجه لری، یعنی دیالکتلری ده بیلیمک ایجاب ائدیر. شفاهی خلق ادبیاتی موسیقی ایله برابر اولدوغو اوچون، خلق موسیقی سینین ده تانیماق لازیم دیر. دشمه لی، خلق یارادیجیلیغی نین

علمی تدقیقینده خلقین تاریخی، قومی خصوصیتلرینی (اثنوگرافی)، دیلینی و دیل تاریخی و لهجهلرینی و موسیقیسینی ده گوز اؤنونده توتماغیمیز لازیمدیر .

فولکلورون منشایی

شفاهی خلق ادبیاتینین خلق طرفیندن ایلک دفعه نه کیمی عامیلر اساسیندا یارانماسی، چوخ دا آیدین دگیلدیر . غـرب فولکلورشناسلاری میتولوژی و یا خلق اسطورهلری نین ان بویوک و قدیم عامل اولدوغونو ایرهلی سؤرموشلر . بو باره ده گئچن عصرین باشیندان بری، آلمان فولکلورچیلاریندان "قریم" قارداشلاری چوخلو تدقیقات ائدیپ، مختلف خلقلرین اساطیرلرینی مقایسه لی شکیلده تحلیل ائتمیشلر، و اساطیر آراسیندا اولان اوخشارلیغی همین خلقلرین قوه مولوغوندا اختارمیشلار، و فکرلرینی (میتولوژی نظریه سی) آدیله بیان ائتمیشلر . بونلارین عقیده لرینه گوره ناغیل اولجه آلاهلار حقینده اساطیر کیمی یارانمیشدیر، و مراسملر ، و نغمه لری ابتدائی دینی اینانیشلارلا علاقه داردیر .

بو باره ده ک . مارکس داخی "سیاسی اقتصادین تنقیدینه دایر" اثری نین مقدمه سینده میتولوژیانین "ایلیاد" و "اوده سییا" کیمی قهرمانلیق داستا-نلاری نین یارانماسینا کؤمک ائتدیگینی گؤسته ریردی .

بو نظریه نین نماینده لری فولکلورشناسلیغی بؤتون دونیادا بیر علم کیمی تانیتدیلار و دنیا علمی محفل لرینین دقتینی خلقلرین بو معنوی تروتینه جلب ائتدیله ر و بئله جه خلق ادبیاتینین توپلانماسی و اوگره نیلمه سی نین بنا سینی قویدولار .

۱۹-نجو عصرین اورتالاریندان بیر سری آوروپا شرقشناسلاری شرقه گلیب ، بورا داکی خلقلرین دیل، فولکلور و ادبیاتلارینی اوگره نمه گه باشلادیلار . بونلارین تدقیقاتی سایه سینده معلوم اولدو کی، شرق اولکه لری نین افسانه ناغیل و داستا نلاریله آوروپا خلقلری نین شفاهی یارادیجیلیغی آراسیندا مهم اوخشارلیقلار واردیر . بو اوخشارلیقلاری ایضاح ائتمک اوچون مختلف نظریه لر میدانا چیخدی . بونلارین ان مهمی "اقتباس" نظریه سی دیر . اقتباس نظریه سی آلمان شرقشناسی "بئن فئی" (*BENFEY*) طرفیندن اورتایا قویولوب و مهم نقطه لری بوندان عبارت دیر :

۱- دونیانین مختلف فولکلورلاریندا موضوعلارین اوخشارلیغی، بو موضو-علا رین هند منبع لریندن اقتباس ائدیلمه سیله ایضاح اولونور .

۲- بو اقتباس ، خلقلرین مختلف تاریخی علاقه و ارتباطلاری دؤورلرینده مثلا "اسکندر" - ین یوروشلری و خاچلی سفرلر (جنگهای صلیبی) دؤورونده

اۆلموشدور. بيزيم فكريميزه گۆره اورتاآسيا تورانى ائللرى نين (آتىلا و هونلار) شرقى آوروپايا كۆچمەسى و اوردادا يئرله شيب ژرمن و ديگر آوروپا ملتلىله قايناشماسى بو اۇخشارلىقلارين و اقتباسلارين عمله گلمەگينسندە بۇيوك رۇل اۇينا ميشدير. معاصر فولكلورشناسلار موضوعلارين اۇخشارلىغىنى بير صيرا سببلره باغلايىرلار. بورادا بيرنئچه سىنى ذكر ائديريك :

۱- موضوعلارين ياخىنلىغى خلقلارين تارىخاً قۇھوملوغونون نتيجه سى اۇلابيلر. بورادا ديل قۇھوملوغو داها مهم رۇل اۇينا يير. خصوصيله تورك ديللى خلقلار آراسيندا گئنىش يا ييلمىش بيرچۇخ ناغىل و داستانلارين موضو-
علارى نين اۇخشارلىغى و حتى بيرلىگى بو شكيلده ايضاح اۆلونور.

۲- موضوعلارين اۇخشارلىغى خلقلارين تارىخاً قارشىلىقلى مدنى علاقە و مناسبتلرينه باغلى اۇلابيلر. بئله تارىخى-مدنى علاقەلره مثال اۇلاراق ايراق و قافقازيادا عصرلردن بوى قونشو حالدا ياشايان تورك، فارس، كورد، ارمنى و گرجى خلقلارينين شفاهى ياراديجىلىغىنى گۇسترمك اۇلار. بو خلقلار قارشىلىقلى اۇلاراق، بىرى-بىرى نين موضوعلاريندان استفاده ائتميشلر.

۳- اۇخشايان موضوعلار بعضاً عىنى و يا خود ياخين اجتماعى شرايطده مستقل اۇلاراق دا ميدانا گله بيلر. دونيانين مختليف خلقلارينده توليد قۇه لر نين انكشافى نين بير سوپه ده اۇلماغى اجتماعى مناسبتلرين و حاكم ايدكۆلوزى نين اۇخشارلىغى فولكلورون دا اۇخشارلىغىنا سبب اۇلا بيلر.

سوسىالست رئاليزمى نين بانىسى كىمى تانينان م. قوركى خلق يارادى-
جىلىغى ساحه سينده چۇخلو تدقيقات آپارمىش و فولكلورو گئنىش زحمتكش
كوتله لر نين بدىعى-شفاهى ياراديجىلىغى كىمى قبول ائتميشدير. اۇنون فكرينه
گۆره "خلق يالنىز مادى ثروتلى يارادان قۇه دگىل، معنوى ثروتلى-سندە
يگانه و تۆكنمز منبعى دير، و خلقين امگى ده اينجه صنعتين اساسى دير،
گئنه م. قوركى يه گۆره "اساطير عموميتله طبيعت حادثه لر نين، طبيعتله
مبارزه نين گئنىش بدىعى عمومى لشديرمه يۇليله اجتماعى حياتين عكس لر نين
عبارتدير."

ما قسم قوركى، يازيچىلارى و صنعتكارلارى خلق ادبىياتيندان ياراديجى
استفاده يه چاغىرىدى: "بوتون اۆلكه لر نين بۇيوك شاعرلرينين ياخشى
اثرلىرى لاپ قديمدن بوى بوتون پۇه تىك عمومى لشديرمه لر، بوتون شهرتلنمش
صورت و تىپلرين وئريلمىش اۆلدوغو خلقين كۆلكتىو ياراديجىلىغى خزينه-
سيندن گۇتورولموشدور." اۇ، خلق ياراديجىلىغى اوستادلارينا و صنعتكار-
لارينا بۇيوك حرمت بسله ييردى. اۇ، داغىستان خلق شاعىرى عاشىق سلیمان
ستالىسكى حقينده ۱۹۳۴-نجو ايلده شوروى يازيچىلارينين بيرىنجى عموم اتفا

قورولتاييندا بئله دئيميشدير: " من قافقازيا و اورتا آسيا ملتلى نماينده لرينه دوستلوق مصلحتى ايله مراجعت ائديرم . من بيليرمكى، يالنيز منسه دگيل، هامى يا "عاشيق سليمان" سارسيديجى بير تائير باغيشلادى. ۲۵/۰۰۰ -نجى عصرين "هومر" -ى اولان بو قوجا سليمان كيمي شعر اينجيلرى يارادان باجا- ريقلى آداملارى قورويون!"

آذربايجان فولكلورشنا سليغى

آذربايجان فولكلورونون تاريخى، خلقى قدير قديم اولدوغو حالدا، بو باره ده يازيلى كتاب و اسنادى محدود دور، و اورتا عصرلى گئچمه مكدە دير.

فولكلورشنا سلىق علمى، خلق ادبياتى نمونه لرينين يازى يا آئينماسى و توپلانماسيله باشلايير. بوندان سونرا، بو اثرلرين منشأى، موضوع و بديعى خصوصيتلى تدقيق ائديلىركى، بو ملاحظه و مشاهيده لر زامانلا بير سيستمه حالينا گلير و بئله ليكله ده فولكلورشنا سلىق علمى يارانير.

قديم و اورتا عصرلر تذكره لرينده خلق ادبياتينا عايد اثر يوخ كيميدر. بو تذكره لرده داها چوخ عرب و فارس ديبلرينده اولان اثرلردن نمونه لر داخيل ائديلميش، اوللارى يازانلارين ترجمه ي حاللارى و ياراديجيلىقلارى باره ده بحث ائديلميشدير. بوندان باشقا، اورتا چاغدا، تئز-تئز باش وئرن محاربه لر نتيجه سينده موجود اولان ال يازمالارى دا آرادان گئديب، و يا خود، باشقا اولكلره آپاريلميشدير. بونا گوره، اورتا عصرلره عايد منبعلرده خلق ادبياتى نمونه لرينه چوخ نادير حاللاردا راست گليريك .

آذربايجان خلق ادبياتى نمونه لرينين ايلك يازى يا آئينماسى تخميناً ۱۹/۱۸ -نجى عصرلره عايددير. البته داها قابا قكى عصرلرده ياشاميش شاعيرلر يميز شفاهى ادبياتدان هر باخيمدان استفاده ائتميشلر. مثال اوچون "نظامى" - نين اثرلرينى گؤسته ره بيله ريک . جنگ آدلانان بو ال يازمالاريندا، يالنيز خلق ادبياتى نمونه لرى دگيل، يازيلى ادبيات يميزدان دا چوخلو اثرلر ساخلانيلميشدير. خلق ادبياتيندان داها چوخ ليريك پارچالار توپلانميشدير. مثلاً باياتى، ماهنى، عاشيق شعرلى، خلق داستانلاريندان قوشمالار و سايره . بو جنگ لرده "كورا و غلو"، "اصلى و كرم"، "عاشيق قريب"، "شاه اسماعيل" داستانلاريندان قوشمالار، عاشيق عباس، عاشيق والته، خسته قاسيم و باشقا ائل صنعتكارلار يميزين شعرلى ده ساخلانما قدادير. بو اثرلرين معاصير نمونه لرله مقايسه لى تدقيقى فولكلورشنا سلا ر و ديچى لر اوچون چوخ اهميت- لي دير.

۱۸/۱۷ -نجى عصرلره عايد ارمنى و گرجى منبعلرينده ده چوخلو مقداردا

آذربایجان فولکلور نمونہ لری موجود دور . بونلار ارمنی، و یا خود گرجی ایفبالاریلہ تورکی دیلینده یازیلیمیشدیر . بو نمونہ لر ایچہ ریسینده بایا- تیلار، ماہنیلار، عاشیق شعرلری، خصوصیلہ داستانلاردان پارچالار واردیر . ان چوخ کوراوغلو و اصلی وکرم داستانلاریندان قوشمالار و هابئله عاشیق پاشانین و عاشیق عباسین شعرلرینہ راست گلیریک .

بو جنگ لردن تاجر " الیاس موشق " - یین " نغمہ لر " کتابی چوخ اونملی دیر " موشق " ۱۷۲۱ - ده تبریزدن روسیہ یہ گئدرکن، ہشترخاندا توتولموش، و وار- یوخو الیندن آلینمیشدیر . لاکن سورغو- سئوالدان سونرا سوچسوز اولدوغو ثبوت ائدینجه اموالی اوزونہ قایتاریلیمیش، اما " نغمہ لر " کتابی مسکو وایا گونده ریلیمیشدیر .

بو ال یازماسی ۳۲۶ صحیفہ دن عبارتدیر . بورادا کوراوغلو، مجنون، عاشیق غریب، اسماعیل آدلاریلہ باغلی قوشمالار، " محمد حسین " - یین عاشیق طرزینده اولان شعرلری، تجنیسلری، خلق بایا تیلاری، نسیمی، ختائی، فضولی و بیر صیرا باشقا شاعیرلرین ده اثرلری واردیر .

" نغمہ لر " کتابیندا " کوراوغلو " داستانی حقینده اولان یازیلار داها جالب دیر . اورادا داستانین قهرمانی کوراوغلو حقینده بئله بیر قید وار " کوراوغلو بیر چوخ آتلیلارین باشیندا دورا راق یوللاردا آغالیق ائدرمیش بعضا گئچن تاجرلری سویار، بعضا ده اولنلاردان راضیلیقلا پول آلامیش . اونون اساس اولدوغو یئر قارص و ارزروم داغلاری آراسیندا ایمیش . اورادا بو یوک بیر مٹشه وار، ایندی سوغانلی آدلانیر . اورادا، او، بیر قالا دا تیکمیشدیر کی، " کوراوغلو " قالاسی آدلانیر . باشقا یئرلرده ده قالاسی واردیر بو، ایران شاهی " شاه عباس " و تورکیہ سلطانی " سلطان مراد " یین حاکمیتی زمانیندا اولموش دور . " بو قیدلر داستانین هلا و زامانلار گئنیش اراضیده مشهور اولماسینی گؤستہ ریر .

نغمہ لردہ کی قوشمالار، اوز صمیمی لیگی، رنگارنگ لیگی و اوریژینال لیگی ایله ده فرقلہ نیر . بورادا، هم لیریک، هم قهرمان لیک، هم ده چاغیریش روحلو و وطن پرور لیک تبلیغ ائدن قوشمالارا راست گلیریک .

۱۹ - نجو عصرده آذربایجان فولکلورشنا سلیفی

آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتینا عاید نمونہ لرین بیر حصہ سی ۱۹ - نجو عصرده یازیلان جنگ لردہ نقل ائدیلیمیشدیر . بونلارین ان اہمیتلی سی ۱۸۵۴ ده اہرلی شاعیر ' عندلیب قرہ جہ داغی " طرفیندن یازیلان کتابدیر . بو کتابدا آشاغیدا کی خلق ادبیاتی اثرلری واردیر :

۱ - فاطمه ایله خسروون حکایه سی

۲ - ابراهیمین حکایه سی

۳ - سلیمان

۴ - خاص پؤلادین حکایه سی

۵ - قلندرین حکایه سی

۶ - "یوسف"ین حکایه سی

۷ - "عبدالله"نین حکایه سی

بورادا، عینی زاماندا "کوراوغلو" و "اصلی و کرم" داستانلاریندان قو-
شمالار واردیر.

۱۹- نجو عصرده (۱۸۲۸) تاریخیمیزین آن آجی و اونودولماز حادیتیه سی باش
وثرمیش و آذربایجانین شمالی قسمتینا و انا وطندن آیریلاراق، روس امپراطور -
لوغونا ضمیمه ائدیلمیش، و آراز چایی یوردوموزو ایکی یه بؤلوشدور.
بو آجی حادیتیه نین بورا خدیغی کدرلی خاطیره ایلر بؤیو خاطیرلاردا یا -
شامیش، و یئنئ-یئنئ ماهنی و نغمه لرین، بایاتی و عاشیق شعرلرینین
یارانماسینا سبب اولموشدور. خلقین صمیمی دویغولارینا و اؤرک یا نقیلارینا
ترجمان اولان بو نغمه لرین موضوعلارینین آیریلیق آجیسی، هجران و ظلم تشکیل
اؤتمیشدیر. بوگون ده خلقین آغزیندا و خاطیرینده اولان بو آیریلیق
ماهنیلاریندان نمونه اوچون ایکی سینی درج ائدیریک:

سلطان آراز، خان آراز	آراز-آراز، خان آراز
گل دردیمی قان، آراز!	گوروم سنی یا ناسان

قوم ایلن دؤلدوردولار	آرازی آیردییلار
ظلم ایلن آیردییلار	من سندن آیریلمازدیم

۱۹ - نجو عصرده تئزار (چار) حکومتینین استعمار و استثمار سیاستی
شمالی آذربایجاندا حاکیم اولدوغو حالدا، بیرصیرا مدنی و ادبی ایشلرین
گورولدویو ده قید اولونموشدور. بیر طرفدن آذربایجانلی ادیب و عالمر
روس دیلی و مدنیتنین اؤگره نهرک، آروپا مدنیتنی ایله تانیش اولموشلار.
بیر طرفدن ده آذربایجان و قافقازیایا سؤرگون ائدیلمن قاباقجیل روس
اجتماعی فکر نماینده لری، ده کابریست لر و پوشکین، لئرمانتوف، پولنیس-
کی کیمی شاعیرلر آذربایجان خلقینین فولکلورو ایله ماراقلانمیش، بیر
صیرا فولکلور نمونه لری یازیب، اؤز اثرلرینده اولاردا ان اسستفاده
اؤتمیشلر.

۱۹- نجو عصرده آذربایجان فولکلورونون بوتون نوعلرینه عاید نمونه لر

آتالار سۆزو، تاپماجالار، افسانه‌لر، لطيفه‌لر و ناغيللار و سايره توپلانميش، روس مطبوعاتيندا چاپ ائديلميشدير.

آذربايجان منورلريندن "عينعلي سلطانوف" آتالار سۆزلري باره سسينده روسجا ايكي مقاله نشر ائتميشدير. مؤليف بو مقاله لرینده آذري قادينلاري حقينده اولان آتالار سۆزلريندن صحبت آچير و بير چوخ نمونه لري تقديم ائدير. عينعلي سلطانوف بوتون عمرو بويو، آذربايجان خلقينين عادت لري، قادينلارين وضعيتي و معيشتي ايله ماراقلانميش و يازيلاريندا دا بو موضوعا خصوصي توجه و دقت يئتيرميشدير. ع. سلطانوف آشاغيداكي آتالار سۆزونو نمونه گؤسته رير و بوندان آذري قادينلارينين حقوقسوز، قول کيمي ياشا ديقلارينی گؤستر مک ايسته ير:

قيز ايديم، سلطان ايديم   نشانلاندیم خان اولدوم

اره گئتدیم، قول اولدوم   آياقلارا چول اولدوم

گئچن عصرين صون ايللرينده باشقا منبعلرده ده آذربايجان آتالار سۆزو و ديگر خلق ياراديجيلىغينا راست گليريك، مثلاً "آ. د. يثريتسوف" ۱۸۹۵ ايلينده ۱۱۴ ملانصرالدين لطيفه سي چاپ ائتميشدير. ملانصرالدين باره سينده ناشير "زاخاروف" بئله قيد ائتميشدير:

"ملانصرالدين تاتار لطيفه لري نين سئويملي قهرمانی دير. اونون آدی نه اينكى تاتار آراسيندا (آذربايجاندا)، همده باشقا شرق خلقلري ايران تورکيه، ارمني خلقلري آراسيندا دا چوخ ياييلميشدير."

ملانصرالدين و اونون لطيفه لري هر يئردن چوخ ايران، آذربايجان و تورکيه ده مشهور دور. تورکيه ده "آق شهر" ده اونون مزارى (نصرالدين خوجانين مزارى) زيارتگاه دير، و هر ايل نئچه گون نصرالدين خوجا فستيوالى توتولور. تاريخي روايتلره گوره ملانصرالدين اميرتيمور زامانيندا ياشاميش، و اونونلا گوروشموش و تيمور طرفيندن تقدير و حرمت گورموشدور. ملانصرالدينين تاريخي بير شخصيت اولماغي نه قدر واقعيته اويغون اولدوغو، و يا خود اونون آدينا سؤيله نن لطيفه لرين نه قدری نين اونا عايد اولدوغو مسئله سي قطعي شکیلده آيدين اولما ماقلا برابر، بولطيفه لرين تورک ديللى خلقلر طرفيندن سؤيلنديگي و بوخللرين ياراديجيلىق نمونه لري اولماغيندا شبهه يوخدور. تورکلر آراسيندا مشهور ملانصرالدين لطيفه لري فارسلارين ملانصرالدين آدينا نقل ائديلن لطيفه لرين عكسینه اولاراق پارلاق ذکا و حاضيرجوابلىق نمونه لري دير.

۱۹-نجو عصر آذربايجان مطبوعاتينين نظرندن گئچيرسک، "ناغيل نمونه لر" ي نين "ديگر خلق ادبياتى نوعلريندن داها چوخ توپلانيب، نشر ائيلديگه ي

گوره ریک . ناغیل خلقلر ایچهریسینده داها چوخ یاییلان، سئویلن و سؤیله نین نوع اولدوغو اوچون توپلایجیلار دا ایلک دفعه ناغیللاری شفاهی دیلندن یازاراق ، ممکون اولانلاری چاپ ائتمیشلر .

ایلک آذربایجان ناغیلی ۱۸۲۵- ده روس دیلینده چاپ ائدیلمیشدیر . صونرا "اسمومیک" مجموعه سینده ملیک محمد ، ملیک جمشید ، شاه رستم ، شاه قنبر ، شاه اسماعیل و باشقا ناغیللار درج ائدیلمیشدیر . بوندان صونرا ، آ . زاخاروف ، و آ . کالاشوف و باشقالاری ناغیل توپلایب نشر ائتمیشلر . نیکولای کالاشوف "گوپچای" کند مکتبیین مفتیشی اولموش و آشاغیداکی ناغیللاری توپلامیشدیر

۱ - شاه اسماعیل ۲ - نوروز ۳ - علیخان ۴ - سووداگرا احمد ۵ - ملیک محمد ۶ - یالانچی شاهزاده و سایره .

اصلی و کرم ، علیخان و پری خانیم ، عاشیق غریب ، نوروز و باشقالاری دا دفعه لرله چاپ ائدیلمیشدیر .

۱۹- نجو عصر روس مطبوعاتیندا ، حقیقینده چوخ یازیلان فولکلور نمونه سی مشهور " کورا و غلو" داستانی دیر . بو داستان آذربایجانا گلن مختلف سیاح ، عالیم و تاریخچیلرین دقتینی جلب ائتمیش دیر . بو آداملار داستان معین پارچالار چاپ ائتمیشلر ، ویا اونون باره سینده بحث ائتمیشلر . آذربایجان یازیچی و شاعیرلری ده ۱۹- نجو عصرده خلقین شفاهی ادبیاتی ایله ماراقلانمش یئری گلدیکجه اولنلاری توپلامیش و ممکون اولانلارینی اوز اثرلرینه داخیل ائتمیشلر .

نباتی (خان چوبانی) ، ذاکر ، باکیخانوف ، ن . وزیروف ، سیدعظیم شیروانی یارادیجیلیغی گؤسته ریرکی ، بو صنعتکارلین حافیظه سینده ، ویا خود آرشیو - لرینده کلی مقداردا خلق ادبیاتی اثرلری اولموشدور .

میرزا فتحعلی آخوندوفون خلق اثرلرینی ، خصوصیه بایاتیلاری توپلاماسی حسن بیگ زردابی نین ، ح . مفتی غایبوفون لیریک شعرلر ، آتالار سوزو و ضرب المثل لری توپلایب چاپ ائتمک ایسته دیکلری بیزه معلوم دور . آنجاق بونلارین نشری اوچون امکان اولما میشدیر .

آذربایجاندا مطبوعات نشره باشلادیقدا ، فولکلور نمونه لری نین نشرینه ده ماراق آرتمیشدیر . زردابی نین ۱۸۷۵ ده چیخارما غا باشلادیغی "اکینچی" غزه تی ، آتالار سوزلری ، و ماهنیلاری نشر ائتمیش ، "کشکول" غزه تی ده اوز صحیفه لرینده خلق ادبیاتینا خصوصی بیر گوشه آیرمیشدیر . بو گوشه لر "دده لرین سوزو" یا خود "لطایف" آدلانیردی . ۱۹- نجو عصرین صونلاریندا م . ح . قمرلنسکی آتالار سوزو و مثلردن عبارت بیر کتابچا دا نشر ائتدیردی .

میرزا فتحعلی آخوندوف شعر ، رقصی ، نغمه نی انسانین معنوی غذا سی آدلاند -

یریر، و انسان‌هیاتی اوچون بونلارین اهمیتیندن دؤنه-دؤنه دانیشیر، آنجاق مرتجع فاناتیک لر انسانلاری بو گؤزل معنوی غذا دان محروم ائتمه‌گه چالی شیر دئییردی.

آخوندوف خلق شعرینی یاخشی بیلیر، و چوخ سئویردی. او توپلادیغی بایاتیلاری ارمنی ده موقرات یا زیجیسی "خ. آبوویان" وئرمیش، و بو یا زیجی دا شعرلرین ترجومه سیندن "ارمنستان یارالاری" آدلی مشهور تاریخی رومانیندا استفاده ائتمیشدیر.

آخوندوف توپلادیغی عاشیق شعرلریندن بیر مقدارینی "آ. برژه" یه وئرمیش و مؤلیف ترتیب ائتدیگی "مجموعه اشعار شعرای آذربایجان" کتابیندا بو شعرلری درج ائتمیشدیر.

حسن بیگ زردابی ده بوتون عمرو بو یو خلق ادبیاتی نمونه لرینی توپلاماغا مشغول اولموشدور. بونو، ادیب، باشقالارینا دا توصیه ائدیردی. زردابی آذربایجاندا اولان بیرچوخ مکتبلرین معلم لرینه مکتوب یا زیب، خواهش ائله میشدی کی، یا ائل ماهنیلارینی توپلا سینلار، یا خود، آسان بیر دیلده علمی، معارفی تبلیغ ائدن ماهنیلار دؤزلدیب، اوشاقلارا اوخوتسونلار. حسن بیگ زردابی بیر نچه ایل ظرفینده چوخلو مقداردا ماهنی توپلایا بیلیمیشدی. بو ماهنیلارین مضمونو یال نیز بالالاری علمه، تحصیله، ترقی یه هوسلندی ر-مکدن عبارت ایدی. زردابی نین توپلادیغی بو ماهنیلار ۱۹۰۱ - ۱۹۰۳ - ۱۹۰۹ ایللرینده اوچ دفعه چاپ اولموشدور. کتابین اولینده ادیبین "اکینچی" غزه تینده دفعه لرله یازدیغی آشاغیدا کی سؤزلر، مقدمه کی می وئریلمیشدیر: "هر کسی چاغیریرام، گل مه ییر، گؤسته ریرم گورمه ییر، دئییرم ائشیمه ییر" ادیبین خلقی علمه، و معارفه چاغیران بو سؤزلری ضرب المثل حالینا دؤشهرک، او زامان دیلرده دؤلاشیردی. بو ماهنیلار کتابی حقینده، حسن بیگ زردابی صونرالار بئله یازیردی: "ماهنیلاری باکی و غیر شهرلرین مکتبلرینه مفت ه گؤنדרدیم کی، اوخوسونلار، آما بیزلرده نوت اولمادیغینا گوره اونلارین ها واسینی گؤنده ره بیلمه دیم. آما نه قدر "بلی-بلی" دئین اولدوسا، بیرشئی حاصل اولمادی. معلم لر "حاکیم لردن قورخوروق" - دئییب او نغمه لری شاگردلرین یادلاریندان چئخارماغا سعی ائتدی لر."

بو قیدلر گؤسته ریرکی، زردابی خلق ماهنیلارینین فکری، بدیع سی و تبلیغی تأثیرینه بو یوک اهمیت وئری ردی. ادیب مقاله لرینین بیرینده یازیردی: "کئچمیشده اکینچی غزه تی چخاندا او وقتین شاعیرلریندن یا زیب، توقع ائله میشدیم کی، علم تحصیل ائتمه گین نفع لریندن، و بی ز مسلمانلارا اولان ظلم لرین باره سینده شعرلر یا زیب، بیزیم عاشیقلارا خوش

صوتيله اوخوماغي اوگرتسينلرکي، عاشيقلار اونلاري توپلاردا اوخويوب اهاليني اوياتماغا سبب اولسونلار. اونلاردان بيرجه "سيدعظيم شيرواني" علم تحصيل ائتمک نعلريندن بيرننجه شعر يارميشديرکي. "اکينچي" - ده چاپ اولونموشدور. زردابي نين چاغيريشينا "سيدعظيم شيرواني" دن صونرا "عباس صحت"، "ميرزاعلي کبر صابر" و "عبدالله شائق" ده مثبت جواب و ثريب، چوخلو ماهنيلار يازميشلار. "زردابي" يه گوره ماهنيلار انسانلاري دوشوندورن و مشترک آمال اوغرونندا بيرلشديرن ان قوتلي واسيطه لردن بيريسي دير. "هرطاي فانين وطندا شليق و ملتيني کئچميشده اولان يامان و پاخشي گونلريني شرح ائدن ماهنيلاري اولور کي، بو ماهنيلار آغيزدان آغيزا دوشوب بيرلشديرمه گه باعث اولور.

حسن بيگ زردابي خلق صنعتي، ياراديجيليغي و اونون بديعي ائستتتيک و مفكوره وي اهميتي حقينده چوخ قيمتلي فکيرلر سويله ميشدير. بو فکيرلرين آذربايجان فولکلورشنا سليق علمي نين تاريخينده مهم يئري و موقعي واردير. گئچن عصرين صون ايللرينده ايران آذربايجانيندا دا بعضي مارقلسي اديب و شاعيرلر طرفيندن فولکلور و موزون نمونه لري توپلانميش، لاکين اونلارين چاپينا امکان اولما ميشدير. بونلاردان "ملاحسن اديب اهری (طوطی)"، "مصطفا و" محمدباقر خلخالی" دن آد آپارماق اولار. ملامصطفا يازديغي "تورکي فارسي" نصابيندا ۴۰۰ آذربايجان اتالارسوزو گتيرميشدير. مرحوم محمدباقر خلخالی ده يازديغي "ثعلبيّه" کتابيندا چوخلو اتالارسوزو گتيرميشدير.

۲۰ - نجی عصرده آذربايجان فولکلورشنا سليغي

بو عصرين اوللرينده باش وئرن اجتماعي - سياسي حادثه لر و انقلابلار خلقده خلق ادبياتينا اولان ماراغي آرتيرميشدي. خصوصيله شمالي آذربايجاندا کئچن عصرين صون ايللرينده باشلاميش اولان ادبي - مدني چاليشمالار شدتله دوام ائتميشدير. بو دؤورده، فولکلورا، يازيچي و شاعرلرله بيرليکده، تعليم و تربيت متخصصلري ده مارق گؤسته ريرديلر. يازيلي ادبيات نماينده لري، فولکلوردان اوز په دا قوزيک فکيرلريني يايماق اوچون بيروا سيطه کيمي استفاده ائديرديلر.

ايکينجي طرفدن بو زامان فولکلور، آناديلى، ملي ديل و خلق ديلي مسئله سي ايله سيخ باغلي ایدی و شفاهي خلق ادبياتي آناديلى نين، ساده خلق ديلي نين اساس منبعي ساييليردي. بو دؤورده خلق ديليندن صحبت اولاندا، خلقي سن قابا قجيل اولادلاري ايلک نوبه ده فولکلورون ديليني، يعني آناديلى ني ايره لي آتيرديلار. فولکلور، هم مطبوعا تدا نشر ائديلير، هم ده آيري - آيري کتابلار حاليندا چاپ ائديليردي. "ملانصرالدين"، "مکتب"، "دبستان"، "رهبر" ژورنال -

لارینین صحیفه لرینده خلق ادبیاتی نمونه لرینه گئنیش یئر وئرلیر، فولکلورون مختلف نوع لرینه عاید کتابلار نشر اولونوردی. ملت نغمه لر، ملک محمد، ناغیللار مجموعه سی، صالح و والده، ادبیات مجموعه سی، آرواد آغیسی، ماهنیلار سیف الملوک، شیخ بهلول لطیفه لری، گوزل نامه لر، کورا و غلو، اصلی و کرم و سایر اثرلری بونا مثال گوسترمک اولار. بو کتابلار مختلف شخصلر طرفیندن توپلانمیش، ترتیب ائدیلیب چاپ اولونموشدور. آنجا ق بونو دا علاوه ائتمه لی بیگ کی، بو کتاب و مجموعه لرین ترتیبینده علمی پرنسیپلره رعایت اولونما- میس، تنقیدی، نظری قیدلر وئرلمه میشدیر.

بو ایلرده "رشید افندیف"، "فریدون کوجرلی"، "عبدالله شائق"، "م. محمود بیگ اوف"، "عباس صحت" و باشقالاری نین دؤزلتدیگری درسلیک لرده آذری فولکلوروندا ن نمونه لر داخل ائدیلدی.

فریدون کوجرلی آذربایجان مدنیتی تاریخینده بویوک رول اوینا میس بیو شخصیت دیر. اونون چالیشلاری زنگین و هر طرفلی اولموشدور. او، قاباقجیل معارفچو، معلم، پئداقوق، فولکلور توپلایان و بوباره ده ده نظریه صاحیبی اولان ادبیات تاریخچی سی ایدی. او، ایلک دفعه ادبیات تاریخیمیزه دایر گئنیش مقیاسدا ماتریاللار توپلاییب، ترتیبه سالمیش، و علمی-تنقیدی فکیرلر سؤیله میشدیر. اونون چاپ ائتدیردیگی خلق یارادیجیلیغی اثرلری ایچینده "بالارا هدیه"، "سایاچی سوزلری"، "عاشیق والده" و سایر وازیدی.

فریدون کوجرلی خلق ادبیاتی اثرلرینین توپلانماسی لزوموندا ن دانیشاراق بئله دئییردی: "گئچمیشده شان-شهرت صاحیبی اولان تورک ملتی اوز معیشتینه آئین و عادتینه دایر یاراتدیغی قسم-قسم ناغیللار، حکایه لر، گوزل منظومه و بایاتیلار، حکمت آمیز مثللر (آتالار سوزو)، نازیک معنالی معما و تاپما جالار بالالار قلبی آچان دوزگولر و یانیلتما جالار، حیوانات قسمینه مخصوص سایاچی سوزلری مرور ایام ایله خاطره لردن چیخپدیر، و بو حالدا اونودولماقدادیر." او، خلق ادبیاتینی خلقین سرماییه سی آدلاندیریر و فولکلورون تعلیم-تربیه و چون اهمیتینی ایلک پلانا چکه رک بئله دئییر: "او ملت کی، اوز تاریخینی، دولانا جاغینی، وطنینی و دیلینی سئویر، بو قسم اثرلری کمال شوق و دقتله جمع ائدیپ ذقیمت سرماییه کیمی ساخلاییر و بالالارینین ایلک تعلیم و تربیه-سینه اولاری اوخوماق ایله باشلاییر."

فریدون کوجرلی آتالار سوزو و مثللرین مقصدی و غاییه سی، مضمون و خصوصیت-لری و یارانماسی باره سینده ملاحظه لرینی بئله سؤیله میشدیر: "تورک دیلینده نچه مین حکمت آمیز مثللر وارکی، تامیمی تجروبه یولیه دئییلیبدیر. ملت حددن زیاده مثللر، حکمت آمیز سوزلر، تاپما جالار ایجاد ائدیبدیرکی،

بونلارین واسیطه سیله بیلگینی، تجروبه سینی، حکمتینی، اظهار ائدیر: "آتالار سوزونون اساس غایه لریندن بیرسی ده آز سوزله بیغجام شکیلده بئوک فکر- لری، درین معنالاری افاده ائتمکدیر. ملت هر بیر اتفاقدان، مناسب حساب سؤیله مه گینی، دونیادا دولانماسینی، انسانلار یله رفتارینی وسایره مخلوقاتلا علاقه سینی آز سوزلو، اما درین معنالی (مختصر- مفید) کلامی ایله بیان قیلیر."

فریدون کؤچرلی فولکلورو جامعده کی انسانلارین تربیه سی، آیلما سی و سوادلانما سی و چون مهم واسیطه لردن حساب ائدیردی. اونا گوره ده خلق ادبیاتینی توپلانما سی و نشری و چون چالیشیردی.

رشید بیگ افندیف دا کؤچرلی کیمی آذربایجانین مشهور معارف خادمی و یازی- چی سی دیر. او و عمرونو خلقین شفاهی ادبیات نمونه لرینی بیغما قلا کئچیرمیشدر. گئچن عصرین صونلاریندا بیرچوخ خلق افسانه لری، خلق اعتقادی، عادت- عنعنه- لری و حتی طبابتینه عاید چوخ مارقلی معلوما تی توپلاییب روس مطبوعا- تیندا چاپ ائتدیرمیشدی. صونرالار بو نمونه لرین بیر قسیمی بدیعی اثرلرینه داخل ائتمیش، بیر قسیمی اوشاقلار اوچون یازدیغی درسلیک لردن وئرمیش و بیر قسیمی ده آیریجا چاپ ائتدیرمیشدیر.

آذربایجانین گورکملی شاعیر و معارف خادمی عبدالله شائق ده بو دؤورده خلق ادبیاتینی بیر صیرا مسئله لری حقینده مارقلی فکیرلرینا نائتمیشدیر. او، خلق ادبیاتی اثرلرینی منتظم اولاراق توپلاما غا باشلاییر. عینی زاماندا طلبه لرینه اوز منطقه لرینین فولکلور نمونه لرینی بیر دفتره یازمالارینی تاپشیریردی. و بئله لیکله آز مدّته بیرچوخ ناغیللار، مینه قده ر آتالار سوزو، آلتی یوزه یاخین تاپما جا و مین بایاتی توپلایا بیلیمیشدیر. عبدالله شائق سوؤه ت رژیم حاکیم اولدوقدان صونرا دا، بو ایشینه ادامه وئرمیش، و اونون رهبرلیگیله عالی مکتب طلبه لری بوساحه ده چوخ ایشلر گورموشلر. ۱۹۲۸- ده عبدالله شائق معلم شفیقه خانم افندیووا ایله بیرلیکده توپلادیغی بایاتیلاری نشر ائتدی. او، خلق یارادیجیلیغی باره سینده "دیلمیز و ادبیاتیمیز" آدلی مقاله سینده فکرینی بئله بیان ائدیردی: "معیشتمیزین بیرر آیناسی اولان حدسیز- حسابسیز بایاتی، شکسته لریمیز، مثل لریمیز، تاپما جالاریمیز، اورکلری ان دریندن چیرپیندیران، روحلاری سمالاردا کی شفقلره قدر یوکسلدن ماهنیلاریمیز، نغمه لریمیز غبطه ائدیله جک سعادت لردن دگیلمی؟" گئنه ادیبه گوره "بیزیم ائل ادبیاتیمیز" آدلی مقاله سینده آذربایجان ادبی دیلینی دؤغرو استقامتده انکشاف ائتدیرمک اوچون شفاهی خلق ادبیاتیندان گئنیش شکیلده استفاده ائتمه گه چاغیریردی. او، ادبی دیلی آنلاشیلماز عرب و فارس سوزلریله دولدورما غا قارشی چیخاراق، ائل دیلینی زنگینلیک لرینه

مراجعت ائتمه‌گی، و اونون اینجه‌لیکلرینه دریندن ییه‌لنمه‌گی ان دوغرو یول حساب ائدیردی.

شمالی آذربایجاندا سوؤءت حاکمیتی زامانیندا خلق ادبیاتینا مآراق و باغلیلیق داها دا آرتدی . بو ایشده ۱۹۲۳- نجو ایلده قورولموش "آذربا- یجان تدقیق و تتبع" جمعیتی‌نین مهم رولو اولموشدور . بو جمعیتین غایه‌سی آذربایجان هر طرفلی اوگرنمک و تاشیماق ایدی . بونون اوچون مختلف منطقه‌لره تدقیق هیئت لری گونده ریلیمیش بو هیئت لر مختلف یئرلرده اولان آبیده ، قالا، و اسکی تاریخی بنا لاری تدقیق ائدییر ، بونلارلا علاقه دار اولان افسانه و روایت لری اوگره نیب مطبوعاتدا درج ائدیردی .

جمعیتده خصوصی اولکه شناسلیق کورسلاری تشکیل ائدیپ . خبر لر روس و تورکی دیلینده نشر ائدیلیردی . بوسیرادا لنینقراد ، مسکو و غازاندا چالیشان گورکملی شرق شناس و تورکولوقلار باکی یا دعوت ائدیلیب آذری متخصص لر یله برابر چالیشماغا باشلادیلار . بونلارین آراسیندا : و . قوردله و سکی : آ . و . باقوری ، ژوزه و باشقالاری نین آدلارینی ذکر ائده بیله ریک . جمعیتین بورا خدیغی "خبر لر" صحیفه لرینده بو عالیملرین آذربایجان ائتنوگرافیا سی ، فولکلورو و دیلی سی حقیقینده مارقلی تدقیق اثر لری چاپ اولونوردو . بو دیل لرده فولکلور ساحه سیند چالیشانلار آراسیندا رشید بیگ افندیف ، ولی خلولو ، حنفی زیناللی ، یوسف وزیر چمن زمینلی ، سلمان ممتاز ، پروفه سور باقوری ، امین عابد و همت علیزاده نین آدلاری خصوصیه قید اولونمالیدیر . بونلار بویوک هوس و جدیتله خلق ادبیاتیمیزی ن توپلانماسی ، نشری و اوگره نیلمه سی ساحه سینده اهمیتلی ایشر گورموشلر .

پروفه سور باقوری خلق ادبیاتینا دایر خصوصی مجموعه ترتیب ائتمیشدیر . بورادا قافقاز خلقلریله بیرلیکده آذربایجان خلقی نین ده بیرصیرا ناغیل و افسانه لری چاپ اولموشدور . آیریجا ادبی سمینارلار تشکیل ائدیلمیشدیر . حنفی زیناللی " آذربایجان تدقیق و تتبع " جمعیتینده فولکلور قسمی نین صدری اولموش و فولکلورون مختلف نوع لرینی توپلاماقلا مشغول اولموشدور . ۱۹۲۶- دا " آذربایجان آتالار سوزلری و مثل لری " کتابینی نشر ائتمیشدیر . ح . زیناللی خلق ادبیاتینی منظوم و منشور قسم لره بؤلور : بایاتی ، ماهنی ، آغی ، باغلاما ، بعشیک باشی ، میخانا ، تعریفنامه منظوم قسمه ، ناغیللار ، داستا نلار . قارا وللی لر ، تمثیل لر ، افسونلار ، تا پما جالار و آتالار سوز لری ایسه منشور قسمه عاید ائدیلییر . (داستانلارین چوخ قسمی ویا هامیسی منظوم اولاییلر) .

۱۹۲۸- ده ح . زیناللی " آذربایجان تا پما جالاری " کتابینی نشر ائدییر . زیناللی تا پما جالار حقیقینده آوروپا و روسیه ده چیخان کتابلاری آراشدیرمیش ترتیب اصولونو یوخلامیش و هامی سیندان استفاده ائتمیشدیر .

یوسف وزیرچمن زمینلی ده بو باره ده هر طرفلی بیلگه مالیک مشهور یازیچی و عالیم اولموشدور. یارادیجیلیغا باشلادیغی زامان "ملیک ممد" ناغیلیسی چاپ ائتمیشدی. "خلق ادبیاتی نین تحلیلی" باشلیغی آلتیندا یازدیغی بیرسئری مقاله لرینده خلق ادبیاتی نین منشایی، یایلماسی و فولکلوردا اولان مختلف صورت و موضوعلاردان بحث ائدیور. مقاله لرینده آذربایجان خلقی نین عادت و عنعنه لرینه، زردشتی لیکله علاقه دار، خصوصیه نوروزلا باغلی اولان بیر صیرا مراسم لره دایر فکرلرینی بیان ائدیور. چمن زمینلی همده خلق ادبیاتیمیزین توپلایجی سی ایدی.

ولی خلوی ۱۹۲۷- ده "کورا و غلو" کتابینی چاپ ائتدیور. همان یلده "اثل عاشیقلاری" کتابینی دا نشر ائدیور. بورادا شامخور، توووز طرفینده یاشایان گورکملی عاشیقلار حقیقته معلومات و نمونه لر وئرلمیش دیر. ان چوخ عاشیق حسین شمکورلو حقیقته معلومات وئرلمیش دیر. صونرا "تاپما جالار" کتابینی نشر ائتمیش (۱۹۲۸). کتابین مقدمه سینده تاپما جالارین منشایی باره سینده بئله یازیر: "طبیعتده و حیاتدا نه گورولورسه، تاپما جا دا اونون وزرینده قورولور." کتابدا ۷۲۶ تاپما جا واردیر و الیفبا صیراسیله دوزولموشلر. هر تاپما جانین توپلانیدیغی یئر ده گوسته ریلیمیش دیر.

فولکلور ساحه سینده گورکملی ادبیات شناس "سلمان ممتاز" دا بئوک ایشلر گورموشدور. او، بوتون عمرو بئوک فولکلور نمونه لرینی بیغمیش، ترتیبه سالمیش و مکون اولانلارینی چاپ ائتدیور. او، آذربایجانلیلار اوچون بئوک بیر خزینه قویوب گئتمیش دیر. بو خزینه آذربایجان خلقی نین دونیا گوروشونو، روحی خصوصیتلرینی و بدیعی تفکورونو اوگرنمک ایشینده گوزل و قیمتلی منبع دیر. سلمان ممتاز خلق ادبیاتینا دایر بیر نئچه کتاب چاپ ائتدیور. بونلارین ان مهم اولانلاری بونلاردیر: "عاشیق عبدالله". مؤلف اوزون تدقیق و تحقیقاتدان صونرا ساری عاشیقین، عاشیق عبدالله عینی شخص اولدوغو قناعتینه گلمیش دیر. توپلادیغی بایاتیلارین کتابا دوزولوش اصولو باره سینده بئله قید وئریر: "بایاتیلار بیرینجی بیتین صون حرفینه گوره الیفبا صیراسیله دوزولموشدور". بو اصولو بایاتیلارین تدقیقاتینی آسان-لاشدیرماغا مناسب گورور. ۱۹۲۸- ده "اثل شاعرلری" کتابینی ایکی جلدده نشر ائتمیش دیر. بو کتابدا صنعتکارلار اسلوبا، دؤوره، و یاشادیغی یئرله گوره قروپلاشمیش دیر. بو مؤلفلردن داها گنج اولان "همت علیزاده" اساس ایشینی توپلاما ساحه سینده صرف ائتمیش دیر. او، اولکهنی قاریش-قاریش گزیب گوروشدوگو آداملارلا اوز- اوزه اوتوروب، اولنلارین آغزیندان یازیردی. اونون ایلك کتابی "آذربایجان اثل ادبیاتی" آدیله ۱۹۲۹- دا باکی دا نشر ائدیلمش د.

صوبرا "داستانلار و ناغیللار" کتابی ۱۹۳۷- ده نشر اولونموشدور. اوندان صوبرا ایکی جلددن عبارت "عاشیقلار"، "عاشیق علی عسکر"، "حسین بوزالقانلی" "عاشیق اسد" و سایر کتابلاری چاپ ائدیلمیشدیر. ۱۹۳۸- ده "بایاتیلار" و ۱۹۴۱-ده "کوروغلو" کتابلارینی چاپ ائتدیرمیشدیر.

۱۹۳۸- ده مسکو و آذربایجان ادبیاتی و اینجه صنعتی اؤن گونلو یولو گئچیریلدی. بو مهم حادیثه آذربایجان اینجه صنعتی نین مسکو و تماشاییلاری قارشیسیندا بیر امتحانلاییدی. بو مناسبتله گؤسته ریلن عزیز حاجی بیگوفون خلق داستانی اساسیندا یازدیغی "کوروغلو" اؤپه راسی آذربایجان اینجه صنعتی نین شهرتینی اولکهدن چوخ اوزاقلارا قده ر چاتدیردی. آذربایجان عاشیقلاری دا اوز صنعتلرینی با جاریقلا گؤستر دیلر. عاشیقلاردان حسین بوزالقانلی، میرزه، اسد، آواق، اسلام و بنزولری اوز اثرلرینی اؤخودولار، و آلقیش- لاندیلار.

ایکینجی دونیا محاریبه سیندن صوبرا کی ایللرده فولکلورون نشری و تدقیق ایشینده یئن ی بیر جانلانا گوزه چارپیر. بو ایشده آذربایجان س. س. ر. نظامی آدینا ادبیات و دیل انستیتوتو فولکلور شعبه سینین فعالیتی دقته لایق دیر. شعبه مدیری "پروفه سورم. ح. طه ماسب" ین رهبرلیگی ایله دفعه لرله مختلف منطقه و کندلره گؤنده ریلیمیش ناغیللار، لطیفه لر، عاشیق شعرلری و یئن ی داستانلار تؤولانمیشدیر. بو هیئت لره "اهلیمان آخوندوف و ح. سیدوف و باشقالاری یاخیندان اشتراک ائتمیشلر. بو دؤوره ده خلق ادبیاتی نین مختلف نوعلری نین علمی نشری باشلامیشدیر. ۵- جلدده "آذربایجان ناغیللاری چیخمیش و عاشیق علی عسکرین شعرلری علمی شکلده نشر ائدیلمیشدیر. "کوروغلو" داستانین علمی نشری تاما ملانمیشدیر.

"کتاب دده قورقود" (۱۹۶۱) و "قاچاق نبی" (۱۹۶۱) کیمی قهرمانلیق داستان- لاری تازادان چاپ اولموشدور.

دده قورقود کتابینی آذربایجاندا ایلك دفعه حمید آراسلی تدقیق و نشر ائتمیشدیر. او، داستانلار، عاشیق یارادیجیلیغینا و ناغیللارا عاید بیر صیرا مقاله لر یازمیش و فولکلور نمونه لرینی اورتا مکتب برناممه و درسلیک کتابلارینا گئنیش شکلده داخیل ائتمیشدیر. عاشیقلار حقینده تدقیقاتینی بیر مونیوگرافی شکلینده تؤولامیشدیر. "عاشیق یارادیجیلیغی": (باکی ۱۹۶۰) اهلیمان آخوندوف اساساً تؤولاماق ایشی ایله مشغول اولموش، اوزون ایل لر ناغیللار، داستانلار، عاشیق شعرلری نین تؤولانیب، چاپ اولونماسیندا یاخین- دان اشتراک ائتمیشدیر. تؤولادیغی ماتهریالی "آذربایجان فولکلورو آنتو- لوگیاسی" آدیله ۱۹۶۸- ده ایکی جلدده چاپ ائتدیرمیشدیر. بو کتابدا مختلف

نغمه لر، ما هنیلار، بایا تیلار، آتالار سۆزو، تاپما جالار، خلق تئاترو اویونلاری، ناغیللار، داستانلار، لطیفه لر، قارا وللی لر، افسانه و روایتلر ایضا حلالری ایله برابر درج ائدیلمیشدیر. کتاب، نظامی آدینا یازی و دیلانستیتوتو طرفیندن نشر ائدیلمیشدیر. بو کتاب تورکیه ده سمیح تزجان طرفیندن بیر مقدمه و سۆزلوک علاوه ائدیله رک لاتین حرفلریله "تورک دیل قورومو یایینلاری" آراسیندا "آذربایجان خلق یازینی اؤرنکلری" آدیله ۱۹۷۸- ده چاپ ونشر ائدیلمیشدیر. آذربایجان ناغیللاری نین توپلانماسی، نشری و اؤگره نیلمه سی ساحه سینده چالیشان فولکلورچیلاردان بیری ده ح. سیدوف دور. او، توپلادیغی ناغیللاری تورکی و روس دیلینده کتابجا حالیندا چاپ ائتمیشدیر.

شفاهی خلق ادبیاتی ایندی یالنیز آکاده می نین فولکلور شعبه سی طرفیندن دگیل، دولت اونیوه رسیته سی نین آذربایجان ادبیات کورسوسی طرفیندن ده تدقیق اولونور. آذربایجان علملر آکاده می سی نظامی آدینا ادبیات و دیل انستیتوتونون فولکلور شعبه سی ۶۱ - ۶۶ - ۱۹۶۹ نجی ایللرده اوچ جلدده "آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتینا دایر تدقیقلر" کتابینی چاپ ائتمیشدیر. بوتون بونلاردان باشقا آذربایجان نین گؤرکملی استاد و ادیب لری ج. جبارلی دان باشلایاراق صمد وورغون، ح. مهدی، میرزه ابراهیموف، س. رحیم، ر. رضا، عثمان ساری وللی و باشقالاری دا اؤز چیخیش و مقاله لرله آذربایجاندا فولکلور شناسلیغین انکشافینا یاردیم ائتمیشلر. بیر سۆزله، بوگون فولکلور و موزون توپلانیب، نشر ائدیلمه سی و علمی تدقیقی اثرلرین اورتایا چیخماسینی داها چوخ شمالی آذربایجان ادیب، یازیچی و محقق لرینه بورجلو یوق. ایران آذربایجانیندا ۶۰- ایلدن بری پهلوی رژیمینین شوونیستیک فارسلاشدیرما سیاستینین نتیجه سی اولاراق، آنا دیلیمیزده یازماق یاساق اولموشدور. طبیعی دیرکی، بو بوغونتولو شرایطده خلق ادبیاتینا انکشاف ائتمک دگیل، یاواش- یاواش سؤنمه گه و اونودولماغا معروض قالمیشدیر.

بونونلا بئله کندلرده یاشایان و آریامهری مدنیتی نین آفتیندن شهرلی لره نسبت داها اوزاقدا قالان خلقیمیز اؤز دیل و فولکلورونو شهرلی وطنداش- لاریمیزدان داها یاخشی قوروپا بیلیمیش دیر. بوگون نسبتا صاف و تمیز تورکی دیلینی آنجا ق کندلرده و ائللر ایچهریسینده ائشیده بیلهریک. داها آچیق سؤیله مک ایسترسک، دیلیمیزین قالماغینی، عادت و عنعنه لریمیزین قورونما- غینی ائلیمیزه و سوادسیر خلقیمیزه مدیونوق.

بو آجی حقیقتی درک ائتمکدن صونرا، تئزلیکله دیلیمیزه صاحب چیخماغیمیز لازیم دیر. ایراندا، انقلاب اسلامی نین گتیردیگی دیل و مدنیت آزادلیغی نین وئردیگی فرصتدن فایدالاناراق ممکن اولدوغو قدر دیلیمیزین و ادبیاتین-

میزین یئنی دن حیاتا قووشماسینا و انکشاف ائتمه سینه چالیشما میزایجاب ائدر. بو فرصتی الدن وئریرسک، خلقیمیزین قارشیسیندا و گله جک نسللرین مقابلینده مسئول و گناهکار ساییلاریق.

شدتلی بوغونتو و سانسور و یاساقلار آلتیندا یاشایان خلقیمیز آراسیندا گئنه ده دیلینه و ادبیاتینا باغلی و علاقه دار اولان ضیالیلار چیخمییش و گیزلی و یا آشکار صورتده اوز دیلینده شعر سؤیله مییش و بعضیلری ده فول-کلور خزینه میزدن نمونه لر توپلامیشلار. بوندان ۵۶- ایل قاباق علینقی واعظ دهخوارقانی، و ۵۵- ایل قاباق دا محمد رحیم نصرت الملک ماکوفی آذربایجان فولکلوروندا کتابچالار چاپ ائتمیشلر. ۱۳۲۲- شمسی ده علی اصغر مجتهدی "امثال و حکم" آدلی کتابینی ۲۵۰۰ آذری آتالار سوزونه و مثلرینه اختصاص وئرمیشدیر.

تبریزده ۱۳۲۴- ده ده موقرات حکومتی زامانیندا آنا دیلیمیز و ادبیاتیمیز مکتبلرده رسماً اوخونماغا باشلادیغی زامان فولکلور نمونه لری ده توپلانماغا باشلانمیشدیر. او زامان تورکی دیلینده نشر ائدیلن "آذربایجان" روزنامه سینده بایاتیلرین ایلک نمونه لری و دهه قورقود داستانلاری بو گونکو دیلده م. ع. فرزانه طرفیندن نشر ائدیلیمیشدیر. لکن بو وضعیت بیرایلدن آرتیق اداممه تا پیمایش و دموکرات حکومتی داغیلاندان صونرا آنا دیلینده یازیلان کتاب و مطبوعات تهران حکومتی آداملاری طرفیندن یان دیریلیب، محو ائدیلمی، و گئنه تورکی دیلینده یازیب- اوخوماق قدغن اولدی.

۱۳۲۶- دا تهران حکومتی و دانشگاهی طرفیندن گونده ریلیمیش اولان استاد فروزانفر تبریز دانشگاهیندا وئردیگی نطقینده آذربایجان فولکلورونون توپلانماسینی توصیه و تکلیف ائتمیشدی، لکن بوگونه قده رتبریز دانشگاهی طرفیندن بو باره ده قابل توجه بیر ایش گورولمه میشدیر، ویا نظریمیزه چاتما میشدیر.

وزارت فرهنگ و هنره باغلی اولان اداره ی فرهنگ عامه طرفیندن بوتسون ایران خلقلری نین فولکلور نمونه لری توپلاندیغی صیرادا آذربایجان فول-کلور نمونه لریندن ده نمونه لر توپلانمیش اولسا، نشری گرکدیر. لکن بونلار- دان آنا دیلیمیزده هئچ بیر شئی نشر ائدیلمه میشدیر.

بوتون حیاتی خالقینه خدمت ایله گئچیرن دوکتور س. جاوید توپلادیغی فولکلور نمونه لرینین بیرینجی جلدینی ۱۳۴۴- ده چاپ ائتدیریمیشدیر. بو کتابین ایکینجی جلدینی "آذربایجان فولکلوروندا نمونه لر" آدله ۱۳۵۸-

ده ، یعنی انقلابدان صونرا چاپ ائتدییره بیلیمیشدیر .

دوقتور جاوید ، عبدالکریم منظوری خامنه ایله بیرلیکده ۱۲۷۷ تا پماجالاری و ۳۸ یا هالماجالاری (شاشیرمالاری) و ۷۲ عاشیق باغلامالارینی " تا پماجالار " آدیله ۱۳۵۸-ده نشر ائتمیشلر .

م . ع . فرزانه ایلر بویو توپلادیغی بایاتیلاری ایلك دفعه ۱۳۴۲-ده و ایکینجی دفعه ۱۳۵۹-دا چاپ ائتدیرمیشدیر .

یعقوب قدس دا نهجه ایلیک زحمت و چالیشمالاری نین محصولو اولان ۶۰۰۰ آتالار سوزونون بیرینجی جلدینی فارسجا قارشیلیغی و ایضاحیله بیرلیکده ۱۳۵۹-دا چاپ ائتدیرمیشدیر .

تبریزده " بهروز " انتشاراتی طرفیندن ر . پور اکبرین " بررسی ادبیات شفاهی آذربایجان " آدلی کتابی فارس دیلینده نشر ائدیلیمیشدیر .

تهراندا ، ۱۳۵۵-ده حسین صدیق طرفیندن فارس دیلینده " عاشیقلار " آدلی کتابی چیخمیشدیر .

گئنه تهراندا ۱۳۵۸-ده " ادبیات شفاهی مردم آذربایجان " آدیله ح . روشن طرفیندن فارس دیلینده بوراخیلمیشدیر .

آذربایجان فولکلورونون توپلانماسینا مرحوم صمدبهرنگی و بهروز دهقانی ده چوخ چالیشمیشلار . خلق ایچهریسیندن چیخمیش اولان بهرنگی ، آذربایجان کند و قصبه لرینده معلم لیکه برابر ، فولکلوروموز حقیقنده آراشدیرما آپارمیش و بیر چوخلو ماته ریال توپلامیشدیر . صمدبهرنگی بهروز دهقانی ایله بیرلیکده " مثلها و چیستانها " (مثلر و تا پماجالار) کتابی نین چاپینسا موفق اولموشلار . بو ایکی معلم حیاتلارینی دا اوز مدنی فعالیت لرینسه و مفکوره لرینه فدا ائدیپ ، بهرنگی آرازدا " بوغولموش " ، دهقانی ده تهراندا گئچن رژیمین آداملاری طرفیندن اشکنجه ایله اولدورولموشدور . صمدبهرنگی یازدیغی اوشاق ناغیللاری نین مایاسینی دا فولکلوروموزدان گوتورموشدور .

داها اولده بحث ائتدیگیمیز کیمی ، خلق شاعری مرحوم " سهند " ، دده قورقود داستانلارینی نظمه چکیب ، کتابین بیرینجی جلدینی " سازیمین سوزو " آدی ایله ۱۳۴۵-ده چاپ ائتدیردی . کتابین ایکینجی جلدی " دده مین کتابی " و اوچونجو جلدی " قارداش آندی " عنوانی آلتیندا یازیلیمیش ، لکن بوگونه قدهر چاپ ائدیلمه میشدیر .

دده قورقود داستانلارینی تورکیه داستان شاعرلریندن " بصری قوجول " ، " نیازی گنج عثمان اوغلو " دا نظمه چکمیشلر . سهندین " سازیمین سوزو " کتابی دا تورکیه ده " دورسون بیلدیریم " طرفیندن لاتین حرفلرینه کؤچورولوب معارف وزارتتی طرفیندن چاپ ائدیلیمیشدیر (۱۹۸۰) .

حسن مجیدزاده (ساوالان) آذری ماهنیلار و بایاتیلاری "تورکی ترانه لیر" آدیله ایکی جلدده ۱۳۴۱ و ۱۳۴۳ - نجو ایلرده چاپ ائتدیرمیشدیر .

۱۳۵۹ - دا " ادب خزینه سی " آدیله غزل، شعر، بایاتی، عاشیقلار سوزو، لاییلار، آتالار سوزلری، حکمتلی سوزلر، مثاللار و تاپما جالاردان عبارت ایری جملی بیر کتاب چیخدی . بو کتاب آقا علی اصغر خرم طرفیندن حاضرلانمیش و پروفه سسور غلامحسین بیگدلی ره داقتورلوغو ایله چاپ ائدیلمیشدیر .

۱۳۳۲ - نجی ایله " علی تبریزی " " اصلی و کرم " داستانی نی اصلینه نسبت ایکی برابر جمده ، ایکی یوز صحیفه ده چاپ ائتدیرمیشدیر . گئنه علی تبریزی کاظم سردودی ایله بیرلیکده " عاشیق غریب و شاه صنم " داستانی نی بیرمقدمه ایله چاپ ائتدیرمیشدیر .

صون ایلرده حسین فیض اللهی وحید و نقابی طرفیندن آیریجا بایاتیلار مجموعه سی نشر ائدیلمیشدیر .

شفا هی خلق ادبیاتی نین مختلف نوعلری

آذربایجان شفا هی خلق ادبیاتی، نوع (ژانر) اعتباریله ده زنگیندیرو . خلق کوتله لری عصرلردن بوی ایستک و آرزولارینی، دویغو و خیاللارینی رنگا-رنگ شکیللرده ترنم ائتمیشلر . بعضی مؤلیفلر بو ادبی نوعلری شعر و یا نثر قسمینه آیرمیشلار، بعضیلری ده مؤلیفی بللی اولان و بللی اولمایان حصه لره بولموشلر . بیز شفا هی خلق ادبیاتی تمیزین مختلف نوعلرینی آشاغیدا صیرا ایله تدقیق ائده جه ییک :

۱ - داستانلار	۲ - عاشیق شعری
۳ - ماهنیلار و نغمه لر	۴ - بایاتیلار، قوشمالار
۵ - لاییلار و اوخشاملار	۶ - آتالار سوزو و مثل لر
۷ - تاپما جالار	۸ - ناغیللار
۹ - لطیفه لر	۱۰ - خلق او یونلاری و دراملار

داستانلار : امکی تورک ادبیاتی اورتا آسیادا تورک دیلی خلقلرین داستان ادبیاتی ایله باشلامیشدیر . داستانلار ملت لرین دین، فضیلت و ملی قهرمانلیق ماجرالاری نین اکثری منظوم حکایه لری دیر . داستان کوکو تاریخه دایانان و الهامینی تاریخدن آلان خلق ادبیاتی محصولودور . داستانلار خلق شاعیرلری، سازشاعیرلری طرفیندن سازلا بیرلیکده سؤیله نیر و خلق گوزویله گورولن ، خلق روحیله دویولان و خلق خیالیندا ناغیل شکلینی آلان تاریخلردیر . داستانلاردا ملت لرین دینلری، مختلف اینانیشلاری، یا شادیقلاری منطقه

نین خصوصیتلریله بیرلشمیش احساس و دوشونجه‌لری واردیر .
داستانلارین، خصوصیه اسطوره‌لرین فکر و صنعت حیاتینا منبع تشکیک
اؤتمه‌لری چؤخ مهم‌دیر . اسکی‌یونان شعرى نین بیرچؤخ ترنم‌لری الهامینی و
یونان تئاتری نین ان مشهور اثرلری موضوعلارینی یونان اساطیر و داستان-
لاریندان آلمیشدیر .

داستانلارین ملت‌لرین ملی منلیکلرینه دؤنمه‌لرینده، اؤزلرینه اعتماد و
گؤوه‌ن حسینی آرتما سیندا بؤیوک رؤلر واردیر . مثلاً آلمان ملتینی آیاغا
قالخما سیندا "جرمن" ناغیل و داستانلارین بؤیوک تأثیری اولموشدور .

داستانلارین ملی بیرلیک اویان دیرماق و ملیت‌لری تانیتماق و یاشاتماق
یولونداکی قدرتی‌نی گؤسته‌رن ان یاخشى مثال ایران دیر .

بیلدیگیمیزکی، عرب و اسلام استیلا سیندان صؤنرا، ایراندا پهلوی دیلی
و ادبیاتی ترک ائدیلمیش، یئرینه عرب دیلی حاکیم اولموشدور . بو حادثه‌نین
آردیندان تورک قوم‌لری ایرانا گلیب و مینایل حکومتی اله‌المیشلار . بوتون
بونلارا باخما یاراق ایران زامانلا اؤز استقلال و حاکمیتی‌نی اله‌ا ائدیپ،
فارسی‌دیل و ادبیاتی‌نی انکشاف ائتدیریب باشقالارینا و حتی حاکیم‌تورکلره
ده یا یاغا موقق اولموشدور . بو بؤیوک حادثه‌فردوسی‌نین اسکی قهرمانلیق
داستانلارینی شعر دیلی‌ایله بیان ائدن شاهنامه‌سی بؤیوک رؤل اوینا میشدیر .

بسی رنج بردم در این سال سی عجم زنده کردم بدین پارسی
البتہ هر ملتین داستانی یوخدور . بیر ملتین داستانی اولابیلمه‌سی و چؤن
اؤنون اسکی کئچمیشی و تاریخینده اونودولماز طبیعت حادثه‌لری، بؤیوک
ساواشلار، کؤچلر، استیلالار و یثنی منطقه‌لرده وطن قورمالار کیمی خلق حیات
و حافظه‌سینی نسللر بؤیو مشغول ائدن حادثه‌لر اولماسی لازم‌دیر .

داستانلاری یارادان ایلک دؤرلرده یاشایان انسانلار جمعیت و طبیعت
حادثه‌لرینی یا درین بیر قورخو، یا بؤیوک حیرانلیقلا سئیر ائدیردیله .
هئچ بیر حادثه‌نین سببی بیلینمه‌ین بو چاغلاردا هر حادثه چؤخ مهم، چؤخ
ماراقلی و تانرینی دوشوندورن اسرارانگیز و حکمتلی بیر معنا فاده‌ا ائدردی
مثلاً گؤی گورولدا ماغی، تانری نین غضبی، طوفانلار آلاھین جزاسی ساییلاردی .
انسانلار، تانری ساناراق، آتسه، گونشه پرستش ائدیردیله، و بیر آغاجی
و بوزقوردی اؤز اجدادی بیلیردیله . بو انسانلار سرکرده‌لری وقهرمانلارینی
دا تانریلیق درجه‌سینه قدهر یوکسلده‌رک اونلارین تانری طرفیندن یاردیم
گوردوگونه اینانیردیله .

گئنه بونلار مهم گوردوکلری هر حادثه و واقعه‌نی اؤز خیاللاری ایله
بزه‌یه‌رک بیر-بیرلرینه آنلاتیر و زامانلا داستان یارادیردیله .

زامان كئچدیکجه داستانلاری زنگین ملتیرین آیدینلاری آراسیندا بؤیوک داستان شاعیرلری یئتیشدی و بونلار داملتیرین افسانهوی تاریخی معناسیندا ملی داستانلارینی یازدیلار. بو ایشی یونانستاندا "هومر"، ایراندا "فردوسی" گورموشدور. "سهند" ده دده قورقود داستانلارینی آنادیلیمیزده ملی بیسر اولوبدا نظمه چکه رک اسکی بیسر کئچمیشه صاحب اولان اثلیمیزین و خلقیمیزین عنعنه لرینی و قومی فضیلتلرینی بدیع بیسر افاده ایله ترنم ائتمیش دیر.

بورادا اسکی تورک داستانلاریندا ن بعضی مهم پارچالاری درج ائدیب، اسلامدان صوردا آذربایجاندا یارانان داستانلاریمیزی داها تفصیلاتلی شرح ائده جه بیک تورک داستانلاری اسلامدان قابق و یا صوردا یارانمیش گوره ایکی بؤلومه آیریلیر.

اسلامدان قابق داستانلاری نین مهملری

بو داستانلار: افراسیاب، شو، هون، گوک تورک، اوغوز و اوغور داستا- نلاریندان عبارت دیر.

دونیانین یارادیلش حقیقده اسکی تورکلرین فکر، دویغو و اینانیشلارینی آنلادان "یارادیلش داستانی" اورتا آسیادا یاخین زامانلارا قدهر یا شایا بیلیمیشدیر. بو داستان اسکی تورکلرین تک تانری یا اینانمیشلارینی وتانری- نین دویانی یاراتماق الهامینی نورانی بیسر قادین خیالیندان آلدیغینی گؤسته ریر.

افراسیاب داستانی : بو قهرمانین تورکی آدی "آلپ ارتونقا" دیر. (آلپ = قهرمان). آلپ ارتونقا میلاددان ۷۰۰ ایل اول ساقا تورکلری نین (توران) بؤیوک خاقانی دیر. او، ایران - توران ساواشلاریندا اشتراک ائتمه رک ایرانلیلاری دفعه لر مغلوب ائتمیش، صورالار کیخسروه یئنیله رک اولدور- ولموشدور.

میلادی ۱۱-نجی عصرده "دیوان لغات تورک" آدیله و عرب دیلیله تورکی نین ایلك لغت و قرامه ر کتابینی یازان محمود کاشغری، کتابیندا دفعه لرله آلپ ارتونقادان بحث ائدیپ و اونون اولومونده سؤیله نن صاغو (مرثیه) نی درج ائتمیشدیر. اوچ ایل اوندان قابق یوسف خاص حاجب طرفیندن یازیلان قوتادقوبیلک (حکمت مقدس) شعر کتابیندا دا اونون حقیقده بو مصرع- قید ائدیلمیشدیر:

بو تورک بئگ لرینده آتی بئگولوک
تونقا آلپ ار ایردی قوتی بئگولوک
بئدوک بیلگی بیرله اوکوش اردمی

بىلىكلىك اوقوشلوق بودون كودرمى

تاجىكلر آيهر اونى افراسياب

بو افراسياب توتدى ايللر تالاب

بو گونكى دىلیمیزده : تورك بىگلىرى ايچينده آدى تانينميش ، آلپ ارتونقا ،
بۇيوك بىلىكلى ، چوخ فضيلتلى بىر حكمدار ايدى . بىلىكلى ، آنلايان ، مزىتلى
بىر بۇيوك دى . تاجىكلر اونى افراسياب دئىيرلر . بو افراسياب اشللرى
دونيانى توتدى .

آلپ ارتونقا باره سينده شاهنامه ده مفصل تفصيلات واردىر . البته ، بو آريائى
روايتلر فردوسى نين نقطه ي نظريندن يازيلمىشدير .

شو داستانى : شو ميلاددان قاباق دوردونجى عصرده ياشامىش تورك
حكمدارى دىر و اسكندر اورتا آسييا هجوم ائتديكى زامان تورك اوردولارينا
باشچىلىق ائتمىشدير . بو داستان ميلاددان ۱۱ عصر صونرايا قدهر آغيزدان
آغيزا و ديلدن ديله گئچهرك "ديوان لغات ترك" ده يازىيا آينمىشدير .

هون - اوغوز داستانلارى : هونلار اورتا آسيادا "كره" دن "ايدىل" نهرينه
قدهر ياييلان و تورك قوملرينى بىر آرايا توپلايان و بۇيوك دولت قوران
توركلردىرلر . هونلارين حكومتلىرى ميلاددان تقريباً ۲۵۰ - ايل قاباقدان
ميلاددان ۳۰۰ - ايل صونرايا قدهر ادامه تاپمىشدير . هونلار حقينده چين
منبعلرينده تفصيلاتلى معلومات واردىر . چين ديوارى هونلارين قاباغينى آلا
بىلمك اوچون تىكىلمىشدير . هونلارين بۇيوك خاقانى "مته خان" ميلاددان قاباق
۱۷۴ - ۲۰۹ ايللرينده بىر طرفدن چينى اله گتىرمىش ، غربدن ده خزر دنيزينه
قدهر قاباغا گتمىشدير .

ميلاددان صونرا هونلارين بىر قسمى آوروپايا گتمىش و مشهور " آتيللا"
سركرده ليگينده بۇيوك دولت قورموش و روما امپراطورلر و غونو تسليمه و ماليا
وئرمه گه مجبور ائتمىشدير .

هون داستانلارى بو بۇيوك قهرمانلار حقينده ياراديلمىشدير .

اوغوز خاقان داستانى : اوغوز خاقانى نين داستانى اسلامدان قاباق و
صونرا ايكى شكيلده سۇيلىنمىشدير .

اوغوز خاقان ۴۰ گونلويونده بۇيوموش و يئريمىشدير . جنگلده اژدهانى
اؤلدورندن صونرا تانربيا يالواريركن گويدن گوى ايشيق دوشوب ، ايشيغين
اؤرتاسيندا بىر قيز گورموش ، اؤ قيز ائله گوزلميشكى ، گولمه ، گوى
تانرى دا گولر ، و آغلاسا گوى تانرى دا آغلارمىش . اوغوز خاقان قىزى
گورجك والته اولدى و اونو آلدى . بو قيزدان اوچ اوغول اولدى ، بىرينه

گۆن، ایکینجی سینه آی و اوچونجوسونه ایلدیز آدی قویدولار .
گئنه اوغوز خاقان بیرگون اووا گئتمیشدی، بیرآغاجین قووغوندا (حفره)
فوق العاده گۆزل بیر قیز گوردی. اوْنا عاشق اولدی. اوْندان دا اوچاوغول
اولدی، اوْنلارین دا آدین گۆی، داغ و دنیز قویدی. بو اوغوللاردان ۲۴ -
اوغوز قبیلہ سی عملہ کلمیشدیر .

اوغوز خاقان حربہ گئدرکن بیرچوخ یئرلرده بیر قورد اوْنا یول گۆستهریر
بو دا تورکلرده قوردون (بوزقورد) اوغورلو، مقدس اولدوغونو گۆستهریر .
اوغوزخاقانین داستانی چوخ اوزوندور و هون خاقانی متهنین منقبه لریندن
الهام آلمیشدیر . بو داستان حقیقتده اسکی اوغوزلارین داستانی دیر .

گۆک تورک داستانلاری : گۆک تورکلر تاریخده ایلک دفعه تورک آدیله دولت

قوران قوم لردیر . بو دولت بوگونکی مغولستان اولکە سینده میلادی ۶ - نجی
عصر اوْرتالاریندا قورولموش و ۸ -نجی عصر اوْرتالارینا قدر دوام ائتمیشدیر .
گۆک تورک داستانلارینین یکی مهم روایتی واردیر . بیرسی "بوزقورد داستانی"
و دیگر "ارگنه کون" کوچ داستانیدیر .

ارگنه کون داستانیه گۆک تورکلرین تاریخی آراسیندا آچیق صورتده
بنزریک واردیر . بو داستان "رشیدالدین" - ین یازدیغی جامع التواریخده
یازی یا کئچمیشدیر .

اویغور داستانلاری : اویغورلار ۸ -نجی عصرده گۆک تورک دولتی نین یئرینه
کئچیب ، مستقل بیر دولت قوردولار . ایلک زامانلار گۆک تورک یازیسینی قبول
ائتدیلر لکن ۷۶۹ - دا دولت باشی "بوگوخان" مانی مذهبی نی قبول ائدیپ
مانی کشیش لرینین گتیردیگی خطی ده اویغورلارین رسمی یازسی سئچدی . ۹ -
نجو عصرده (۸۴۰) قیتلیق اولدی و اهالی عصیان ائتدی . اویغوللار خصوصاً
قیرقیزلارین عصیانینا دایانا بیلمه دیلر و بیر قسیمی چینه تابع اولدولار ،
بیر قسیمی دا جنوب غربه (دوغو تیانشان و بئش بالیق و قوچو) شهرلرینه
گلیب یئرلشدیلر ، و اوْرادا محلی بیر حکومت قوردولار و ۹۴۰ - دا مسلمان
تورک دولتی قوران قاراخانلیلارا تابع اولدولار .

اویغورلارین داستانلاری نین یکی مهم روایتی وار : بیرسی "توره ییش داستانی"
(خلقت داستانی) ، دیگر ده " کوچ داستانی" دیر .

اویغورلار اۆزلرینی آلاهیین صویندان بیلیپ ، داستاندا یوردو پیس
اداره ائدن خاقانلارین اۆزوندن معروض قالدیقلاری فلاکتلری آنلادیلار .
اسکی تورک داستانلاریندا بعضی بدیعی عنصورلر دقتیمیزی جلب ائتمکده دیر .
بونلارین ان مهملری بونلاردیر :

ایشیق - اسکی تورک داستانلاریندا ایشیغین هر یئرده چوخ مهم و مقدس

بیر عنصر اولدوغونو گوروروک .

یارادیلیش داستانیندا تانری یا یاراتما الهامینی وئرن آق آنسا، ایشیقدان بیر قادین خیالی دیر. تانری قاپیرخانین اوزو اوچون یاراتدیغی ۱۷-نجی گوی قاتی بیر ایشیق عالمی دیر .

اوغوزخاقان داستانیندا اوغوزخانین اوزو نورانی دیر و آروادی، گویدن دوئن بیر ایشیقدان دوغولموشدور .

اوغوزخان اوردولارینا یول گؤستهرن قورد دا اوغوزون چادیرینا دوئن بیر ایشیقدان دوغولموشدور .

اوغورلارین خاقانی "بوغوخان" و دورد قارداشی دا بیر آغاج و ییلا تورپاغا دوئن سماوی بیر ایشیقدان یارادیلیمیشدیر .

بو خلقلرین اسلامدان قاباکی دینلری اولان شامان دینینده اوچماق دئدیکلری جنتده بیر ایشیق عالمی دیر .

بو دینه گوره یئردن ۱۷-قات گویه طرف چیخاندا گئتدیگجه آیدینلانان بیر نور عالمی واردیرکی، بونون ۱۷-نجی قاتیندا تانری اوتورور .

اوغورلارین اسلامدان قاباق قبول ائتدیکلری مانی دینی نین ده اساس تانریسی یاخشیلیق و ایشیق تانریسی دیر . بوتون بونلار تورک دیلی خلق-لرین تا اسکدن بری ایشیقی سئویب و اونو مقدس سایدیقلارینی گؤسته ریر . بورادا ، بو تاریخی حقیقتی آچیقلا رکن بو خصوصدا باشقا شکیلده دوئونن عالیم و ضیالیلاریمیزین فکرینه ده اشارت ائتمک ایستیرم .

بعضی ضیالیلاریمیز آذربایجاندا ایشیق سئوگی و ساییغی سینی زردشستی دینی و عنعنه سینه باغلاماق ایسته میشلر . حتی شمالی آذربایجان مؤلیفلری-نین بیر قسیمی ده خلقیمیز آراسیندا عنعنه حالینی آلمیش اولان ایشیق سئوگی و ساییغی سینی زردشتلیک له علاقه دار سانیرلار . حالبوکی ، تورک دیلی خلقلر داها آذربایجانا گلمه میشلر و اورتا آسیادا یا شارکن ده ایشیقی مقدس بیلیمیشلر و اونو هر شئیین، حتی دونیانین یارانماسیندا الهام قایناغی حساب ائتمیشلر .

آغاج - مدنیت بئشیگی اولان آغاج دا تورک داستانلاریندا مهم یئر توتوموش و ایشیق کیمی آغاج دا اسلامیت دن صونراکی تورک داستانلاریندا دا یاشا-میشدیر . (دده قورقود داستانلاری)

قادین ساکی تورک جامعه سینده قادین بعضاً عائله رئیس اولموش دور .

بونلاردا قادین هر زامان ائوین دیره گی و کیشی نین وفالی یولداشی و اوشاقلارینین آناسی اولموشدور .

یارادیلیش داستانیندا تانرییا ، انسانلاری و دونیانی یاراتماق اوچون

الهام و فرن نورانی بیر قادین دیر .
بو قادین آنلاییشینین خصوصیتلری اسلامدان صونراکی داستانلاردا دا ادامه
تاپمیشدیر . ۱۲ / ۱۴ - نجو عصرلرده اوغوز داستانلاریندان ، دده قورقود
بویلاری و کوراوغلودا (نیگارخانم) وحتی قاچاق نبیده (هجرخانم) بونو
بدیع بیرشکیلده گؤستمکده دیر .

آت - آت دا داستان قهرمانلارینین وفالی و محبوب یولداشی دیر . اورتا
آسیا اوبالاریندا آت اوستونده یاشایان خلقلر آتی دا قادین و سلاحلاری
کیمی اوز ناموسلاری بیلیمیشلر . آت سفوگیسی ، اسلامدان صونرا دا تورکلر
آراسیندا دوام ائتمیشدیر . کوراوغلو داستانیندا کوراوغلونون قیرآتی
کوراوغلو قدهر بویوک وظیفه لی بیر داستان قهرمانی دیر . همچنین قاچاق نبی
ده بوزآت دا قهرمانین یولداشی و دارگونده اونون قورتاریجی سسی دیر .
آشاغیداکی پارچایا دقت ائدین :

ائیشه گئدینجه جئیران ائنیشلی
یوقوشا گئدینجه کهلیک سکیشلی (خرامیدن)
قاراقوش اویونلو ، بوزقورد باخیشلی
قیز یئللی (زلف) ، آتما گوزلو قیرآتیم .

چنلی بئلدن آشدیغیمی گورموشلر
قیرآتیمین سکیشیندن بیلیمیشلر
شوکلن (ار) قوچ کوراوغلو دئمیشلر

بوندان باشقا ، "آتالار سوزلری" میز ده آت سفوگیسیله دولودور .
بوزقورد - تورکلر توتم دؤورونده یاشادیقلاری زامان بوزقورد اونلارین
توتمی اولموشدور . داستانلاردا بوزقورد تورکلرین حیات و ساواش گوجونو
تمثیل ائدر . اوللر بیر تانری کیمی ستایش ائدیلمن بوزقورد خلقین جدی
کیمی باخیلیمیش و قهرمانلاری دا اونا بنزه دیلمیشدیر (اوغوز خاقانی نین
بئلی قورد کیمی اینجه دیر) .

بیرگون سحرچاغی اوغوزخانین چادیرینا ایشیقدان تورهین بیر ارکک
قورد گیرمیش و اوغوزخانا بئله دئمیشدیر : ای اوغوز ، من سنین اوردولارینین
اونونده یثرییه جه گم ، قوردون دالینجا یوروش ائدن اوردولار ساواشی
قازانمیشلار .

گوک تورک داستانلاریندا بوتون تورکلر دوشمن طرفیندن اولدورولدوگو
زامان آناسی بوزقورد اولان بیر بیگ زادا آناسینا خاطر اولدورولمه
میش صونرا بو بیگ زادا یای و قیش تانریلارینین قیزلاریله اولنمیش ، بونلارین
اوشاقلاری تورکلرین نسلنی ادامه وئرمیشدیر .

دده قورقور كتابيندا قازان خان ائوي ياغمالانيب ، اسير دوشن عاشله
و اوردوسونو آختاراندا يولدا بوزقوردا راست گلير و "قورد اوزو مباركدير"
دئير ، سونرا بئله خطاب ائدير :

مره (هئي) صيرتي يولوق بوزقورد (داليسي توكو يولونموش)

اوردومون خبريني بيلورموسون دئگيل منه

قاراباشيم قربان اولسون قوردوم سنه

يوقسا قاريش (قارقيش) وئره رين (وئره رم) شيمدى سنه .

سو - اسكى تورك داستانلاريندا سو و سو سئوگىسى ده شايان دقت دير
آق ساققاللار - داستانلاردا خاقانلارين مصلحت دانيشيب ، حرمت ائتديكلرى
آق ساققاللار واردير . آق ساققاللى ، آق دگه نكلى ، و تجروبه لى اولان سو
ياشلى اداملار هله گنج خاقانلارا يول گوسته ريرلر .

موسيقى - موسيقى ايلك چاغلاردا ، اولاديتى هيجانى سسلنديرن بير صنعت
اولموش ، سونرالارى هر نوع حيات حادئه لريله بيرلشميشدير . دينى مراسم لرده
اوو تفرى حاتيندا ، ساواشلاردا ، امك ائناسيندا ، دوغماق و آدوئرمه مراسم -
لرده ، عشق ماجرالاريندا سازلارين سسى انسانلارى جوشغونلاشديريردى .

سازشاعيرلرينين ان اسكى الاهى (آلاه اوچون سويله نن شعر) لريني و غير
دينى شعرلرينى سزلا سويله ديكلى معلوم دور . بو خلقلرين قديم دن زنگين
موسيقى لرى واردى . موسيقى آلتى ايله چالديقلارى آهنگ لره كوگ ، ويا كوگ
و شايد بوگونكو دئيشله " كوگ " دئيرديلر .

يوكسك سسله ترئم ائتديكلرى كوگ لره " دوله و " ائر " (**dole,ir**) دئيرديلر .
ترئم و تفتى معنا سيندا گلن ائرلاماق يا يئرلاماق سوزو ده بورادان گل -
ميشدير .

قوپوز - مختليف ساز آلتلى آراسيندا قوپوزون خصومى يئرى واردير .
توركوستاندا ، تورفان دا حفرى اتدا اله گئچن اويغور مينياتورلرى ويغور
توركلى آراسيندا آيريجا اوركستر تشكىلاتى اولدوغونو گوسته رير . سو
اوركسترده مختليف ساز آلتلى ، او جمله دن قوپوز و چنگه بنزه ين و آغيزلا
چالينان سازلار گوروكمكده دير .

اسلامدان سونراكى تورك داستانلارى : بونلار ، اكثر يتله ملتى - اسلامى

داستانلاردير . بو دؤورده ده بير طرفدن اسكى داستانلار اسلام رنگى نى
آلميشلار ، ديگر طرفدن ده يئنى و اسلامى داستانلار يارانميشدير . ديوان لغات
ترك ده تورك قوم لرى آراسيندا ايلك دينى ساواشلاردا ن دوغان داستانلاردا ن
پارچالار درج ائديلميشدير . بو دؤورده سويله نن داستانلارين ان قديم لرى
بونلاردير : (اورتا آسيادا)

۱ - ساتوق بوغراخان داستانی

۲ - ماناس داستانی

۳ - چنگیز داستانی

۱ - ساتوق بوغراخان : تورکوستاندا (کاشغر - بالاساغون) ایلک مسلمان تورک حکومتی قوران قاراخانلی حکمداری دیر. بو داستان نثرله، بلکه ده حکمدارین ایستهگیله یازیلمیشدیر و داها چوخ حکمدارین منقبه لرینی شرح وئیریر. داستان ۱۵ - نجی عصرده سؤیلنمیش ۱۳۵ صحیفه دیر.

۲ - ماناس داستانی : اسلامدان صونرا سؤیله نین ایلک بؤیوک داستاندر و قیرقیز تورکلری قهرمانلیقلاری باره سینده ۱۲/۱۱ - نجی عصرلرده سؤیلن - میشدیر. ماناس داستانی عصرلره یا شاییب، انکشاف ائتمیش و بوتون اورتا آسیا تورکلرینین اورتاق (مشترک) داستانی حالینا گلیمیشدیر. بو داستان صون عصرلرده داخی چوخلو علاوه لر اولونموشدور. باشلانغیجا اؤن مین مصرعدن عبارت اولان بو داستان بوگون ایکی یوزمین مصرعه چاتمیش و ملیت چی بیرمفکوره ایله سؤیله نین علاوه لر اولموشدور. ماناس داستانی مسلمان تورکلره غیرمسلم تورکلر آراسیندا آپاریلان ساواشلاردا ان یاران - میشدیر. بو داستانین قهرمانی "ارماناس" چینلی لری و سارتلاری یئنمیشدیر. ماناسین پالتاری زره لی دیر و اونا اوخ کار کسمیر. داستانین ان گوزل یئرلری ساواش تصویرلری، قهرمانلیقلارین وسلاحلارین تعریفی، یورد، قادین و آت حقینده کی دویغولو ترنم لردیر. ماناس داستانیندا قهرمان ارماناسین داها بئشیکده دیل آچیب آتاسینا مسلمان اولما غینسی و کافرلری مغلوب ائده جه گینی سؤیله مه گینی ده اوغوز داستانی نین اسلامی شکلینی خاطرلادیر.

عمومیته ۷ هجالی وزنله سؤیلنمیش یاریم قافیله لی و چوخ دفعه مصرع باشیندا آلتراسیونلاریله اسکی ملی نظم دن خاطرله لر گؤستر مکنده دیر. بو داستان ۱۸۸۵ - ده پروفه سور رادلف (*Prof. Radloff*) طرفیندن قیرقیزلار آراسیندا توپلانیب، آلمانجا ترجمه سیله نشر ائدیلیمیشدیر.

۳ - چنگیزنامه : بو داستان ۱۳ - نجی عصرده، اورتا آسیادا یارا - نمیشدیر. چنگیزین حیاتی، شخصیتی و فتوحاتی اطرافیندا سؤیلنمیش و ۱۵ - نجی عصرین صونلاریندا نشر شکلینده یازی یا کئچمیشدیر.

بو داستانا امیر تیمورون دا حیاتی و فتحلری قاتیلیب، داستان چنگیز و خلقلرینین ماجرالاریله گئنیشله میهدیر. بورادا چنگیزه، اوغور خانسی کیمی، گونایشی ایله تانری قوردون اوشاغی اولاراق دوغولموش و چنگیز

اوغوزخانین صویوندا ن گؤسته ریلیمیشدیر .

" کتاب دده قورقود " داستانلاری : دده قورقود کتابی دنیا اولچوسونده کلاسیک اثرلردن دیر ، و تورک-اوغوز، آذربایجان ادبیاتینین شاه اثری دیر . بو اثر ۱۲ داستان و بیرمقدمه دن تشکول ائتمیشدیر . داستانلارین هر بیرى بیرقهرمانین بویو اولدوغو حالدا ، آرالارینداکی مناسبتلره گؤره هامیسینا بیر داستان مجموعه سی کیمی باخیلابیلر .

دده قورقود داستانی قهرمانلیق داستانی دیر . اوغوز ائللری نینجسارت ، ایگیتلیک و ساواشداکی قهرمانلیقلارینی داستان شکلینده بیان ائدییر . بوندان باشقا کؤچهری حیات یاشایان اوغوز ائللری نین عادت ، معیشت ، و دوشونجه لری داستانداساس یئری توتماقدادیر . بونونلا یاناشی ، بورادا وطنپرورلیک ، قوناق سئورلیک ، آنا و اولاد محبتی ، قادینلارا حرمت ، مبارزه لیک ، دوشمنلره نفرت ، مردلیک و قهرمانلیق و بوکیمی گؤزل انسانی حسلر و خلعت لر عکس ائتمیشدیر . بو داستانلار نثر ونظم قسملارا آیریلیمیشدیر . نثر حصه سی نقل ائدیلمیش ، شعر حصه سی ایسه ایکی مین بیت قده ردیر و کتابین یؤزده اؤتوزبئشینی تشکیل ائدییر . شعرلری اوزانلار (عاشیقلار) قوپوز (ساز) چالیب معین هاوا ایله اوخوموشلار . بو حصه لر عضوی صورته دیر- بیرینه باغلیدیر ، بیرى دیگرینی تاما ملاییر .

دده قورقود داستانلاری اوغوزلارین خلقی و ملی داستانی دیر و ملی داستا-نین ایلك خصوصیتی مؤلفینین بیر فرد دگیل، بیر قوم و یا خلق اولماسی دیر . بو داستانلاردا دیگر ملی داستانلارکیمی خلق حیاتی نین بیر آیناسی و قومی کؤلتور و فولکلوروموزون خزینه سی دیر .

پروفیسور محرم ارگین دده قورقودون بوگونکو تورکیه تورکجه سیله نشر ائدیگی کتابی نین مقدمه سینده تورک ادبیات تاریخینین ان بویوک عالیمی فؤاد کؤپرولونون دیلیندن بئله یازمیشدیر :

" بوتون تورک ادبیاتی نی ترازى نین بیر گؤزونه ، دده قورقودو اؤبیر گؤزونه قویسانیز گینه ده دده قورقود آغیر باسار . " حقیقتاً دده قورقود تورک دیللی خلقلرین خصوصاً اوغوزلارین ان بویوک ادبی آبیده لری اولسوب و تورک دیلی ان گؤزل اثرلری نین باشیندا گلیر .

دده قورقود داستانلاری ۱۹- نجو عصره قده ر علم عالمینه محمول قالمیشدر اثرین ایلك ال یازماسی آلمانیا دا " درئسدئن " کتابخاناسیندا فلیشر- (*Filischer*) طرفیندن ۱۶- نجی عصره عاید ال یازمالاری لیسته سینه آلینمیشدیر . ۱۸۱۵ ده آلمان شرقشناسی دیتس بو ال یازماسی نین اؤزونو

چيخارد اراق برلين كتابخاناسينا گتيرميش، "تپه گوز" داستاني آلمانجا ترجمه سيله نشر ائتميشدير. ديتس بومناستله يازديغي مقاله ده "تپه گوز" بويونو هومر رين اوديسه (سيكلوپ *cyclopes*) سيله مقايسه ائتميش واوديسه نين ياراديلماسيندا بو بويدان استفاده اولوندوغونو سويله ميشدير.

۱۸۵۹- دا نولدثكه داستاني ترجمه ائتمه گه چالشميش، لاکين متني ياخشي اوخويا بيلمه ديگي اوچون ايشيني تاما ملاياما ميندير. صونرا بويوك روس عا- ليمي پروفيسور بارتولد عمرونون چوخ حصه سيني بو كتاب اوزه رينده تدقيق و ترجمه ايله كچيرميش، لاکين حاضرلاديغي ترجمه اونون اولوموندن صونرا ۱۹۵۰ ده باكي دا نشر ائديلميشدير.

۱۹۱۶- دا توركيه ده معلم رفعت دده قورقود كتابيني برلين نسخه سسي اساسيندا عرب الفباسي ايله نشر ائتميشدير. ۱۹۳۸- ده تورك عاليمي اورخان شائق اثرى لاتين الفباسيله نشر ائتميشدير. ۱۹۵۳- ده اسكي دوستوم پروفيسور محرم ارگين و ۱۹۵۸- ده پرتونائيلي كتابي چاپ ائديب، واونون باره سينده تحقيقي ايشلر آپارميشلار.

محرم ارگين بيورينجي جلدده دده قورقودون هر ايكي نسخه سيندن كليشه لرله برابر متنين تاما ميني لاتين حرفلريله، بير ده تحليلى نقدينى نشر ائتميش (۱۹۵۸). ايکينجي جلديني ده كتابين قرامر و سوزلوگونه (لغتنامه) حصر ائتميشدير.

۱۹۷۳- ده اورخان شائق "دده قورقودون كتابي" آديله لاتين حرفلريله چيخارد يغي متنه دده قورقودداكي سوزلرين معنا و ايضاحلاريني علاوه ائده رك كتاب حقينده يازيلان اثرلردن معلومات وئر ميشدير.

صون ايللرده ايتاليا شرقشناسي اتوره روسي داستاني آيري بيير ال يازماسيني واتيكان كتابخاناسيندا تاپاراق ۱۹۵۰- ده علم عالمينه تقديم ائتميشدير.

واتيكاندا اولان ال يازماسي ۱۶- نجى عصره عايددير و بير مقدمه ايله ۶ داستاندا عبارتدير. شمالي آذربايجاندا ايلك دفعه پروفيسور حميد آراسلي ۱۹۳۹- دا كتابي او زامان متداول اولان لاتين يازمى ايله چاپ ائتميشدير صونرا ازل، دميرچي زاده، ع. سلطانغلي، م.ح. طه ماسب، م. رفيعلى، ش. جمشيدوف و باشقالارى علمي مقاله لر يازميشلار و دده قورقود كتابيني نشر ائتميشلر.

ايراندا، انقلابدان قاباق دده قورقود داستانلاريني بير قسيمي رحمتلى خلق شاعريميز سهند طرفيندن نظمه چكيليپ، "سازيمين سوزو" آديله نشر ائديلميشدير.

فارسجا ترجمه سی، انگلیزجه ترجمه لر اساس توتولاراق "با با قورقود"،
"دده قورقود" آدلاريله چاپ ونشر ائدیلیمیشدیر (۱۳۵۵ و ۱۳۵۵).

انقلابدان صونرا کتابین متنی بیرمقدمه ایله برابر بوگونکو املامی—زلا
آقای فرزانه طرفیندن نشر ائدیلدی.

داستانلاردا آدی گئچن دده قورقود، خلقین مشکل ایشلرینده مصلحتچی
بیر حکیم دیر. اوغوز بویلارینی تهدید ائدن مختلف دشمنلرین یئنمه یول—
لارینی اؤگرتمکدن تا اوشاقلارا و قهرمانلارا آد و ثرمه ایشینه قدهر مختلف
وظیفه لری واردیر و هر داستانین صونوندا یاد ائدیلیر. او، عینی زاماندا
قوپوز چالان بیر اوزان دیر.

جامع التوارخده دده قورقودون دؤرد بویوک تورک حکمدارینا مشاورلیک
ائتمیش بیر ملت بویوگو اولدوغو یازیلیمیشدیر.

"کتاب دده قورقود علی لسان طائفه اوغوزان" آدلی اثرین باش طرفینده یازیلان
مقدمه ده دده قورقود حقینده بئله یازیلیمیشدیر:

"رسول علیه السلام زمانینا یاخین بیات بویوندان قورقود آتا دئیرلر
بیر ار قوپدی. اوغوزون اول کیشی تام بیلجی سی ایدی. نه دئیرایسه، او
اولوردی. غیبدن دؤرلو خبرلر سؤیلر ایدی. حقتعالی آنین گونلونه الهام
اؤردی."

"قورقود آتا اوغوز قومونون مشکلینی حل اؤردی، هر نه ایش اولسه قورقود
آتایه دانیشمینجه ایشله مزلردی. هر نه کی بویورسه قبول اؤدرلردی، سوزین
توتوب تمام اؤدرلردی."

بو مقدمه ده چوخلو آتالار سوزو ایشله دیلمیشدیر. آلاها، حضرت محمّده،
ابوبکره، و حضرت علی و شهید اولادینا، قرآن کریمه و اونا اینانانلارا، آنا
و آتایا محبت افاده ائدن جمله لردن صونرا قادینلاری دؤرد بؤلگویه بؤلوموش
و بونلاردان یالنیز ائوین دایاغی و دیوه کی دئدیگی قروپو مدح ائتمیشدیر.
مقدمه ده "آخر زماندا خانلیق گئری قایییا (قایی قبیله سی) دگه، کیمسه
الیریندن آلمایا، آخر زمان اولوب قیامت قوپونجا، دئدوگی عثمان نسلی دور،
ایشته سریلوب گئده یوریر." جمله لری حکایه لرین عثمانلی خاندانینین شرقی
آنا طولی و غربی آذربایجان منطقه لرینده حاکم اولدوغو زامان (۱۵- نجی عصرین
ایکینجی یاریسیندا) یازیا آلیندیغینی گؤسته ریر.

بو مقدمه دن صونرا، اونایکی حکایه و یا داستان شرح و ثریلمیشدیر. بو
داستانلار هر بیر آیری بوی اولماقلا برابر، دستانی ماجرالارین مشترک
طرفلری ده چوخدور. داستانلارین بایندیرخان زامانیندا باشلاما سی عینی
قهرمانلارین باشقا—باشقا داستانلاردا اولوشو و دده قورقودون هر داستاندا

بیر وظیفه ایفا ائتمه سی بو داستانلارا بیر بوتوولوک وئرمیشدیر .
 بارتولد و ارگین-ین عقیده لرینه گوره داستانداکی حادثه لر آذربایجان
 اولکه سینده جریان ائتمیشدیر . بورادا گنجه ، بردع ، الینجه قالاسی ، گویجم
 گولی ، درشام ، و بوگون تورکیه نین شرق ولایتلری اولان طرابزون ، بایبورد ،
 و ماردین یئر آدلاری قید ائدیلمیشدیر . اوغوزلارین قونشولاری دا گورجی ،
 ارمنی و طرابزون روملاری دیر . وقتیله آذربایجانا گلیمیش عالیم و سیاحلار
 دا دده قورقود حقینده ائشیتدیکلرینی اوز اثرلرینده قید ائدیپ ، ساخلا-
 میشلار . او جمله دن اون یئددینجی عصرده آذربایجانا گلن آلمان سفیری
 آدام اولثاری و تورک سیاحی اولیا چلبی نی ذکر ائده بیلهریک . اولیا چلبی
 اوز سیاحتنامه سینده دربنده دده قورقودون قبری اولدوغونو و شیروان-
 لیلارین بو قبره بئویوک احترام بسله دیکلرینی یازیر . بونا مقابل قزاغستان
 دا ، آرال گؤلونون ۱۵۰ میل شرقینده قورقود آدلانان شهرین یاغینیندا
 دا دده قورقودا منسوب بیر مقبره واردیر . بو مسئله دده قورقودا مخصوص
 دگیل ، بیرچوخ مشهور تاریخی شخصیتلرین ده (یونس امره و ...) بیرچوخ
 یئرلرده قبرلری اولدوغو ادعا ائدیلمیشدیر .

دده قورقود داستانلاریندا ایشله دیلن دیل آذربایجان و شرقی آناطولی
 دیلینه دیگر تورک دیل و لهجه لریندن داها یاخین دیر ، بو دا بوداستان-
 لارین بو منطقه ده کی خلق طرفیندن یاران دیغینی ثبوت ائدیر .

البتہ دده قورقود دیلی بوگونکی دیلیمیزدن بیرآز فرقلی دیر ، لاکین
 ۱۴/۱۳- نجو عصرلرده بو منطقه ده یاشایان اوغوزلارین دانیشدیغی دیلین
 عینی دیر . دده قورقود دیلینده فارسجا و عربجه سؤزلر چوخ آزدیر و اونلارین
 یئرینه تورکی سؤزلر ایشله دیلمیشدیر . مثلاً "عاشیق" یئرینه "اوزان" و "حیله"
 یئرینه "آل" و "دعا" یئرینه "آلقیش" و "مریض" یئرینه "سایرو" و "اذان" یئرینه
 "بان" ایشله دیلمیشدیر . داستانلارداکی تورکی سؤزلرین بعضیلری ده بوگونکو
 دیلیمیزده تغیر تاپمیشدیر . مثلاً "قانس" یئرینه "هانسی" و "قاچان" یئرینه
 "هاچان" و "توتساق" یئرینه "دوستاق" کیمی .

دده قورقود داستانلاری تورکی فعللر ، کلمه لر و جمله لرین زنگین خزینه-
 سی دیر . کتابین متنینده ایشله دیلن آتالار سؤزو و یا اونو خاطرلادان جمله
 لر ، بو جمله لرین تورک دیلی موسیقی سی و قراممئرله اولان تام او یغونلوغو
 سؤزلرده کی سجع ، قافیہ ، ردیف و ایچ قافیہ لر دده قورقود دیلینده بدیعی بیر
 گؤزل لیک وئرمیشدیر . "بابام آت سگیردیشمه (۱) باقسین قیوانسین (۲) ، اوخ
 آتیشما باقسین گووه نسین (۳) ، قیلیج چالیشما باقسین سئوینسین ، دئرایدی"

(۱) آت اوینا تماق ، آت چاپماق (۲) فخر ائتسین (۳) اعتماد ائتسین .

(دیرسه خان اوغلو بوغاج خان بویو)، و یا "یومرو-یومرو آغلادی، یانسوق جگریمی تاغلادی (داغلادی) (سالورقازان بویو)، ویا "اؤل زاماندا بیگلرون آلقیشی آلقیش، قارقیشی قارقیش ایدی" (بامسی بئیرک بویو). بونوع یاریم و ایچ قافیه لر و آلنیتراسیونلار (عینی صامتین تکراری) ۹۰۰ ایل قاباق یوسف خاص صاحب طرفیندن تورکوستاندا یازیلان "قوتادقوبیلیگ" ده موجود- دور. آشاغیداکی منظوم پارچادا بیر نوع آلنیتراسیونون نمونه سینی گورورو

"قار اۆزه رینه قان تاممیش (داملامیش) کیمی قیزیل یاناقلیم.

قوشا بادام سیغمایان (یئرلشمه یین) تار (دار) آغیزلوم.

قلمچیلر چالدوغی قاراقلشوم.

قورومسی قئیرق توتام (اوووج) قاراساچلوم. (قانتورالی بویو)

دده قورقود داستانلاریندا آتالار سۆزلرینین نمونه لرینه ده راست گلیریک

گول تپه جیک (تیکان، چالی) اولماز.

اؤلن آدام دیریلمز.

اسکی پامبوق بئز اولماز.

قاری دوشمن دوست اولماز.

آتیلان اوخ گئری قاییتماز.

بوکیمی آتالار سۆزلرینین آز قالا مین یاشی وار.

منظوم پارچالاردا حاکم وزن، بعضاً پوزولموش اولماقلا برابر، هئجسا

وزنی دیر و یا خود آزاد شعر شکلینده دیر.

یؤجه لردن یوجه سن   یا وارام یا وارما یام

کیمه بیلمز نئجه سن   یا گلم، یا گلمه ییم

دده قورقود نثرینده تورکی نین فاعل + مفعول + فعل ردیف لری محافظه

ا ئدیلمیش دیر. و حتی منظوم پارچالاردا داخی تورک جمله ترکیبی قایدالاری

مراعات ائدیلمیش، لاکین هیجان و احساسن غالب گلدیکی جمله لرده فعل باشا

گلمیش دیر:

چیخسین منیم گورور گوزوم آ دیرسه خان یامان سگیریر

کسیلسین اوغلان امن سود داماریم یامان سیزلاییر.

دده قورقود بویلاریندا اوغوز تورک لرینین گورجی لر، آبازلار، طرابزون

روملاری ایله و حتی اؤز آرالارینداکی ساواشلاری شرح وئریلیر. لاکین همان

بویلاردا اسکی داستانلاردان قالما خاطره لر واردیر. دده قورقود داستان -

لاری نین دا بعضی قهرمانلاری اوغوز داستانینداکی کیمی، خلقه اذیت ائدن

بیر جاناواری اولدوروب، شهرت قازانیلار (باسات - تپه گوز بویو کیمی)

دده قورقود قهرمانلاری دا آتلارینی، قادینلارینی و سلاهلارینی ناموسلاری

بیلیب، سئویرلر، داستانلاردا خانلارخانای بایندیرخان اوغوزخانای نیسن نه وه سی دیر، و اونون کیمی بیرچوخ بیگ لره، خانلارا حکم ائدیر. لاکین یئنی وطنده کی ماجرالارین قهرمانلاری اولان یئنی شخصیتلر ده واردیر مثلاً: قان تورالی بونلارین باشیندا دیر. بئله نظره گلیرکی قان تورالی آق قویونلو دولتی قوران تورعلی بیگ دیر (رسملی تورک ادبیاتی تاریخچ ۶ نهاد سامی بانارلی). خانین ائوی نین (چادیری نین) یغماسی دا اسکدن قالان عادتدر، بئله یغمالاردا ائل رئیس چادیرینا قیمتلی شئیلر ییغار و بیگ لرینسه وئردیگی بویوک تویدا (قوناقلیقدا) بو چادیری یغما ائتدیردی. بو عادت صونراکی عصرلرده سؤفره یغمالاماق (خان یغما) شکلینده دوام ائتمیشدیر ("خان یغما" دئییمی نین کؤکو. عبدالقادر اینان، تورک دیلی درگیسی ۱۹۸۰/۷۰) بو یغما عنعنه سی مال و وارلیغین بیرنوع عدالتله توزیعی طریقه سی کیمی تورکلرین داها چوخ داخلی حیاتلاریندا جاری اولان عادتلریندن دیر. دده قورقود داستانلاریندا تورک بویلاری نین (طایفه) اجتماعی یا شامالاری چوخ جانلی و بدیع شکیلده گؤسته ریلیمیشدیر.

دلی دؤمرؤل داستانای عائله آراسیندا کی باغ و سئوگی نین تورکلرده نه درجه قوتلی و محکم اولدوغونو گؤسته ریر. تانرییه قارشى بیرگناه ایشلمه دیگی اوچون اولومه محکوم اولان دلی دومرول، جانی نی آلمانا گلن عزرائیله "سن آرادان چیخ! منیم جانی می آلاجا قسا تانری آل سین" دئییر و آلاهل طرفیندن عفو ائدیلیر بو شرطله کی، دلی دومرول جانی یئرینه آیری جان تاپاجاق، و اؤز جانی آزاد اولاجاقدیر. دلی دومرول هرکسه مراجعت ائدیر، اونون یئرینه اولمه گه حاضر اولمور، حتی آنا و آتاسی دا "دونیا شیریندیر" دئییرلر" صونوندا دلی دومرول مایوس اولور و آروادینا مراجعت ائدیر و اولندن صونرا آروادینین تازادان ائولنمه گینه رضایت وئریب، آنجا قایکی اوغلانلاریندی باشسیز قویما ماسینی ایسته ییر. قادین بو سؤزلره عصیان ائدیر و بئله دئییر:

نه دئرسین، نه سؤیلرسین
گوز آچوبان سنی گوردوگوم
کونول وئروب سئودوگوم
قوج بیگیدوم، شاه بیگیدوم
قارشى یاتان قاراداغلاری
سندن صونرا من نیلهرم
یایلار اولسام، منیم گوروم اولسون.
صووق - صووق صولارون

ايچر اولسام ، منيم قانوم اولسون .

صونرا اوچا سسله بئله دوام ائدير :

آلتون آقچام خارچايور اولسام

منيم كفنيم اولسون

طا ولا - طا ولا (طويله) شاهباز آتون

بينر اولسام ، منيم تابوتوم اولسون

سندن صونرا بير ايگيدى

سئوب وارسام بيله ياتسام

آلاييلان اولوب منى سوكسون (ساچسين)

سبون اول مختت آنان - بابان

بير جاندا نه واركى سنه قيا ماميشلار

عرش تانيق (شاهد) اولسون ، كورسى تانيق اولسون

يئر تانيق اولسون ، گوك تانيق اولسون

قادر تانرى تانيق اولسون

منيم جانيم سنين جانينا قوربان اولسون .

و، اري نين يئرينه اولمه گه راضى اولور . لاکين اري اونون اولمه گينه

راضى اولمور و آلاها بئله يالوارير :

آليريسن ايکيميزين جانين بيله (برابر) آگيل

قورى سن ايکيميزين جانين بيله قورگيل

کرمى چوخ قادر تانرى .

آلاه دا ، بونلارين بو درجه بير- بيرينه باغلى و فداکار اولماغيندا

خوشى گلير و ايکيسىنى ده ياشادير .

دده قورقود داستانلاريندا قادين و فريلن اعتبار و اهميت ده ، شايان

توجه و اسكى بير عنعنه نين خصوصيتلريندن دير . کيشيلر يالنيز بيرقادين

آلير و تعدد زوجات هنوز مرسوم اولما ميشدير . قادين اسكى تورک و آذربا-

يجان خلقلرى آراسيندا کيشى کيمي دير و اونونلا هرجهتدن اورتاق بيرحيات

ياشير ، قادين آتا مينير ، سلاح باغليز ، و ارلر کيمي ساواشا گئدير .

سلجان خاتون (۶- نجى داستان) تک باشينا دوشمن آتليلاريندا هجوم ائدير

و اونلارى تارومار ائدير . بۇرلا خاتون (۲- نجى داستان) دوشمن الينده

اسيرکن هر دؤرلو ايشکنجه و اذيته دؤزور ، لاکين تسليم اولمور . بوقهرمان

قادين ۴- نجو داستاندا اوغونو زنداندان قورتارماق اوچون اوز آداملارى

ايله دوشمنه هجوم ائدير و اونلارى قيليجي ايله اولدورور و اوغونو آزاد

ائدير .

چیچک بانو (۳ - نجو داستان) بیرکیشی ایله آت چاپماق و اوخ آتماق
مسابقه سینه گیریر و حتی اونونلا گۆله شیر.

قادین، خان قیزی دا اولسا ان بویوک شرفی آنا، خصوصاً اوغول آناسی
اولماقدیر. آنالار بالالارینی اؤزلری امیزدیریر و تربیه ائدیرلر. اوشاق
بیزآز بویویندن صونرا، اونا اوخ آتماق، آتامینمک و اؤوا گئتمک، و
ساواشدا قیلیج چکمک اؤگره دیرلر. اوشاقلار بویوک اولاندان صونرا دا، آنا
با بالارینین سؤزلرینه قولاق آسماغی بیر دینی وجیبه کیمی ساییرلار.

دده قورقود داستانلاریندا تک تانری یا اینام (اعتقاد) و اسلام دینسی
چوخ قوتلی دیر، لاکین اسکی کۆچه به اینانیشلاری و شامانیزم دؤوری عادت،
و خاطره لری ده هنوز یا شاماقدادیر.

مثلاً اوغوللارینا ایلك دفعه اؤو، اؤولادیقدان صونرا جشن توتورلار، بیر
ایگیت و یا قهرمان اولنده اونون آتینی اؤلدوروب، جنازه مراسمی توتورلار
(۴ و ۱۵ نجو داستان). بئیرک اؤلدوگو زامان آتلارینین قویروغونون
کسیلمه سینی ایسته ییر. بیر اوغلان آنجاق ساواشدا جسارت و ایگیت لیک
گۆسته ریرسه، اونا آد قویولور و صو، آغاج و داغا حرمت بسله ییرلر
و هنوز بوزقورد مبارک ساییلیر (۲- نجی داستان) و هرایل خانین ائوینسی
یغما ائدیرلر.

اسلامدان قاباکی زامانلاردا تورکلر آراسیندا عزیز و مقدس ساییلان
ایشیق، صو، آغاج و آت دده قورقود بویلاریندا مکرر صورته اؤوولموش،
و اسلامی رنگ آلمیشدیر. مثلاً قازانین اوغلو اؤروز اسیر دوشدوگو زامان
آغا جا بئله خطاب ائدیر:

آغاج - آغاج درایسم سنه آرانما آغاج
مکه ایله مدینه نین قاپوسی آغاج
موسا کلیمین عصاسی آغاج
بویوک - بویوک صولارین کؤپروسی آغاج
قارا - قارا دنیزلرین گمیسی آغاج
شاه مردان علی نین دؤلدولونون آگری آغاج
ذوالفقارین قینی ایله قبضه سی آغاج
شاه حسن له، حسینون بئشیگی آغاج
اگر اردور، اگر آروات دور، قورخوسو آغاج
باشون آلباخار اولسام باش سوز آغاج
دیبین آلباخار اولسام دیب سوز آغاج
منی سنه آسارلار، گؤتورمه گیل آغاج

گوتوره جک اولور یسن بیگیت لیگیم سنی توتسون آغاج
 بیزیم ائلده گرهک ایدون آغاج
 قارا هندو قوللاریما بویور ایدیم آغاج
 سنی پاره- پاره دوغرایا لاریدی آغاج
 آت دئمهم سنه، قارداش دییهرم
 قارداشیمدان یئگ!
 باشیما ایش گلدی.
 یولداش دییهرم، یولداشیمدان یئگ.

(بامسی بئیرک داستانیندان)

اوغوزلار دوشمنلرینه " کافر " دئییرلر و اونلارلا ساواشماغی جهاد کیمی
 تلقی ائدییرلر. ایگیتلر دوشمن ایله ساواشدا، داردا قالاندا، آری سودان
 (آبدست) آلیب، ایکی رکعت نماز قیلیر و حضرت محمدین آدینا صلوات چئویریر
 و بئله جه دوشمنه غلبه چالیرلار. لاکین توپلاردا و شنلیک مجلسلرینده ده
 شراب ایچیرلر و بونو دا گناه سایمیرلار. آند ایچرکن دینی مقدساتا یوخ،
 اسکیدن بری مقدس سایدیققلاری سلاقلارینا و بوکیمی شئیلره آند ایچیرلر.

قیلیجیما دوغرانا یین (دوغرانییم)

اوخوما سانجیلایین

یئر کیمی کرتیله یین (یاریلییم)

تورپاق کیمی ساورولایین

اوغلوم دوغماسین، دوغسا، اون گونه وارماسین

اسلامدان قاباق تورکلر آراسیندا آتاتی یئمک و اوندان احسان و ثرمک
 تانری آدینا قوربان و ثرمک عادت ایدی. هله میلاددان قاباق بونا هرودوت
 اشاره ائتمیشدیر.

داستانلاردا آدلاری کئچن قهرمانلار و دیگر شخصیتلرین آدلاری اسکی
 تورک آدلاری دیر (دیرسه خان، بایندیرخان، سالورخان، قازان، دلی دومرول و س)
 بوکیمی خصوصیتلر بیرچوخ محقلری (بارتولد، جفری لویس، علی بیگ زاده و س)
 بو عقیده یه سوق ائتمیشدیرکی، دده قورقود داستانین ان یاخین ۶ / ۷- نجی
 میلادی عصرلرین یادگاری اولوب، صونرادان اسلامی رنگی آلمیش و آذربایجان
 منطقه سینده وقوعه گلن حادثه لرله انکشاف ائتمیش و یازی یا آلیندیغی
 زامان صون شکلینی آلمیشدیر.

داستانلاردا، موسیقی نین خلقین حیاتیندا فوق العاده مهم و یایغین
 اولدوغو گوزه چارپیر. قهرمانلار ساواشلاردا و تک به تک دویوشلرده
 قوپوزلارینی چالا- چالا قهرمانلیق شعرلری اوخویاراق ساواشا گیریرلر

اونلاری، آروادلاری و یولداشلاری، توپلو حالدا اوخودوقلاری قهرمانلیق شعریلرله شوقه گتیریرلر. عشق، محبت و آیریلیق سۆزلرینی ده قوپوز چالا-چالا آهنگلی سۆزلرله بیان ائدییرلر. ملی سازلاری اولان قوپوز اونلارین آرا-سیندا او قدهر عزیزدیر و مقدس دیرکی، الینده قوپوز اولان رقیبه قیلیج چکمیرلر (سئیرک داستانی)

دده قورقود داستانلاریندا خلق آراسیندا کۆک سالمیش اولان دوغرولوق و عدالت مفهومی دا مهم دیر. بونون بیرمثالینی دیرسه خانین بویوندا گۆروروک : دیرسه خانین محافظ گاردینی تشکیل وئرن ۴۰- ایگیدی اونون تکجه اوغلو بوغا جا گنجیک لری گلیب، اونون حقینده آغیر افترالار دئییب، دیرسه خانی اوغلو او ولدورمه گه مجبور ائدییرلر. آتاسی بیراوغلا اوغلو نو وورور و صونرا افترالار میدانا چیخیر و عینی آداملار دیرسه خانی توتوب، اسیرکیمی ساتماق ایسته ییرلر. اولومدن قورتولان اوغلو آتاسینی قورتارما گلنده آتاسی اونو تانیمیر و بو سۆزلری دئییر: منی قورتارما غا گلدینسه اوغلانجینی اولدورموشم بیگیئت دؤن گئت ."

سالورقازانین اغوی یغمالاندیغی بویدا، نچه مهمنکته گۆزه چارپیر: اولاً وطنپرورلیک مفهومی دقتیمیزی جلب ائدییر. قازان خان اوز یوردونو قورویور، لاکین دوشمنلرین غفلتاً باسقینی ائشپدن بوتون اوغوز بهادرلاری (دلاورلر) آیاغا قالخیر، و قازان خاتین آتاسی، آروادی، اوغلو و باشقا آداملارینی اسارتدن خلاص ائدییر.

ایکینجی مهم نکته آنا- اولاد محبتی و ناموس، شرف مدافعه سی دیر. دوشمنلر قازان خاندان انتقام آلماق اوچون اسیر ائدیلمیش آروادین مجلسه گتیریب ساقی کیمی شراب گزدیرمه سینی ایسته ییرلر، لاکین بو ذکی و اؤسلو (عقللی) قادینین تدبیریلرله قیرخ اینجه بئلی قیز بیر آغیزدان اوزلرینی بورلاختون اولدوغونو سؤیله ییرلر. شوکلو ملک باشقا بیر حیله ایشله ییر و قازان اوغلو اؤروزو دوغراییب اتیندن کباب حاضیرلا سینلار- دئییر، کیم یئمسه او، اؤروزون آتاسی دیر. آنا اوغلو نو دوغرانیب کباب ائدیلمه - سینه دؤزه بیلمه ییب، اوغلو نا نصیحت دانیشیر. اوغلو دوشمنلر طرفیندن دوغرانیب، کباب ائدیلمه سینه راضی اولور، لاکین آتاسی نین دوشمنلره ساقی اولماغینا هتچ بیرشکیلده راضی اولمور و آتاسینا بئله دئییر: دوشمنلر منیم اتیمدن کباب پیشیریرسه باشقالاری بیر یئسه، سن ایکی یئی. بودا بیزیم اجدادیمیزدا ناموسون جاندان داها عزیز اولدوغونو گۆسته ریر بورادا بیر نکته ده شایان توجه دور. قازان خان اسیردوشموش آتاسینی بوتون اسیرلردن و دولتیندن عزیز ساییر. دوشمنه چاتان کیمی آق بیرچک

آناسینی ایسته ییر: "مره شوکلو ملک! آغیر خزینه م، بول آخچا می گتیر میسن سنه خرچلیک اولسون، قیرخ اینجه بئلی قیزلار بۇرلاخاتونو گتیر میسن سنه یئسیر اولسون. قیرخ ایگیدیله اوغلو اوروزو گتیریسن سنه مینیست اولسون. قاریجیق آنامی گتیریسن، مره کافر! آنامی وئرگیل منسه، ساو شامادان، ووروشامادان قایداییم گئری دونه ییم، گئده ییم."

بو بۇیدا ان جالب سیمالاردان بیر قاراجا چوبان دیر. او، امکچی خلقین نماینده سی دیر. اوندکی حارق العاده گۆج، خلق گۆجودور. اساساً بیزده چوبان عقلی، باجاریغی، تدبیر و سخاوتیله مشهور دور. آتالاریمیز دئمیشلر: "یورولدون ساربانا، آجیدین چوبانا". او، قازانین قویونلارینی دوشمنه تسلیم ائتمه مک اوچون اونلارین وعده لرین قبول ائتمه ییب آلتی یوز کیشی ایله ساو شیر و ایکی قارداشیتی شهید وئردیگی حالدا اونلارلا ساو اشا دوام ائدیر. بو خارق العاده قوته صاحب اولان بیگییت چوبان قازان طرفیندن آغا جا باغلاناندا هئج بیر مقاومت گۆسترمیر. بونونلا بئله قازانی تک قویماق اوچون باغلاندیغی آغا جی یئریندن قوپاریب، قازانی تعقیب ائدیر.

کتاب دده قورقود و صونراکی

خلق داستانلاری

دده قورقود بویلاری صونراکی خلق داستانلاریمیزا مهم تأثیر گۆسترمیشدر. ایستر قهرمانلیق، ایسترسه محبت داستانلاریمیز شکل اعتباریله کتساب دده قورقود کیمی قورولموش دور. بونا ان یاخشی مثال کورا و غلو داستانسی، اصلی و کرم و عاشیق غریب داستانلاری دیر.

دده قورقوددا ۱۲ بۆی، کورا و غلودا ۱۸ بوی واردیر، هر بیر بویدا بیر قهرمان تصویر اولونور، لاکین بوتون بویلاردا دده قورقود کیمی کورا و غلو دا اشتراک ائدیر و دلیلر چتینلیگه دوشنده کورا و غلو اونلارین هارایینا چاتیر. یالنیز کورا و غلو اساساً قهرمان دیر، دده قورقود ایسه بیلجی، آق ساقلال و اوزان دیر.

بوتون داستانلاریمیز دده قورقود داستانلاری کیمی نثر و نظم دن تشکّل ائتمیشدیر. دده قورقود بویلاریندا اولدوغو کیمی، کورا و غلو دادا قهرمانلار دلی آدلانیرلار.

کورا و غلو داستانیندا حمزه نین قیرآتی قاچیرتماسی و کورا و غلونون عاشیق پالتاریندا حسن پاشانین مجلسینده ائتدی کیری، بامسی بئیره گین اوزان پالتاریندا طوی مجلسینده ائتدی کیرینه چوخ بنزه ییر. حسن پاشا دا کورا و غلونا اجازه وئریرکی گئدیپ، یئیب، ایچسین و دویسون، صونرا

مجلسه گلسين. قازان خان دا بامسى بئيره گه اجازه وئيريركى، ايسته ديگى كيمي يئسين، ايچسين و سونرا مجلسه گلسين. بئيره ك حبسدن قورتولان كيمي آتئين يانينا گلير، بوزآت اونو تانيير و كيشنه يير، و بئيره ك اونو اويور. كورا و غلودا اوز آتى حقينده كئچل حمزه يه دئير: حمزه، آتى ياخشى ساخلا، آت ايگيدىن قارداشى دير.

بوتون بونلار گؤسته ريركى، قهرمانلىق داستانلاريميزدا خصوصيله كورا و غلودا قديم داستانلاريميزدا اولان دده قورقود عنعنه لر يندن گئنىش شكيلده استفاده ائديلميشدير. بو دا كورا و غلونو يارادان عاشيقلارين دوغرودان دا اوزانلارين خلفى اولدوغونو ثبوت ائددير. دده قورقود بويلاريله محبت داستانلارى آراسينداكى بنزرتلىك لر ده چوخ جالب دير. بونلاردا، هم شكيل همده مضمون جهتدن اوخشارلىق چوخ دور. مثلاً عاشيق غريب داستانى موضوع و قهرمانلارين طالعى نين تصويرى نقطه نظر يندن "بامسى بئيره ك" بويو اوزه ر- ينده قورولموش دور. بورادا عاشيق غريب وطن يندن، احتياج دان اوترو اوزاق دوشموش، حال بوكى، بئيره ك دوشمنلره اسير دوشوب، اوزاقلارا آپاريلمشدير بئيره ك قهرمانلىغى ايله دقتيميزى جلب ائددير، عاشيق غريب ايسه صنعتكار عاشيق دير. نشانلانيب، ائولنمك ايسته ين بانوچيچك له بئيره گينا وخ آتیب آت چاپماسى، گولشمه سى ده شاه اسماعيل ايله عرب زنگى احوالاتىنى خاطرلادير. دده قورقود بويلاريندان "باساتين تپه گوزو اولدورمه سى" بويو "نوروز داستانينا بنزر. نوروز داستانيندا" كله گوز يول كنار يندا دورور و گلن - گئده نى صويوب غارت ائددير. نوروز اونونلا و زوروشور، اونو اولدورور" دده قورقود داستانلارى نين سونوندا دده قورقود گليب، قوپوز چالير، بعضاً آد قويور يا خود دا بير خير خواه آق ساققال كيمي خير- دعا ائددير: "دده قورقود گلدی، شادلىق چالدى، بوي بويلادى، صوي سويله دى، بوي اوغوزنامه نى دوزدى، قوشدو، بويله دئدى: يئرلى قارادا غلارين ييخيلما- سين، كؤلگه ليجه قايا آغاجين كسيلمه سين! چا پاركن آق بوز آتين بودره- مه سين. چالیشاندا قارا پولاد اوز قيليچين كوتمه سين...". وسايره .

بئله سونلوقلار سونرا يارانان خلق داستان و حكايه لر يميزه ده واردير. قهرمانلار اوزاق سفر دن قايدير، اوز سئوگيلى سيني ده گتيرير، بويوك شادلىق اولور، بو زامان عاشيق گليب، اونلارين طويونو ائددير، و دوواق قاپما سويله يير. داستانلارين اوللرينده بويوك نذير- نياز دان سونرا اوشاقلارين دونيا يا گلمه سى مسئله سى ده دده قورقوددان سونرا يارانان داستانلاردا (اصلى وكرم، لىلى و مجنون، شاه اسماعيل، عباس و گولگز وس) ده تکرار ائديلميشدير.

بیردفعه طوی (قوناقلیق) ائدیب ، اوغوز بیگلرینی قوناق چاغیراردی . همین طوی گونلریندن بیرینده ، او ، امر ائدیرکی ، اوغلو اولانی آغ اوتاغا ، قیزی اولانی قیزیل اوتاغا ، اولادی اولمایانی دا قارا اوتاغا آپارسینلار . صونسوز آداملارا آنجاق قارا قویون قوورماسی وئرسینلر . دیرسه خان بورایا گلنده ، اونو قارا اوتاغا آپاردیلار . مطلبدن خبردار اولان کیمی ، او ، ائو-ینه قاییدیر . اوزون نذیر- نیازدان صونرا ، اونلارین بیراوغلو اولور . اوغلان اون بئش یاشینا چاتیر . بیرگون دیرسه خان اوغلو اوچ اوشاقلای میدان-چادا اویناییر . اوشاقلار باییندیرخانین نهنک بوغاسینی گورن کیمی- قاچیرلار . دیرسه خانین اوغلو ایسه جاسارتله ایره لی گلیر ، بوغانی یئشیره ییخاراق باشینی کسیر .

دده قورقود گلیب اونا " بوغاج " آدینی قویور . باییندیرخان دا اونسا بیگ لیک وئریر . بو ، بیرچوخ ایگیدلرده حسد حسی او یادییر . اونلار دوشونو-رلرکی ، بوغاجین قهرمانلیغی اونلاری نظردن سالابیلر . ایگیرمی ایگیت دیرسه خان یا لاندان گلیب دئییرلرکی ، اوغلون آغ ساققال قوجالاری سویدو آغ بیرچک قاریلاری تحقیر ائتدی . ایگیرمی باشقا ایگیت ایسه خبرگتیریر کی ، اوغلون یاراماز ایشلره مشغولدور ، اونو اولدورمک مصلحت دیر . عکس تقدیرده ، او ، اوز آتاسینا دا قصد ائده بیلر . اونا مصلحت گورورلرکی ، اوغلو نو اووا چیخماق بهانه سی ایله آپاریب اولدورسون . دیرسه خان بو تکلیفی به یه نیر ، او زامانی اوز اوغلونی اوخلاییر .

آنا ، اوودان قاییدانلار ایچهریسینده اوز عزیز بالاسینی گورمه دیگی اوچون برک هیجان گئچیریر . آنا اوره گی دوزمور . او ، قیرخ قیزلا برابر اوغلونی اختارماغا گئدیر .

اوغلان ، آتاسینین اوخو ایله ییخیلان کیمی ، بوز آتلی ، یاشیل دونلو خضر (الیاس) یانینا گلیب یاراسینی سارییر ، اونا دئییرکی ، سنه بو یارادان اولوم یوخدور . داغ چیچه گی ، آناسودو بو یارایا ملحم دیر .

آنا ، اوغلونی تاپان کیمی همین ملحمه اونو ساغالدیر ، بوغاجی حکیملرین یانیندا ساخلاییب ، دیرسه خاندان گیزله دیر .

ائله بوزامان دیرسه خانین اطرافیندا کی نامردلر اونو حبس ائدیورلر . دیرسه خانین اوغلو اوز آتاسینی نامردلرین الیندن خلاص ائدیر .

۲ - " سالورقا زانین ائوی نین یغمالانماسی "

بو بویدا گؤسته ریلیر

کی ، قازان خانین اوودا اولدوغونو جاسوسلار دوشمنه خبر وئریر . اونلار گلیب قازان خانین وار- دولتی نی ، مال - قاراسینی ، آت و ده وه لرینی آپاریر . آتاسینی ، اروادی ساچی اوزون بورلاخاتونو ، و اوغلو اوروزی اسیر

اڭدىرلر . بوندان خىرتوتان قازان قاراجا چوبانين كومهگى ايله دوشمنلرى تاپىر ، بۇيوك ساواش اولور ، قازان خان اوز طرفدارلاريله غلبه چاليسب ، گئرى دۇنور . دده قورقود گليب شىليك كئچىرىر ، بو احوالاتلاردان "اوغوزنامه" دوزه لدير ، اوز نصيحتلرى ايله دىنله يىجى لره خئير - دوعا وئرىر .

قولدا ، اساس ايده يا وطنپرورلىك دىر . قازان خان اوز يوردونو قورويۇ دوشمنلرين غفلتاً باسقيني نى ائشىدن بوتون اوغوز باهادىرلارى آياغلا قالخىر ، قازان خانين آناسى ، آروادى ، اوغلو و باشقا اداملار اسيرلىكدن خلاص ائدىلىر . همين قولدا ، آنا - اولاد محبتى ، ناموس ، عصمت مدافعه سى خصوصى بىر احتراملا قلمه آلىنمىش دىر . مثلاً دوشمنلر قازان خاندان انتقام آلماق اوچون اونون اسير آلىنمىش آروادىنى مجلسه گتيرىب ، شراب پايلاتما ايسته يىرلر ، لاكين قىرخ اينجه بئلى قىز ها مىسى بىر آغىزدان اوزلرى نين "بورلاخاتون" اولدوغونو دئىرلر . بئله اولدوقدا ، شوكلو ملك تاپشىرىر كى ، قازانين اوغلو اوروزى دوغرايىب ، اتىندن كباب حاضىرلاسىنلار ، هر كىم يئمسه ، دشمه لى او ، اوروزون آناسى دىر . آنا ، اولادىنى چوخ سئوىر ، اونون اولومونه هئچ بىر وجهيله راضى اولابىلمىر ، آنجاق ناموس مقدس دىر ، اونا گوره ده اوروز آناسىنا مصلحت گوروركى ، دوشمنلر اونون اتىندن كباب بيشىرسه لر باشقالارى بىر يئسه ، او ، ايكى يئسىن . دوشمنه باش اگمك ، ناموسى ساتماق اولماز .

بورادا ، بىرجهت ده دقته لايق دىر . قازان خان اوز آناسىنى ، وار - دولتدن ، بوتون اسيرلردن عزيز سايىر ، دوشمنه چاتان كىمى آغ بىرچىك آناسىنى طلب ائدىر " مره شوكلو ملك آغىر خزىنه م ، بول آخچامى گتيرمىسن سنه خرچلىك اولسون . قىرخ اينجه بئلى قىزلا بورلاخاتونو گتيرمىسن ، سنه يئسىر اولسون ، قىرخ ايگىتله اوغلوم اوروزى گتيرمىسن قولون اولسون طووله - طووله شاهباز اتلارىمى گتيرمىسن سنه منت اولسون ، قارىجىق آنامى گتيرمىسن مره كافر آنامى وئركىلن منه ، ساواشمادان ، ووروشمادان قئىددم گئرى دۇنوم ، گئدىم " . بوتون بو مسئله لر او زامان خلقين دوشونجه لرى حقىنده تصوّر وئرىر .

۳ - بايبورانين اوغلو بامسى بگرهك بويو : بو بويدا بگرهكىن

قهرمانلىغىندان ، سئوگىيه صداقتلى اولماسىندان دانىشلىير . بىرچوخ بيگىرله ياناشى ، بايبورا بىگ ده بايبندىر خانين مجلسينده اشتراك ائدىر . او ، بايبندىر خانين يانيندا دا يانمىش جوانلارى گورنده صونسوز لوغونو يادىنا سالىب ، هونكور - هونكور آغلايىر . هامى دوعا ائدىركى ، اونون اوغلو اولسون . بايبجان ايسه آرزولايىر قىزى اولسون و اوز قىزىنى بايبورانين

دونيایه گله جک اوغلونا گۆبک کسمه ائتسين. هر ايکي سىنين آرزوسو باش توتور. بايبورابيگ آداملاريني روم ائلينه (استانبول) گونده ريركى دونيايه يئنيجه گۆز آچميش اوغلو اوچون دگرلى هديه لر آليب گتيرسين.

بو اوغلان اون بئش ياشينا چاتسا دا ، هله ليک بير قهرمانلىق گؤسترمم ديگيندن آدسيز اولاراق قالير. او ، بيرگون آتلانيب ، اووا چيخير. همين يئردن گئچن تاجرلى يول کسنلر صوپورلار. تاجرلردن بيرى کؤمک اوچون اونا مراجعت ائدير. او ، تاجرله و ايگيت اوغلانلارلا بيرليکده قولدور. لارين اوزه رينه هجوم گئچيب غلبه چالير. تاجرلر روم ائليندن گتيرديکلر ماللارى اونا گؤسته ريب ، تکليف ائديرلرکى ، خوشلاديغىنى گؤتورسون. او ، بير دنيز قولونو ، بوز آيغيري ، آلتى پرلى گۆرزو ، بير ده آغ تuzلو يايى ايسته يير. تاجرلر چوخ پرت اولورلار ، اوغلان سببىنى صورو شدوقدا ، اونا دئيرلرکى ، بونلارى بيگيميز بايبورانين اوغلونا هديه آپاريريق . اوغلان بير سؤز دئمه دن اونلاردان اوزا قلاشير. تاجرلر بايبورابيگين يانينا گليب چاتديقدا ، اؤز خلاصكارلاريني اونون يانيندا گؤزوب ، راضيليق و مهر- بانلىق حسى ايله اوغلانلا گوروشور ، صونرا دا آتاسينا ياخينلاشيرلار. تاجر- لر آتاني مطلبدن خبردار ائديرلر. دده قورقود گليب اونا "بامسى بگرهک" آديني قويور.

شادلىق علامتى اولاراق بيگلر اووا چيخيرلار. بامسى بگرهک بير جيرانى قووا- قووا ياشيل چمنليکده قورولموش چاديرين يانينا گليب چيخير. او ، چاديردا دينجلمکده اولان بانو چيچکه گوروشور. بير- بيريني تانييرلار (بو ، اونون گۆبک کسمه سى ايدى) قيزيل اؤزگونو قيزين بارماغينا تاخير. بگرهک ، بانو چيچه گى اونا آماغى آتاسيندان خواهش ائدير. لاکين بانو چيچه گين قارداشى دلى قوچر بو ايشه مانع اولور. ائلچى ليک وظيفه سينسى دده قورقودا حواله ائديرلر ، او ، ائلچى ليگه گئدير. همين گئجه يئددى نو نفر قولدور بگرهکى اوتوزدوققوز ايگيت دوستى ايله اسير ائدير. بو احوالاتدان آلتى ايل كئچير. بگرهکدن صوراغ وئرن اولمور ، يالانچى اوغلو يالينجيق بگرهکين بير كؤينه گين قانا باتيريب ، اونون اولوم خبرينسى گتيرير. يالانچى اوغلو يالينجيق همين قيزلا نشانلانير. تويا حاضيرلىق گورولور.

بگرهک بانو چيچه گين باشينا گلن احوالاتدان خبر توتور. بگرهک اونو اوركدن سئون دشمن قيزى نين كؤمه گى ايله اؤزونو اسيرليكدن قورتا ريب قاچير. يولدا بوز آيغيريني دا سورودن تاپيب مينير. دوغما يوردونسا چاتير. بير اوزانا راست گلير. معلوم اولورکى ، همين اوزان يالانچى اوغلو يالينجيقين طوى مجلسينه گئدير. بگرهک اونون سازينى آليب ، اوزان صفتى

ایله طوی مجلسینه گلیر . یولدا ، یاس و کدر ایچینده اولان باجیلاری ایله گوروشور . اونلاردان بیر کهنه کافتان آلیب گئیینیر و اوزونو دلی لیسگه وورور . طوی مجلسینه گلیب چیخیر . بگرهک قیزلارین اولدوغو یثره گلیر ، ساز چالیر ، اونلاری اوینادیر . بانو چیچک ده اویناییر ، اونلار بیر- بیرینی تانییرلار . بگرهک بایبورانین یانینا گلیر .

یالانچی اوغلو یالینجیق بگرهکین قاییتما سینی ائشیدیب ، اونون قورخوسوندان قامیشلیقدا گیزلنیر . قامیشلیغی اولداییرلار . یالانچی اوغلو یالینجیق اوردان چیخیب ، بگرهکین آیاقلارینا دوشور . بگرهک ایسه ، اونون گناهیندان گئچیر .

۴ - قازان بیگینا اوغلو اوروز بیگین دوستاق اولدوغو بوی : بو بویدا
 قازان بیگین اوز اوغلو ایله اووا چیخما سیندان دانیشیلیر . قازان بیگ اوغلو ایله برابر اووا چیخارکن دوشمنلرین سرحدینه گلیب چاتیرلار . باشی آچیق تاتیان و آقساناقلار (قلعه) اوزه رینه هجوم گئچیر
 آچیق و آقسانا قلا سیندان بونلاری گورورلر . اون آلتی مینلیک دوشمن دسته سی اونلارین اوزه رینه هجوم گئچیر . آتا ، اوغلونا تاپشیریرکی ، داغین باشینا چیخسین ، اورادان آتاسین قهرمانلیغینا تماشا ائله سین .
 ووروشما باشلانیر ، لاکین اوروز ووروش صحنه سیندن هوسله نیب ، یولداشلاری ایله دویوش میدانینا گلیر . خبرسیز آتایسه اوغلونون دایاندیغی یثره قایدیر . لاکین دوشمنلر اوروزو اسیر ائدیب ، آپاردیقلاریندان ، اونو تاپایلیمیر .

آتا ، ایگیتلری باشینا توپلاییب ، دویوش یئرینه قایدیر . قاپیلی قالا دروند ده اونون اوغلونو اسیر ساخلاییرلار . قازان گلیب اونو بورا دا تاپیر . بویوک ووروشمادان صونرا آتا اوغلونو خلاص ائدیر .

۵ - دوخا قوجا اوغلو دلی دومرول بویو : آشاغیدا بوتون متنی درج ائدیلیر :

" مگر خانیم اوغوزدا دوخا قوجا اوغلو دلی دومرول (۱) درلریدی . بیر ار واریدی . بیر قوروچایین اوزه رینه بیر کؤپرو یاپدورمیشدی . گئچندن اوتوز اوچ آقچا (۲) آلور ایدی . گئچمه یندن دوگه - دوگه قیرخ- آقچا آلور- ایدی . بونو نئچون بویله ائدرایدی؟ آنون ایچون کی ، مندن دلی ، مندن گوجلور (۳) وارمیدیرکی چیقا منوم ایله ساواشا درایدی . منیم ارلیگوم بهادرلیغوم (۴) ، جلاسونلوغوم (۵) ، بیگیتلیگوم روما ، شاما گئده چاولانا (۶) در ایدی . مگر بیرگون کؤپروسونون یاما جیندا بیر بؤلوک اوبا قونمیشدی .

۱- ایگیت ۲- پول ۳- ایگیت ۴/۵- قهرمان ۶- مشهور

اول اوبادا بیریاخی بیگیت سایرو (۱) دوشمیش ایدی. آلاهی امریله اول بیگیت اؤلدو. کیمی اوغول دئیو، کیمی قار داش دئیو آغلادی. اول بیگیت اوزه رینه محکم قارا شیوه ن اولدو. ناگهان دان دلی دومرول چا پار یشتدی. آیدور: (۲) مره (۳) قاواتلار (۴) نه آغلارسیز، منوم کؤپروم یانیندا بسو قاوغا نه دور، نیه شیوه ن ائدرسیز؟ دئدی.

آییتدیلار: خانوم، بیریاخی بیگیدوموز اؤلدو، آنا (۵) آغلاریز، دئدیلر. دلی دومرول آیدور: مره بیگیدوزو کیم اؤلدوردو؟ دئدی. آییتدیلار: واللاهی بیگ بیگیت، آلاهی تعالی دان بویوروق اولدو، آل قاناتلو عزرائیل اول بیگیدون جانین آلدی، دئدیلر. دلی دومرول آیدور: مره عزرائیل دئدوگونوز نه کیشی دورکیم آدامون جانون آلور؟ یا قادیر آلاهی، بیرلیگون، وارلیغون حقسی ایچون عزرائیلی منوم گوزومه گؤسترگیل! سا و اشاییم، چکیشه ییم، دؤریشه ییم یاخی بیگیتون جانین قورتاراییم، بیرداخی یاخی بیگیدون جانین آلمایا، دئدی. قاییتدی دؤندو، دلی دومرول ائوینه گلدی. حق تعالی یه دؤمرولون سوزو خوش گلمه دی. باق، باق، مره دلی غوات، منوم، منوم بیرلیگیم بیلمز، بیر-لیگیمه شکر قیلماز. منوم اولو درگاهیمدا گزه، منلیک ائله یه، دئدی. عزرائیله بویوروک ائیله دی کیم: یا عزرائیل وارداخی اول دلی غواتین گوزونه گورونگیل، بنیزینی (۶) ساراتگیل، دئدی. قانینی خیرلاتگیل، آگیل، دئدی.

دلی دومرول قیرخ بیگیدیلن یییوب، ایچوب، اؤتورور ایکن ناگهان دان عزرائیل چیقا گلدی. عزرائیلی نه چا ووش گوردو، نه چا پوچو. دلی دومرولون گورور گوزو گورمز اولدو، توتار اللری توتماز اولدو. دونیا عالم دلی دومرولون گوزونه قارانگو اولدو. چا غیروب سؤیلر، گؤلیم خانوم نه سؤیلر، آیدور:

مره نه هئیبته لی قوجاسین
 قاپوجولار سنی گورمه دی
 چا ووشلار سنی دویمادی
 منوم گورور گوزلروم گورمز اولدو
 منوم توتار اللروم توتماز اولدو
 دیتره دی منوم جانوم جوشا گلدی
 آلتون (۷) آیاغیم (۸) الومدن یئره دؤشدو
 آغزوم ایچی بوز گیبی
 سونوکلریم توز گیبی اولدو

۱- مریض ۲- سؤیلر ۳- هئی ۴- پئزه و کلر ۵- اونا ۶- اوز، چهره ۷- قیزیل ۸- قدح

مره ساقالجوغو آغا قوجا
گوزجو گزی چونگه (۱) قوجا
مره نه هئیبته قوجاسین دئگیل منه
دئدی= بئیله دئگج عزرائیلین آجیغی توتدو، آیدور:

مره دلی غوات
گوزوم چونگه ایدوگون نه بگنمزسین
گوزو گوگچک قیزلارون ، گلینلرون
جانون چوق آلمیشام
ساقالیم آغاردوغون نه بگنمزسین
آق ساقاللی، قاراساقاللی بیگیتلرون
جانین چوق آلمیشام
ساقالیم آغاردوغون معنیسی بودور

دئدی . مره دلی غوات ، اوگونوردون (۲) دئر ایدون: آل قاناتلو عزرائیل
منوم الیمه گیرسه ، اولدوریدیم ، یاخشی بیگیدون جانینی آنون الیندن قورتار
ایدیم ، در ایدون ، ایمدی مره دلی ، گلدوم کی سنون جانون آلام وئورومی سین ،
یوخسا منومیله جنگ ائدرمی سین ، دئدی . دلی دومرول آیدور:

مره آل قاناتلو عزرائیل سن می سین دئدی .

آوه ت (۳) منم ، دئدی .

بو یاخشی بیگیتلرون جانینی سنی آلورسون ، دئدی .

آوه ت من آلورام ، دئدی .

دلی دومرول آیدور: مره قاپوجولار ، قاپویو قاپان ، دئدی . مره عزرائیل
من سنی گن یئرده ایستر ایدیم ، دار یئرده ائیو (۴) الومه گیردون ، اولامی
دئدی .

من سنی اولدورئییم ، یاخشی بیگیدون جانین قورتاراییم ، دئدی .

قارا قیلیجین صییردی ، عزرائیلی چالماغا حمله قیلدی . عزرائیل گوگرچین
اولدو ، پنجره دن اوچدو گئتدی ، آدمی لر ائوره نی (۵) دلی دومرول الینی الینه
چالدى ، قاس - قاس گولدو ، آیدور: بیگیتلرون ، عزرائیلون گوزونو ائیله
قورخوتدوم کی ، قاپویو قودو ، دار با جادان چیقدی ، چونکی منوم الیمدن
گوگرچین گیبی قوش اولدو ، اوچدو . مره من آنی قورمو یام دوغانا (۶) آلدیر-
مایینجا ، دئدی . دوردو آتینا بیندی ، دوغانین الینه آلدی ، آردینا دوشدو ،
بیر ایکی گوگرچین اولدوزدو . دوندو ائوینه گلیور ایکن عزرائیل آتینون
گوزونه گوروندو . آت او رکدو ، دلی دومرولو گوتوردو ، یئره اوردو (۷)

۱- تار ۲- اوزونو مدح ائتمک ۳- بلی ۴- یاخشی ۵- اژدها ۶- اوو قوشو ۷- وور^{دو}

قاراباشى بونالدى (۱)، بونلو (۲) قالدى. آق كوكسونون اوزه رينه عزرائيل
باسوب قوندو. باياق ميرلار ايدى، شيمدى خيرلاماغا باشلادى (۳) آيدور:

مره عزرائيل امان

تانرى نين بيرليگينه يوقدور گمان

من سنى بويله بيلمز ايديم

اوغرولايين (۴) جان آلدوغون دويماز ايدوم

دؤكمه سى بؤيوك بيزيم داغلاريميز اولور

اؤل داغلاريموزدا باغلاريموز اولور

اؤل باغلارين قارا سالقوللارى اوزومو اولور

اؤل اوزومو سيقارلار، آل شرابى اولور

اؤل شرابدان ايچن اسروك (۵) اولور

شرابلويدوم دويمادوم

نه سويله دوم بيلمه دوم

بيگيتلره دويمادوم

جانيم آلما عزرائيل مدد

دئدى. عزرائيل آيدور: مره دلى غوات، منه نه يالواريرسين، آلاھ تعالٰي پسا

يالوار. ده اليمده نه وار. من داخى بير يۇمۇش (۶) اوغلانى يام، دئدى.

دلى دومرول آيدور: ياپس جان وئرن، جان آلان آلاھ تعالٰي مى دور،

دئدى. بلى، اؤدور، دئدى. دؤندو عزرائيله: ياپس سن نه ائيله مكلو قاوسن

سن آرادان چيخگيل، من آلاھ تعالٰي ايله خبرله شيم، دئدى. دلى دؤمـرول

بورادا سويلاميش گوره ليم خانوم نه سويلاميش، آيدور:

يوجه (۷) لردن يوجه سن

كيمسه بيلمز نئجه سن

گوركلو (۸) تانرى

نئجه جاهل لر سنى گؤكده آرار، يئرده ايستر

سن خود مؤمنلر كؤنلوننده سن

دايم دوران جبار تانرى

باقى قالان ستار تانرى

منوم جانوم آليز اولسان، سن آلگيل

عزرائيله آلماغا قوماگيل "

۱- حواسى پرت اولدو ۲- غصه لى ۳- خورلاماق ۴- گيزليجه، يا واشجا ۵- مست

۶- امر، خدمت ۷- اوجا ۸- گوزل

دئدى. آلاھ تعالىنا دلى دومرولون بورادا سوزو خوش گلدى. عزرائيله ندا
اھيله دى كيم، چون دلى غوات منيم بىرليگوم بيلدى، بىرليگومه شكر قىلدى، يا
عزرائيل دلى دومرول جان يھرينه جان بولسون (۱)، آنون جانى آزاد اولسون،
دئدى.

عزرائيل آيدور: مره دلى دومرول، آلاھ تعالىنين امرى بويله اولدوكى،
دلى دومرول جانى يھرينه جان بولسون، آنون جانى آزاد اولسون، دئدى.
دلى دومرول آيدور: من نھجه جان بولاييم، مگر بىر قوجا بابام، بىر قارى
آنام وار، گل گئده ليم ايكي سيندن بىرى بولاي (۲) كى جانين وئره، آلكيل
منوم جانومو قوگيل، دئدى.

دلى دومرول سوردو، باباسى يانينا گلدى. باباسى نينالين اوپوب، سويلامش
گوره ليم خانوم، نه سويلاميش، آيدور:

آق ساقاللى عزيز عزتلو جانوم بابا

بيلورمى سين نلر اولدو

كوفور سوز سويله ديم

حق تعالى يا خوش گلمه دى

گوك اوره رينده آل قاناتلو عزرائيله امر اھيله دى

اوپوب گلدى

آغا منوم گوك سومو باسيب قوندو

خيريلدا دوب تاتلو (۳) جانوم آلور اولدو

بابا، سندن جان ديله روم، وئورمى سين

يوخسا اوغول دلى دومرول دئيو آغلارمى سين بابا

دئدى، باباسى آيدور:

اوغول، اوغول، آى اوغول

جانوم پارهسى اوغول

دوغدوغوندا دو قوز بوغرا (۴) اولدوردو گوم اعلان اوغول

دونلوگو (۵) آلتين بان (۶) ائوى مين قبضهسى اوغول

قارابنزر قيزيمون گلينيمون چيچه گى اوغول

قارشى ياتان قارادا گوم گره كيسه (۷)

سويله گل سين عزرائيلين يايلاسى اولسون

صووق - صووق بينارلاروم گره كيسه

آنا ايچيت اولسون

طاولا - طاولا (۸) شهابز آتلاروم گره كيسه

۱- تا پسین ۲- اولاکى ۳- دادلى ۴- ارکک ده وه ۵- پنجره ۶- بويوک چادير، سقف

۷- لازم اولسا ۸- طويله .

آنا بينيت اولسون
 قاتار- قاتار ده وه لروم گره كيسه
 آنا يوكلت اولسون
 آغاييلدا (۱) آغجا قويونوم گره كيسه
 قارا مطبخ آلتيندا آنون شولنى اولسون (۲)
 آلتون گوموش پول گره كيسه
 آنا خارجليق اولسون
 دونيا شيرين، جان عزيز
 جانومو قيا بيلمن بللى بيلگيل
 مندن عزيز، مندن سئوگيلو آناندور
 اوغول آنا وار

دئدى . دلى دومرول باباسيندان يوز بولامايوب سوردو آناسينا گلدى، آيدور:

آنا، بيلورمى سين نه لر اولدو
 گوک اوزه ريندن آل قاناتلو عزرائيل اوچوب گلدى
 آغجا منيم گوکسومو باسيب قوندو
 خيريلدادوب جانوم آلور اولدو
 بابامدان جان ديله دوم آنا وئرمه دى
 سندن جان ديله روم آنا
 جانون منه وئورومى سين؟

يوخسا، اوغول دلى دومرول دئيو، آغلارمى سين
 آجى تيرناق (۳) يوزونه چالارمى سين
 قارغو گيبي قارا ساچون يولارمى سين آنا

دئدى. آناسى بورادا سويلاميش گوره ليم جانوم نه سويلاميش . آناسى آيدور:

اوغول، اوغول، آي اوغول
 دو قوز آي دا قارنومدا گوتوردوگوم اوغول
 دولاما بئشيكلرده بله ديگيم اوغول
 اون آي دئينده دونيايه گتوردوگوم اوغول
 دولاب دولاب (۴) آغ سودومو اميزيردوگوم اوغول
 آغجا بورجلو حصارلاردا توتولايدون اوغول
 ساسى (۵) دينلو كافر الينده توتساق اولايدون اوغول
 آلتون آقجا گوجونه سالوبانى سنى قورتار ايدوم اوغول
 يامان يئره وارميش سين، وارا بيلمن

۱- قويون آخورى ۲- مذهبي جنبه سى اولان بويوك قونا قلىق ۳- ديرناق ۴- بول- بول

۵- متعفن .

دونييا شيرين، جان عزيز
 جانومو قيا بيلمن بللو بيلگيل
 دئدى . آناسى داخى جانين وئرمه دى . بؤيله دئگچ (۱) عزرائيل گلدى ، دللى
 دومرولون جانين آماغا ، دللى دومرول آيدور :
 مره عزرائيل امان
 تانرى نين بيرليگينه يوقدور گمان
 عزرائيل آيدور :

مره دللى غوات ، داخى نه امان ديلرسين ، آق سا قاللو بابان يانينا
 واردون ، جان وئرمه دى . آق بيرچكلو آنان يانينا واردون جان وئرمه دى
 داخى كيم وئرسه گره ك ايدى ؟
 دللى دومرول آيدور :

حسرتيم واردور بولوشايم (۲) دئدى .
 عزرائيل آيدور :
 مره دللى حسرتون كيمدور ؟
 آيدور :

ياد قيزى حلاليم وار . آندان منوم ايكي اوغلانجوغوم وار ، امانتوم وار ،
 ايسمارلاروم (۳) آنلار . آندان صونرا منوم جانوم آلاسين ، دئدى .
 سوردو ، حلالى يانينا گلدى ، آيدور :

بيلورمى سين نه لر اولدو
 گوک يوزوندىن آل قاناتلو عزرائيل اوچوب گلدى
 آغجا منوم گوکسومو باسوب قوندو
 تاتلو منوم جانومو آلور اولدو
 باباما وئر دئدوم ، جان وئرمه دى
 آناما واردوم (۴) جان وئرمه دى
 دونييا شيرين ، جان تاتلو دئديلىر
 ايمدى :

يوكسك يوكسك قارا داغلاروم
 سنه يايلاق اولسون
 صووق صووق صولاروم
 سنه ايچيت اولسون
 طاولا طاولا شاهباز آتلاروم
 سنه بينيت اولسون

۱- دئنين كيمي ۲- گوروشوم ۳- تاپشيريرام ۴- گئتديم .

دونلوگو آلتون بان ائویم
 سنه کؤلگه اولسون
 قاتار قاتار ده وه لریم
 سنه یوکلت اولسون
 آغاییلدا آغجا قویونوم
 سنه شۆلن اولسون
 گوزون کیمی توتار سا
 کؤنلون کیمی سنوربه
 سن آنا وارگیل
 ایکی اوغلانجیغی اؤکسوز (۱) قوماگیل، دئدی.
 عورت بورادا سؤیلامیش گؤره لیم خانوم نه سؤیلامیش، آیدور:
 نه دئرسین، نه سؤیلارسین
 گوز آچوبن گوردوگوم
 گونول وئروب سنودوگوم
 قوچ ییگیدوم، شاه ییگیدوم
 تاتلو داماغ وئروب سوروشدوغوم
 بیر یاسدیقدا باش قویوب امیشدیگیم
 قارشو یاتان قارا داغلاری
 سندن صونرا من نئیلهرم
 یایلار اولسام، منوم گوروم اولسون
 صووق صووق صولارون
 ایچر اولسام، منوم قانوم اولسون
 آلتون آقچان خارجایور اولسام
 منوم کفنوم اولسون
 طاولا طاولا شاهباز آتون
 بینر اولسام، منوم تابوتوم اولسون
 سندن صونرا بیر ییگیتی
 سئویب وارسام بیله (باهم) یاتسام
 آلییلان (۲) اولوب منی سوقسون (۳)
 سنون اول مخنث (۴) آنان، بابان
 بیر جاندا نه وارکی سنه قیياما میشلار
 عرش ت نبق (۵) اولسون، کورسی تانیق اولسون

۱ - یتیم ۲ - ایلان ۳ - سانجسین ۴ - نامرد، قورخاق ۵ - شاهد

قادر تانرى تانىق اولسون
 منوم جانوم سنون جانونا قوربان اولسون
 دئدى، راضى اولدو. عزرائيل خاتونون جانينى آلماغا گلدى. آدمى لر ائورنى
 يولداشينا قيا مادي. آلاھ تعالى يا بورادا يالوارميش، گوره ليم
 خانوم نئجه يالوارميش، آيدور:
 يوجه لردن يوجه سن
 كيمسه بيلمز نئجه سن
 گوركلو تانرى
 چوخ جاهل لر سنى
 گوكدە آرار، يئردە ايستر
 سن خود مؤمنلرون گونلونده سن
 دائيم دوران جبار تانرى
 اولو يوللار اوزه رينه
 عمارتلر ياپاييم سنون اوچون
 آج گورسم دويورايم سنون اوچون
 يالينجا ق (۱) گورسم دونادايم (۲) سنون اوچون
 آلور ايسن ايكي ميزين جانين بيله آلگيل
 قور ايسن ايكي ميزين جانين بيله قورگيل
 كرمى چوخ قادر تانرى

دئدى، حق تعالى يا دلي دومرولون سوزو خوش گلدى. عزرائيله امر ائله دى:
 دلي دومرولون آناسينون، آتاسينون جانينى آل، او ايكي حلاله يوزقىرخ
 ييىل عمر وئردوم، دئدى. عزرائيل داخى باباسينون، آناسينون دفعى (۳)
 جانون آلدى. دلي دومرول يوزقىرخ ييل داخى يولداشيله ياش ياشادى.
 ددهم قورقود گلوبن بوى بويلادى، صوى صويلادى. بو بوى دلي دومرولون
 اولسون، مندن صونرا آلپ (۴) اوزانلار (۵) سويله سون، آلنى آچيق جوومرد
 ارنلر دينله سون، دئدى. يوم وئرئيم (۶) خانوم، يئرلو قاراداغلارون
 ييخيلماسون. كؤلگه ليجه قابا آغا جون كسيلمه سون، قامين (۷) آخان گوركلو
 صويون قوروماسون. قادر تانرى سنى نامرده محتاج ائتمه سون. آغ آلنوندا
 بئش كلمه دوعا قيلدون، قبول اولسون. ييغيشدورسون، دوريشدورسون، گنا -
 هينوزى آدى گوركلو محمد باغيشلاسون، خانوم هئى.

۱- لخت، لوت ۲ - گئيديرمك ۳ - فوراً ۴ - قهرمان ۵ - عاشقلىق ۶ - اوغور
 ديله مك ۷ - دائمي، گور

کور اوغلو داستانی

کور اوغلو داستانی آذربایجان شفاهی خلق یارا -
دیجیلیغی نین ان قیمتلی اثری دیر. بورادا خلقیمیزه مخصوص گؤزل خصوصیتلر
قهرمانلیق، وطنپرورلیک، باشقا خلقلره حرمت، هومانیزم، دوستلوق، قارداشلیق
قوناق پرورلیک و باشقا خصوصیتلر اؤز بدیعی افاده سینی تا پمیشدیر. (آذر -
بایجان شفاهی خلق ادبیاتی. بابایف و افندیف).

کور اوغلو داستانی خلقیمیزین حیاتی، مبارزه سی، و تاریخی ایله علاقه دار
یارانمیشدیر. ۱۶- نجی عصرین صونلاری و ۱۷- نجی عصرین ایلک یاریسیندا
خصوصاً شاه عباسین پادشاهلیق دؤورونده آذربایجان، تورکیه و ایران دولت -
لرینین ساواش و چارپیشما میدانیا دؤنموشدو. بو ساواشلارین نتیجه سینده
شهر و کندلر داغیدیلیر، تاریخی - مدنی آبیده لر محو ائدیلیر، گؤرکملی
صنعتکارلار، شاعرلر و عالیملر زورلا تورکیه و یا اصفهانا آپاریلیردی.
بو اشغالچیلار و اونلارا ساتیلان یئرلی استثماریچیلار قارشی مختلف یئرلر
کندلی عصیانلاری باش وئریر و آمانسیز مبارزه لر جریان ائدیردی. کور اوغلو
داستانی بئلنچیبیر سیاسی - اجتماعی شرائطده یارانمیش و خلقین عصیان -
لاری و مبارزه سینی بدیعی انعکاسی کیمی میدانیا چیخمیشدیر.

کور اوغلو داستانی خلق داستانی اولدوغو اوچون اوزون مدت خلقین
دیلینده و عاشیقلارین سازلاریندا یا شایاراق زامانیمیزا قده ر گلیب،
چیخمیش و اونا گوره ده ۱۷- نجی عصر دن داها قاباقکی قهرمانلیق حادثه -
لرینین همده صونراکی مبارزه صحنه لرینین اثرلرینی حاوی دیر.

کور اوغلو داستانی قهرمانلیق و عینی زاماندا عشق داستانی دیر. داستان
نثر و شعر حصه لریندن تشکل ائتمیشدیر. بو ایکی قسم بیر - بیرینه باغلیدر،
و بیر ی او بیرینی تاما ملاییر. شعر حصه سی قوشمالاردان عبارت دیر و عاشیق -
لار طرفیندن ساز چالاراق اوخونور. بو قوشمالاردا قهرمانلارین دویغسو،
هیجانلاری، داخلی اضطرابلاری و رشادتی بدیعی شکیلده ترنم ائدیلیمیشدیر.
قوشمالار همیشه نثر حصه سینده نقل اولونان حادثه لری تاما ملاییر.

داستانداکی شعرلر قهرمانلیق، غنائی، چاغیریش، نصیحت، ساتیریک و سایره
دن عبارت دیر. بو داستان آذربایجاندا باشقا دیگر تورک خلقلرینده،
آناطولی، تورکمن، اوزبک، قازاخ و حتی ارمنی، گرجی و تاجیک آراسیندا
یایلمیشدیر. یالنیز بو خلقلرین روایتلری آز - چوخ بیر - بیرینه فرقلی
دیر و هر بیر نین اؤزونه مخصوص خصوصیتلری واردیر.

پروفسور زکی ولیدی و پروفسور فؤاد کؤپرولونون عقیده لرینه گؤره
کور اوغلو داستانی اولجه اسلامدان قاباق گؤک تورکلره ساسانیلر آراسینداکی

مجادله لردن یارانمیش و سونرادان اوغوزلار ایران و آناطولی یا گلنده بو منطقه لره نقل ائدیلمیشدیر. بو منقبه ده حدود طرخانی (سرکرده) نین ایرانلی لارلا چارپیشمالاری موضوعو داستانین اساسینی تشکیل ائدیر و عصرلر- دن بری ماوراء خزر تورکمنلری، آذربایجان و آناطولی اوغوزلاری ایچهری - سینده یاشاماقدادیر و اونون اوچون مختلف روایتلری واردیر (۱)

کوراوغلو داستانی ایلک دفعه ۱۸۴۲ - ده چاپ ائدیلمیشدیر. بونو توپلایان تهراندا روس سفیری پولیاک یازیچی سی و اثنوگرافی آلکساندر خودزکو (*xodzko*) اولموشدور. داستان ۱۳ مجلسدن عبارت اولوب و لندن ده انگلیزجه نشر ائدیلمیشدیر. ۱۸۵۶ - دا روسجا یا ترجمه ائدیله رک روسیه و قافقاز یادا نشر ائدیلمیشدیر.

تورکجه سی همت علیزاده طرفیندن توپلانیب ۱۹۴۱ - ده نشر ائدیلدی. ۱۹۴۹ - دا م. ح. طهماسب طرفیندن علمی نشری چاپدان چیخمیشدیر. بورادا، ۱۷ قول و یا بوی واریدی لاکین دیگر روایتلری ده نظره آلساق ۳۵ - دان چوخ بوی نقل ائدیلمیشدیر.

بو قوللارین هر بیرینی نین اوز قهرمانی واردیر. هر قول اوز قهرمانی نین ائولنمه سی و سعادتیه صونا چاتیر، لاکین بوتون قوللار، بیر- بیرینه باغلی دیر و هامی سینده کوراوغلو بویوک سرکرده کیمی اشتراک ائدیر.

کوراوغلو داستانی نین قیصا مضمونو بوندان عبارت دیر:

کوراوغلونون اساس قهرمانی اولان روشن، حسنخانین ایلخیچی سی، علی کیشی - نین اوغلودور. بیرگون حسنخان اونا قوناق گلن ارزروم پاشاسی حسن پاشا اوچون ایکی جنس آت هدیه وئرمک ایستر، و علی کیشی دن ان یاخشی آتلارینندان ایکی سینی سئچیب گتیرمه سینی امر ائدر. علی کیشی نین سئچدیگی ایکی جنس تایی نه پاشا، نه ده حسنخان بهینمز لر و حسنخان بو اوزدن علی کیشی نین گوزلرینی اویدورار و اونو ایکی گوزدن محروم ائدر. روشن بئله فجیع ظلمی یادیندان چیخارمادان بویور و اوندان سونرا کوراوغلو آدلانیلر. بوحادثه یه سبب اولان تایلار دا بویور، بیر قیرآت، و دیگری دورآت آد- لانیرلار. قیرآت تایی تا پیلماز بیر آت اولور و علی کیشی کوراوغلونو اونا میندیرر، و انتقام آلماق اوچون داغ باشینا یوللار. کوراوغلو چنلی بئل دخییلن بیر داغین بویرونه یئرله شر و بیر عده ایگیت دوستلارینی دلی آدیله دؤوره سینه توپلار و قهرمانلیقلار یله دونیا یا شهرت سالار. کوراوغلو دلیر یله بیگلره، پاشالارا و حکمدارلارا میدان اوخور، و اونلاری سارسیدن و تیتره دن بیر قوت اولور. بیگلرین و پاشالارین ظلموندن قاچان باشقالار

۱- تورک ادبیات تی تاریخی، پروف سور فؤاد کؤپرولو، اوتوکن نشریات تی، استانبول

دا گلیب اونا صیغینار . کورا و غلو عادی بیریاغی کیمی قالما ییب ضعیفلرین حامی سی اولار ، زنگینلرین ثروتی نی آلیب ، فقیرلره پایلار . بو آرادا ، کور- اوغلونون ماجرالاری ، سلطان قیزی نی قاچیرتماق کیمی قهرمانجا عشق ماجرالاری اولار . چنلی بئل حاکمیتی بئله دوام ائدر ، تا او وقته قده رکی ، کورا و غلویا شلا- نار و توفنگ ایجاد اولار ، کورا و غلو بو دلیک لی دمیری گورونجه ناراحت اولار . اوزاقدان ، و حیلله ایله آدام اولدومه کی گورونجه بیگیت لیگین صونو گلدیگینی و تاریخه گئچدیگینی آنلار و بئله سؤیلر :

توفنگ ایجاد اولدو ، مردلیک پوزولدو
اگری قیلیج قیندا پاسلانمالیدیر

کورا و غلونون اوشاقلیقدا شاهد اولدوغو فجیع حادثه کورا و غلودا خان و بیگلره و استئمارچیلارا قارشى درین نفرت حسی اویان دیرار . او ، یالنیز آتاسی نین دگیل ، بوتون ضعیف و زحمتکش خلقین انتقامینی آلماق اوچون دؤیوش میدانینا آتیلار .

داستاندا کورا و غلو صورتینده آذربایجان خلقی نین یاخشی صفتلری قهرمانلیق ، دوغرولوق ، جسارت ، آزاد یخواهلیق و بونون کیمی انسانی خصوصیتلر تجسم ائدیلمیش دیر . کورا و غلو زحمتکش خلقین نماینده سی دیر . او ، وارلیلار- دان آلدیغی مالی یوخسوللار آراسیندا پایلاییر و یوخسوللار دا همیشه اونو مدافعه ائدیرلر .

کورا و غلو عینی زاماندا حساس و قایغی کش بیر یولدا شدیر . او ، چنلی بئلده یئرله شندن صونرا ، اونا پناه گتیرن هر بیر آدامی قبول ائدیر و اون-دان آرخایین اولدوقدان صونرا اونا هر شئی اوگره دیر ، و اونو قهرمان بی-ر دؤیوشچو کیمی یئتیش دیریر . صیراسی گلنده اوزو بیر سرکرده کیمی سلاحدا شلاری آراسیندا وظیفه بؤلگوسو آ پاریر .

هویدی (یا الله!) دلیلریم ، هویدی یئر یین دوشمن اوستونه
من اوزوم اصلان پاشاسی هرهنیز بیر خان اوستونه

کورا و غلو عینی زاماندا مهارتلی بیر نغمه کار دیر . دؤیوشلرده یئرینه گوره قیلیجدان و یا سازدان استفاده ائدیر . او ، گوزل و گور سسه ، یوکسک طبعه مالک ائل عاشیغی دیر . سازلا قیلیج کورا و غلونون اساس سلاحلاری دیر . اونون سوزو ده قیلیجی کیمی کسگین دیر . کورا و غلو خلق قهرمانی اولدوغو اوچون قوه سی ده خلقه یاخینلیغیندا ، و خلقه آرخالانما سیندا دیر . او ، بیر نئچه دفعه یولدا شلارینین ، یعنی خلقین سوزوندن چیخیر و اونا گوره ده بؤیوک فلاکتلره دوشور . "حمزه نین قیرآتی آ پارماسی" قولوندا کورا و غلو یولدا شلار- ینین و حیات یولدا شی نیگار خانیمین سوزلرینه باخمی یاراق حمزه نی قبول

اڭدیر. كئچل حمزه ده قیرآتی گۆتوروب قاچیر، دلی لر کورا وغلونو مذمت
اڭدیرلر. کورا وغلو اونلاری دینله مه دیگیندن پشیمان اولوب، اونلارا وداغ اڭد
و تک باشینا قیرآتی گتیرمه گه گئدیر و دوشمنلرین الیندن قیرآتی قورتاریب
گتیریر. بو زامان یولداشلاری اونو اینجیتدی کیری اوچون خجالت چکیسرلر.
کورا وغلو اونلارا " سیز حقلی ایدینیز"، دئییر و اؤز سهولرینی اعتراف اڭدیر
و سؤز وئریرکی بیر ده یولداشلارینین سؤزوندن چیخما یا جاق. کورا وغلو
همیشه یولداشلاری و وطنی ایله فخر اڭدیر:

دئمه کی کورا وغلو تک دی- یئتمیش یئددی دلیسی وار

دمیر اوغلو، بللی احمد- آیواز، عیسا بالیسی وار

دارا دوشم، ائیلر کؤمک- داعوا گونو دوستا گرهک

آچار سفره، وئرر یئتمک- غیرتی وار ناموسی وار

کورا وغلونون اوجا بویو- هر یئرده توتولور هوپو

چنلی بئله گۆتور- قویو- آغیر اوبا- اولوسی وار

کورا وغلو داستانی نین دلیی ساده و عین حالدا زنگیندیر. داستاندا

گۆزل خلق اماده لری، بنزتمه لر، مقایسه و ضرب المثل لر ایشله دیلمیشدیر

مثلا " کورا وغلو ائله قالخدی کی ائله بیل قافداغی یئریندن گۆرۆلتو ایله

اوینادی"، "قارغالار نئیلر لاجینا"، "یوزمین تولکو نئیلر بیر اصلانا"

بوتون بونلار گۆسته ریرکی، "کورا وغلو" خلقیمیزین بدیعی دوشونجه سیندا

سوزولموش یوکسک شاعرانه بیر دیلله یارادیلیمیش صنعت نمونه سی دیر. بو

داستان صونرالار باشقا قهرمانلیق داستانلارینین یارانما سینا تأثیر

گۆستریمیش و عصرلر بویو خلقین وطنپرورلیک و ملی افتخار دویغوسونون

تربیه و انکشافیندا مهم رول اوینا میشدیر.

کورا وغلو داستانی نیندا بیرصیرا قادین صورتلری واردیر. بونلارین باشیندا

نگار خانم کورا وغلونون حیات یولداشی دیر. صونرا تئلیلی خانم، محبوب و دنیا

و باشقالاری گلیر. داستاندا، قادینلارین قهرمانلیغی، مبارزلیگی، عقلی و

تدبیری و گۆزل لیگی قلمه آلینمیشدیر. بو قادینلار بیگ، خان، و پاشالارین

قیزلاری دیر. لاکین کورا وغلونون شهرتی و ایگی تلیگی بونلاری چنلی بئله جلب

اڭدیر. نگار خانم تورکیه سلطانی خونکارین قیزی دیر. کورا وغلونون ایگی ت-

لیگینی ائشیدندن صونرا اونا مکتوب یازمیش و مکتوبدا بئله دئتمیشدیر:

من خونکار قیزی یام، نگار دیر آدیم

شاهلارا، خانلارا محل قویمارام

بیر سنسن دنیا دا منیم مرادیم

ایسته رم اؤزونه ائله یارمنی

نگار کورا و غلو طرفیندن چنلی بئله گتیریلدیکن صونرا، اونون صادقیات یولداشی اولور. صونرالار اوز عقل و تدبیری ایله بوتون چنلی بئله مشهور اولور و چتین ایشلرده هامی یا یاردیمچی اولور. نگارین سیما سیندا، عینی زاماندا قایغی کش بیر آنا صفتلری ده توپلانمیشدیر. کورا و غلو و نگار خانمین اوشاق-لاری اولما دیغی اوچون نگار بالاسیزلیقدان شکایت ائدیر و اوره گی آنا لایلاسی اوخوماق و بالاسینی او ووتماق و اوخوماق اوچون چیرپینیر. او، آنالیق دویغولارینی بئله افاده ائدیر:

نجه باخیم ائو- ائشیکه	یارالی کونلوم اوشویه
توز بؤر و موش بؤش بئشیکه	شیرین لایلا چالان یوخدور
چنلی بئلی گولر بزر	گولر سارالسا، کیم اوزر
هر قوش بالاسییلان گزر	نیه سنین بالان یوخدور؟

بونون اوزه رینه کورا و غلو تورکمنیستان سفرینه گئدیپ، آیوازی اوزونسه اوغول گتیریر. نگار خانم دا ائل عادتت ایله اونو یاخاسیندان کئچیریب اوغلوغا قبول ائدیر. قادینلار چنلی بئله کیشیلرله مساوی حقوقا صاحب-دیرلر. صیراسی گلنده اللرینه سلاح آلیب وطنی مدافعیه قالخیرلار. "حسن پاشا-نین چنلی بئله گلمه سی" قولوندا بوتون قادینلار سلاح گؤتوروب وطنین مدافعه سینده اشتراک ائدیرلر.

داها اولده سؤیله دیگیمیز کیمی، کورا و غلو داستانی نین آذری روایتلر-یندن باشقا روایتلری واردیر. بیز، خلاصه اولاراق تورکیه و تورکمن روا-یتلریندن بحث ائده جه ییک :

تورکیه روایتی: کورا و غلو داستانی تورکیه ده، خصوصاً آنا طولودا، خلق آراسیندا مشهور دور. تورکیه رسمی قایناقلارینا گؤره، کورا و غلو، عین-زاماندا تاریخی شخصیت دیر. کورا و غلو ۱۶-نجی عصرین صونوندا عثمان پاشا اوردوسو ایله ایرانا گلن سازشاعری، همده جلالی ائلیندن عثمانلی دولتینه عصیان ائدن اشقیادیر. بوشاعر، خلق آراسیندا مشهور اولان بیر روایتسه گؤره عشق ماجراسی اوزوندن داغلارا چیخمیش و یاغی اولموش دور. مشهور تورک سیاحی اولیاء چلبی ده بو حادشه دن و کورا و غلودان بحث ائتمیشدیر.

صون زامانلاردا تورکیه باش وزیر لیک آرشویینده اولان دوسیه ده اصل آدی روشن علی اولان و کورا و غلو آدیله مشهور اولان بیر جلالی اشقیاسی نین ۱۶-نجی عصرین صونلاریندا "بولو" طرفلرینده یا شادیغینی تأیید ائتمیشدیر.

"الیاس مشفق" - ین نغمه لر کتابیندا یازدیغینا گؤره، کورا و غلونون چنلی بئلی قارص ایله ارزروم آراسیندا کی داغلاردا ایمیش. اورادا "سوغانلی" آدیندا اورمان (مئشه)، و کورا و غلو آدیندا قلعه واردیر (۱)

۱- آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی. بابایف و افندیف ص ۲۷

تورکیه روایتینده داهاچوخ عاشقانه بیر روح حاکم دیر، وکوراوغلونون اؤزوندن چوخ اوغلو "حسن"ین سئوگی ماجرالاری تصویر ائدیلمیر. بورادا کور- اوغلونون ۴۰ ایگیت یولداشی واردیر و ان غدار دوشمنلری "بازرگانلار" اولدوغو تصویر ائدیلمیشدیر.

تورکمن خلقینین روایتینده کوراوغلو "گور اوغلو = قبر اوغلو" آدلانیر. روشن قبیردن تاپیلدیغی اوچون اونا "گوراوغلو" آدی وئریلمیر. خونکارخان گوراوغلونون دایسی مومینی اولدورور، و باباسی (جادی) جیغالی بیگین گوز- لرینی چیخارتدیریر. گوراوغلو دایسی آروادی گول اندامین یانیندا بئویویور، خونکارخانین سرکرده لریندن عرب ریحان گول اندامی قاچیردیر. گوراوغلو کیچیک یاشدان خاندان و اونون آداملاریندان انتقام آماغا حاضرلاشیر، اطرافینا قیرخ نفر پهلوان سلاحداش توپلاییر و افسانه وی قیرآتین بئلینده بئویوک ایگیتلیکلر گؤسته ریر و دوشمنلره غلبه چالیر، و آغایونوس پری آدلی بیر قیزلا ائوله نیر. لاکین اولادی اولمور و قصاب بولدورون اوغلو "اؤوز" ی اوغوللوغا گوتورور. گوراوغلو سیماسیندا تورکمن خلقینه عائد، ان یاخشی خصوصیتلر، قورخما زلیق، ایگیت لیک، حربی مهارت و صداقت و سائره تجسس ائدیلمیشدیر.

محبت داستانلاری : محبت داستانلاری و یا خلق رومانلاری فولکلورومو- زون بئویوک قسمینی تشکیل ائدیر. بونلار نسبتاً دینج یا شاماق دؤورونون محصولو دور. بو داستانلاردا محبت، عشق، وفا و صداقت، دوستلوق و انسانپرورلیک، محبت اوغروندا قهرمانلیق اساس موضوعلاری تشکیل ائدیر. محبت داستانلاری- میز چوخ اولدوغو حالدا، بونلارین آنجاق بیر قسمی توپلانیب نشر ائدیلمیشدیر. محبت داستانلاریندا قهرمانلار اساساً ایکی نفردن: عاشق و معشوقه دن عبارت اولورلار. داستاندا بونلارین محبتی و آرزولارینا چاتماق یولوندا دوشدوکلری چتینلیکلردن دانیشیلیر. داستانلارین اساس مضمونو، قهرمانلارین سئوگیلی لرینه چاتماق اوغروندا آپاردیغی مبارزه نین تصویریندن عبارت دیر. م.ح. طه ماسبو داستانلاری عمومی اولراق دورد حصه آیریر:

- ۱ - قهرمانین نادان اولماسی و ایلک تربیه سی
- ۲ - قهرمانلارین، یعنی عاشق و معشوقه نین گوروشوب سئویشمه سی.
- ۳ - قاباغا چیخان مانع لر و اونلارا قارشى مبارزه .
- ۴ - مسابقه و غلبه .

قهرمانلارین ماجرا و مبارزه اثناسیندا خلقین ملاحظه لری و حیات حقیقته فکر و آرزولاری دا عکس ائتدیریلیر.

محبت داستانلارینین چوخوندا، قهرمانلار آرزولارینا چاتیر، اوزاق یئردن

سئوگیلی سینی گتیریب خوشبخت یا شا ماغا باشلاپیر (عاشق غریب ،عباس وگۆلگز شاه اسماعیل، عالیخان و پری خانم داستانلاریندا اولدوغوکیمی). بعضیاً قهرمان اؤز قهرمانلیغی و دؤیوشکنلیگی ایله مانعهره ،یول کسن قولدورلارا حتی حکمدارا غلبه چالیر و اؤز سئوگیلی سینی گتیریر. لاکین اکثریتله سؤز قوه سی و عاشقلیق صنعتیله و معنوی اؤستونلوکله غلبه چالیب مقصدلرینه چاتیرلار .

داستانلاردا ، بوقهرمانلارین کؤمکچیلری ده واردیر . بونلار بیر زامان قهرمانلارلا برابر اولوب ،ان چتین آنلاردا اونلارین دادینا چاتیر و اونلارا یاردیم ائدییرلر . بعضی داستانلاردا قهرمانلار اؤز عقیده و آرزولاری – یولوندا جانلارینی فدا ائدییرلر (لیلی و مجنون،فرهاد و شیرین،اصلی و کرم، قربانی و شاهزاده ابوالفضل ده اولدوغوکیمی). هر داستاندا خلقین فکر و آرزولاری دا عکس ائتمیشدیر . بو فکرلر ، اوزون عصرلرین حیات و معیشت طرزیندن، مبارزه تاریخیندن، شیرین و آجی تجروبه لردن الده ائدیلمیش فکر و آرزولاردیر .بو فکرلرین جارچیلاری دا داستانلارین قهرمانلاری دیر . اونا گوره ده بونلار ، بیر فرد اولماقدان چیخیب ، اثلین قهرمانلیغی ، عقلی ،گوجو ،صنعتی ،انسانیتی ،وفا و صداقتی نین تمثالی اولورلار . بوداستانلارین تربیه وی اهمیتی و تأثیری ده بوردان دوغور .

داستانلار ، استادنامه لرله باشلانیر ، هر بیر داستانین اولینده معمولاً اوچ استادنامه وئریلییر . استادنامه ، استادلارین نصیحتی و اخلاقی فکرلری دیر . بو واسطه ایله ده استادلارینی یاد ائده رک اونلاری ابدی لشدیریرلر .

فرصت الده ایکن ، یاخشیلیق ائله همیشه الینده اختیار اولماز گل گۆوه نمه دولتینه ، مالینا مالا ، بلکه عمره اعتبار اولماز عاشیقلار استادنامه سؤیلرکن آتالار سؤزوندن و کلمات قساردان استفاده ائدرلر . چوخ زامان بیرنئچه آتالار سؤزونو شعرین وزنینه اویدوروب سؤیلرلر .

مثلاً : اولغون (۱) جوشا گلسه ، کۆپوک باغ اولماز

سؤیود بار گتیرسه ، باغچا – بار اولماز

زیبیل تپه اولسا کۆللوک داغ اولماز

یئل اسنده آچاقلارا ائنیدیر .

محبت داستانلاریندا عاشیقلار خلق دیلینین بوتون زنگین لیکلرینه — استفاده ائدرلر و گۆزل افاده ، بنزتمه ، و مقایسه لرله داستانی شیرین – لشدیریرلر . مثلاً : دریالار مرکب اولسایدی ، مئشه لر قلم ، اونون دولتینی حسابلاماق اولمازدی . اؤزونه یئددی قلمله زینت وئریب ، اون دؤرد گئجه لیک

۱ – ایلغین = سراب

آی کیمی شقلندی، اونون قاباغینا چیخدی . قدرتین کرمی جوشا گلیب،
گۆزل لیک پایلایاندا ایلک قلمی بو قیزا چکیب . باشدان گئییندی، آیاقدان
قیفیلانندی، آیاقدان گئییندی باشدان قیفیلانندی .

محبت داستانلاریمیزدا قافیله نثرین گۆزل نمونه لرینه ده راست گلیر .
یک : گوردوکی بو چادیردا بیر قیز اگله شیب ، نه طهر اگله شیب ، قیز ،
نه قیز؟ فرشته کردار ، اورک باسان ، سارفا کسن ، گوزونو سوزن ، جانلار اوزن ،
دوگمه دوزن ، غنچا دهن ، گولو ریحان ، سوزگون باخان ، گل منی گور ، دردیمدن اول
الینی وورما ، گثریده دور ، و سائره ...

داستانلاردا اولان بیرچوخ شعر پارچالاری چوخدان خلق ماهنیسینا چئور .
یلیمیش و خلقین دیلینده ازبر اولموشدور . مثلاً: "بالانرگس ، ساری بولبول ،
اوچ گول ، دولانا - دولانا و سائره" . (۱)

محبت داستانلاری "دوواقلانما" دئییلن مختسلرله تاما ملانیر . بومختسلری
تویا گلن عاشقلر اوخور و شوگیلرین بیز - بیرینه قوووشوب ، خوشبخت
اولماسی مناسبیله سویله نیر .

محبت داستانلاریندا ، بعضاً ناغیللاردا اولدوغو کیمی ، خارق العاده
قوله لرین اشتراکینا دا راست گلیریک ، بونلار قهرمانا کومک ائدیور .
مثلاً عاشیق غریبده ، خضر غریبی اوچ گونده وطنینه گتیریر . حالبوکی عادی
حالدا بو یول ۴۰ گونلوک یولدور . و یا اصلی نین قاراکشیش طرفیندن
طلسیملنمه سی و یا شاه اسماعیلین گوزلرینین ساغالماسی کیمی .

یارانما یوللاری : محبت داستانلاری مختلف یوللارلا یارانمیشدیر .
بعضیلری منشأیینی چوخ قدیم روایت ، افسانه و ناغیللاردان آلمیشلار . مثلاً
لیلی و مجنون ، فرهاد و شیرین ، عاشیق غریب ، اصلی و کرم ، شاه اسماعیل و نوروز
داستانلاری کیمی . بعضیلری ده خلق ناغیللاری ، خصوصیله سحرلی ناغیللاریمیز
اساسیندا دوزلدیلیمیشدیر .

م . ح . طهماسب بو باره ده بئله یازیر : "داستانچی زنگین خلق ناغیللارینین
خزینه سیندن ، اونون موضوعونا اویغون اولانی گوتورور و چوخ زامان ناغیل
موتیولرینی معنالاندیراراق بوتوو بیرداستان یا خود ائپیزود (۲) دوزلدیر .
بونا گوره بیرصیرا محبت داستانلاری گاه ناغیل ، گاه دا داستان آدلانیر .
ناغیللاردان دوزه لن داستانلارا مثال اولاراق عالیخان و پری خانم ، شاهزاده
سیف الملوک ، شاهزاده ابوالفضل ، ابراهیم ، محمد و حُر نساء ، محمد و گول اندام
داستانلارینی گوسترمک اولار .

۱ - آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی . بابایف و افندیف

۲ - فرعی حادثه

داستانلاریمیزین بعضیلری ده قدیمدن خلقلر آراسیندا مشهور اولانین- الملل موضوعلارین ایشلنمه سی نتیجه سینده فورمالاشمیشدیر. مثلا: آتا و اوغولون بیر- بیرینی تانیما دان داعوا میدانیندا قارشیلشماسی و ارین اؤز آروادینین تویوندا حاضر اولماسی کیمی.

محبت داستانلاریمیزین بیرچوخونون یارانماسی و فورمالاشماسی بلاواسطه عاشیقلار و اونلارین حیات و فعالیتله علاقه داردیر. بونلاری "عاشیق داستانلار" آدلاندیرا بیله ریک. عاشیق داستانلاری ایکی شکیلده یارانمیشلار: یا بیر استاد عاشیق اؤز حقینده داستان دوزلتمیش و یا اولدوکن صونرا دیگر عاشیقلار اونون باره سینده داستان یاراتمیشلار. بو داستانلار داخی شفاهی اولدوغو اوچون زامانلا دگیشه رک انکشاف ائتمیش، صونرالار باشقا محبت داستانلاریمیزین صیراسینا داخل اولموشدور. بو داستانلارا مثال، قربانی، عباس و گولگز، ساری عاشیق و یاخشی، خسته قاسم، عبدالله و جهان، والته و زرنکار حسین و کشیش قیزی ریحان، و دلغم کیمی داستانلارینی گؤستریمک اولار. عاشیق و خلق شعری اسلوبوندا یازان کلاسیک شاعرلریمیز حقینده ده بعضاً داستانلار یارانمیشدیر. واقف، ذاکر، نباتی داستانلارینی بونا مثال گؤستره بیله ریک.

توپلانماسی و نشری : محبت داستانلارینین آیری - آیری قوشمالارینا ۱۸/۱۷- نجی عصرلرین جنگ لرینده راست گلیریک (الیاس مشق و قاراچا داغلی نین ال یازمالاری). محبت داستانلارینین توپلانیب نشر ائدیلمه سی ۱۹- نجو عصرده باشلامیش و ۲۰- نجی عصرده ده دوام ائتمیشدیر. لاکین بونلارین کوتله وی شکیلده توپلانماسی، نشر و تدقیقی صون ۵۰ ایل ظرفینده اولموشدور. بو باره ده همت علیزاده نین "عاشیقلار" و س. ممتازین "اغل شاعرلری"، اهلیمان آخوندوفون ایکی جلدده توپلادیغی داستانلار (۱۹۶۱)، و علم لر آکادئمی سی، نظامی آدینا ادبیات و دیل انستیتوسونون ۱۹۵۵- دن باشلایب ۵- جلدده نشر ائدیگی داستانلاری ذکر ائده بیله ریک

عاشیق غریب داستانی : بو داستان خلق آراسیندا چوخ یاییلمیش داستانلاردان دیر. داستانین مرکزینده "ار اؤز آروادینین تویوندا حاضر اولماسی" و یاخود "ارین قاییتماسی" موضوعو قویولموشدور. بو موضوع، دیگر ملت لرین محبت و قهرمانلیق داستانلاریندا دا، مثلا یونانلیلارین "اودیسه" داستانیندا دا واردیر. آذربایجان داستانلاریندا موضوع ار- آرواد آرا- سیندا دگیل، نشانلیلار آراسیندا قهرولموشدور. عاشیق غریب، شاهزاده ابو الفضل، و دده قورقود کتابیندا گورده یوموز "بامسی بگرهک" داستانلاری بو قبیل داستانلاردان دیر. بئله نظرله گلیرکی، بیر موضوعو "بامسی بگرهک" ده

اوزانلار و عاشیق غریبده عاشیقلار ایشله میشلر. بورادا داستانی قهرمانی "رسول" - ون آدی نین غریبه چئوریلمه سی تصادفی دگیل دیر. بو، آذربایجان خلقی نین تاریخینده باش وئرن حادثه لرله علاقه دار دیر. عینی زاماندا عاشیقلق صنعتی نین سیارلیق خصوصیتی نی ده نظره آلماق لازم دیر.

داستانی مرکزینده ایکی عاشیق محبتی مسئله سی قویولموشدور، باشقا حادثه و احوالاتلار بو اساس اوزه رینه تصویر ائدیلمیش دیر. غریب، آتاسیندان قالان ثروتی دوستلاریله خرج ائدیپ، یوخسول اولموشدور. شاه صنم ایله سئویشیب ائولنمک ایسته ییر. شاه صنمین آتاسی خوجا صنعان داماددان ۴۰ کیسه قیزیل ایسته ییر، یوخسا قیزی نین رسول ایله ائولنمه سینه رضایت وئرمیر. غریب سئوگیلی سیندن آیریلیب، اوزاق سفره گئدرکن شاه صنمله ودا علاشماق اوچون اونلارین باغینا گلیر. بو ائنادا شاه صنم غریبه ۴۰ کیسه قیزیل وئریپ دئییر کی، آپاریب آتاسینا وئرسین و تویو ائله سین، بو ایش غریبه توخونور، او دئییر کی، "من اوز قازانچیملا، اوز زحمتیمله توی ائده جه گم" و سفرینه باشلاییر. بو احوالات گؤسته ریر کی، خلقیمیزین عنعنه سینده، اوز امک، زحمت، و آیین تريله قازانیب یا شاماق و مرادا چاتماق نه قدر کؤک سالمیش، و خلقین سچی لری کیمی اولموشدور.

بو داستاندا، زنگین لیک، وار - دولت و صنعت، شعر، ساز و سؤز قارشى - قارشى قویولموش و صنعته اوستونلوک وئریلمیش دیر. داستانی باش صورتی اولان غریبین گوجو: سازی و سؤزودور. داستاندا اونون گزدیگی یئرلر - گئچیرتدیگی اضطرابلار، وطن حسرتی، و آیریلیقدان شکایت مهم یئر توتور. او، تبریزدن چیخاندان صونرا هر یئرده هجراندان، غریبلیکدن سؤز آچیر، تفلیسده اوخودوغو بیر قوشمادا بئله دئییر:

کیمیمیز وار بوردا بیزی دیندیره

کیمسنه یوخ حالیم یارا بیلدیره

قورخوم بودور طوفان بیزی اولدوره

رسول قالا بوردا، یارالی داغلار

بورادا، غریبین دیلی ایله چوخ تأثیرلی قوشمالار دئییلیر. بونلار، یالنیز بیر عاشیقین یا بیر انسانین شکایت لری و دوشونجه لری دگیل دیر، بو شعرلرین واسطه سیله مینلرله وطندن آیری دوشموش غریبلرین دویغو و اضطرابلاری افاده ائدیلمیش دیر. داستانی اجتماعی دگرینی ده آرتیران بو جهت دیر.

آی جماعات! هئچکس غریب اولماسین

غریبین پئشه سی آه و زار اولار

غریب دینسه یئر به یئر دن قینارلار

یئرلی دینسه، ائل لرینه جارا ولار

غریبین اۆزونه قاپی آچیلماز
یاخشی اولسا، یامانلاردان سئچیلر
اۆزو گۆلمز، قاش - قاباغی آچیلماز
بو گئن دونیا اونون اوچون دار اولار
او، یاد اۆلکه لرده وطن، ائل و سئوگیلی، آنا - باجی حسرتیله یاشاییر
لاکین بیرصیرا قوشمالاریندا بوتون عمری غربته محکوم ائدیلمن و حقوقی
الیندن آلینان بیر محبوسون سیزلیتیلارینی ترنم ائدیر:

آیریلدیم ائلیمدن، چیخدیم غربته
آغلارام سیزلارام، کیمسه م یوخ منیم
غریب اولوب، دوشدوم دیلدن دیلله
آغلارام، سیزلارام، کیمسه م یوخ منیم

گنج یاشیمدا ترک ائلهدیم وطنی
غربت ائلر اولوب منیم مسکنیم
گۆزویاشلی، گۆزو یولدا صنمیم
آغلارام، سیزلارام، کیمسه م یوخ منیم
شاه صنمده بوتون وارلیغی ایله غریبه باغلیدیر، و گئجه - گوندوز اونون
فکريله یاشاییر. او، اۆلجه غریبین ۷- ایل آیریلیق تکلیفینه راضی اولور،
آنجا ق صوبرادان بو هجرانین نه قدهر آغیر، و آمانسیز اولدوغونو گۆرور،
و عذاب - اضطراب ایچینده یانیر. داستاندا شاه صنمین عذاب و اضطرابلاری
قوشمالاردا عکس ائتدیریلیمیشدیر:

سن گۆرگیلن بیر قضانین ایشینی
آخیدیر دیده مین قانلی یاشینی
غسساللار دۆزنده غریب داشینی
داشلار دۆزولمه میش غریب گله ایدی

گۆلرینده اۆزمک اوچون صونام جان
عشقین آتشینده یاندى سینم جان
بیر قاپیدان چاغیرایدی: صنم جان!
ائلدن اۆزولمه میش غریب گله ایدی

من صنم، جاندان - باشدان گئچننده
اجل کۆینه گینی منه بیچننده
لوله - لوله زهرینی ایچننده
گۆزله سۆزولمه میش غریب گله ایدی

شاه صنم اوزاق سفردن ساغ قاييدان سئوگيلى سینه اونسوز گئچن گونلرينى
بئله تصوير ائدير:

سنى منه "اؤلدو" خبر وئرديلير
جیگر جیگیم دلیک - دلیک دلایلر
آزارى دردلىر جانا سالديلار
يار! سن گلديگینی ايندى آنلادیم
توتدوم سنين اوچون ایللرله یاسی
آغلادیم دوستلاری، بوتون اناشی
مژده ایله سیلیندی کونلومون پاسی
يار! سن گلديگینی ايندى آنلادیم
اؤلموشدوم همیشه زندان قوناغی
آتمازیدیم هئج طرفه آياغسی
حاضریدی منده زهر چاناغسی
يار! سن گلديگینی ايندى آنلادیم

داستاندا عاشیق غریبین آناسی بانى خانمدا چوخ جالب دیر، او، غریبین
سعادتى اوچون دوغما وطنىنى، ائوینی آتیب غربت ائله دوشور، و اورادا چوخ
آغیر گونلر کئچیریر. اوغلونو گؤزلرکن، آغلاماقدان گؤزلری کور اولور.
آنانین دیلیندن چیخان یانیقلى ماهنیلاردا آناقلبی، آنادردی و اضطرابلار
آنا نوازشی و اولاد محبتی چوخ تأثیرلى شکیلده تصوير اولونور:

بیر سؤزوم وار آنالارا، خانلارا
گؤزدن اؤلدوم "اوغول - اوغول!" دئییه من
قوربان اولوم خبر وئرن جانلارا
گؤزدن اولدوم "اوغول - اوغول" دئییه من

بیریانیم یاپیشمیش اوجاق داشینا
اؤزوم دایانماییر چشمین یاشینا
گؤزوم گورمور گئدیم داغلار باشینا
گؤزدن اولدوم "اوغول - اوغول" دئییه من

من بانى یام، گئجه - گوندوز هئیلهرم
هرکسدن غریبین اییین اییلهرم
اوندان صونرا بو دونیانی نئیلهرم
گؤزدن اولدوم "اوغول - اوغول" دئییه من

غریب قاییدانندان صونرا، آناسی دا، اؤز مرادینا چاتیر و سئوینجىنى

بئله افاده ائدير:

چوخ گؤزله ديم بو يئرلرين يازينى
اوغلومون اوچورتدوم، من، شاهبازينى
امانت ساخلاديم غريب سازينى
چوخ عجب گليبدى غريبيم منيم.

داستاندا دلى محمود دا غريبين دوستودور و اونونلا تانيش اولاندان سونرا
آخيرا قدير اونا كؤمك ائدير. داستاندا، وطنپرورليك، دوغما يوردا، و
اونون گؤزل ليكلرينه محبت بديعى شكيلده تصوير ائديلميشدير. عينى زماندا
خلقين او دؤوردهكى وضعيتىنى، شهرلرين بؤيومهسى، تجارتن انكشافى، و بو
كىمى مسئله لر حقينده معلومات وئريلميشدير. داستاندا، اساساً تفليس
ارزروم، و حلب يعنى عاشيق غريبين گنديب قالديفي يئرلر و هابئله تبريز
و اصفهان دان چوخ دانيشيلير. غريب تفليسده، وطنى تبريزى تعريفلركن،
گوزوموزون قاباغيندا او زامانكى تبريز جانلانير:

تبريزين اطرافى داغدى، مئشهدى
ايچينده اوتوران بيگدى، پاشادى
سگيزمين محله، بش مين گوشهدى
چارسوسو، بازاری، يولو تبريزين

دؤگوسو گيلاندان اكيلير، گلير
قويونو موغاندان چكيلير، گلير
هنددن، هندوستاندان توكولور، گلير
دارچينى، ميخهگى، هئلى تبريزين

پهلوانلار كسوت گئيير، ياغلانير
گلن بازارگانلار اوردان ساخلانير
گونده اوچيوز آلتيميش يوكو باغلانير
گندير آل عثماننا مالى تبريزين

داستاندا، خلقين اوز گلهجهگينه اينانماسى، و نيك بين اولماسى چوخ
ماراقلىدير. حق، عدالت و پاك محبت، اثرين سونوندا غلبه چالير و خلق
نغمهكارى عاشيق غريب اوز آرزوسونا چاتير. بو خصوصيتلر، داستانين خلق
كوتله لرى ايچهريسينده اوزون عصرلر بويو ياشاماسينا و سويله نيسب،
ياييلماسينا سبب اولموش و عاشيق غريب ايله شاه صنم صداقت، وفا و ايلقار
تمثالى كيمي دليلر ازبى اولموشدور.

شمالى آذربايجاندا عاشيق غريب و شاه صنم داستانين اوپىرالارى

يازىلميشدير . عاشيق غريب داستانى نين ديگر تورك دىللى خلقلر آراسيندا
او جمله دن توركيه ، توركمن ، اوزبك و سائره روايتلرى واردير .

اصلى و كرم داستانى : بو خلق حكايه سى ۱۷- نجى عصرده جريان ائدن
كرم آديندا ساز شاعرى (عاشيق) نين عشق حكايه سى دير . كرمين معشوقه سى اصلى
ارمنى ولدوغو اوچون ، بو داستان ارمنى لر آراسيندا دا يايلىميش و سئو-
يلميشدير . آيريجا ، داستانىن آنا طولى ، توركمن ، اوزبك و ساير روايتلرى
واردير . آذرى روايتى نين قيصا جا مضمونو بئله دير : گنجه خانى زيادخان ،
و وزيرى قارا كيشيش ايللر بويو اولاد حسرتينده ياشاميشلار . بونلار ، نذير-
نيازدان صونرا اوز آرالاريندا بئله قرار وئيرلركى ، اولادلارى اولور ،
و بونلارين بىرى قىز ، بىرى ده اوغلان اولورسا ، بىر- بىريله ائولنديرسنلر
زيادخانين بىر اوغلو اولور ، و آدينى محمود قويورلار . قارا كيشيشين ده بىر
قىزى اولور ، آدينى مريم قويورلار . بو اوشاقلار ، آيرى - آيرى تربيه اولونور
و ۱۶/۱۵- ياشينا قدهر بىر- بىرينى گوره بيلميرلر .
بىرگون باغچادا محمود مريمى گورور ، و اونا وورولور ، و ايلك دفعه
بىر- بىرينى گورن گنجلر آراسيندا بئله دئييشمه اولور :

محمود : آي گوزل قىز ، صدا فرين اصلينه

آلاگوزلو طرلانىمى گتير ، وئر

منم او طرلانىن اوچو صيادى

آلاگوزلو طرلانىمى گتير ، وئر

مريم : من بيليرم بو طرلانىن ايشينى

كرم ائيله ، طرلانىمى گل ، آپار

طرلان گرک يئسين اووون دوشونى

كرم ائيله ، طرلانىمى گل ، آپار

بئله جه ، بىرنئچه دئييشمه دن صونرا ، بىر- بىرينى كرم و اصلى آدلانديريملر
كرم ، اصلى نين عشقيندن خسته له نير . آتاسى اولجه اوغلونون خسته ليگى نين
سببى نى آنلامير ، لاکين صوفى له نين كومه گى ايله مسئله آيدىنلاشير . آتاسى قارا
كشيش ايله دانيشير و اونون قىزىنى اوغلونا آلماق اياسته يير . قارا كشيش
ظاھرده راضى اولور ، و اوچ آي صونرا ائولنمه لرينه قرار وئير ، لاکين
گيزليجه قىزىنى آليب ، شهر دن كوچور . كرم بو حادشه دن آغير وضعيته دوشور
و اصلى نين عشقيه يانير و بالاخره عائله و دوستلاريله وداع ائديبلله سى
صوفى ايله اصلى نى آختاريب تاپماق اوچون يولا دوشور و شهر لرى گزير . بوندان
صونرا كرم مشهور عاشيق ، همده حق عاشقى اولور . قارا كشيش اولجه ارمنستانا

صونرا گرجستانا، اورادان دا تکرار ارمنستانا و نهایت ارزروما گلیب چیخیر. داستانین اساس قسمتینی کرمین سیاحتی تشکیل ائدیر. او، هارا گئدیرسه کشیشینا ورادان یوللان دینغینی سؤیله ییرلر. کرم یول بویو تأثیرلی و گؤزل قوشمالار و ماهنیلار سؤیله ییر. یوللاردان، داغلاردان، و چایلاردان سئوگیلی سینی خبر آلیر. بو قوشمالاردا، خلقین مختلف اجتماعی - سیاسی گؤروشلری و حیاتا باخیشلاری دا افاده ائدیلیمیشدیر. بیر-ایکی یئرده کرم اصلی نی تاپیب گؤروشور، لاکین قاراکشیش اونلاری آلدادیر و گئجه یاری-سی قیزینی آلیب آیری یئره گئدیر. داستانین صونوندا، ارزرومدا سئوگیلیلر بیر-بیرله گؤروشور و ارزروم پاشاسی قاراکشیشی قیزینی کرمه وئرمه گه مجبور ائدیر. قاراکشیش بو وضعیت قارشسییندا قیزینین کرمه ائولنمه سینه رضایت وئیریر. لاکین کرم دن انتقام آلماق اوچون اصلی نین طوی پالتارلارینین دوگمه لرینی طلسمله ییر. نه اصلی، نه ده کرم پالتارلارین دوگمه لرین آچا بیلیمیرلر. کرم یانئقلی بیر قوشما دئییر، دوگمه لر آچیلماغا باشلا ییر لاکین صونونجو دوگمه یه گلینجه باشداکی دوگمه گئنه باغلانیر. بو وضعیت قارشسییندا، کرم درین بیر آه چکیر، اونون آهی بیر آلو اولور و بدنینی یاندیریر و کؤل اولور. اصلی ده طلسملندیگی اوچون بو آلو توتوشوب یانیر و گؤروشوب - قووشمالاری قیامته قالیر.

بو حکایه نین دیگر روایتلرینده بعضی فرقلر گؤزه چارپیر. مثلاً آناتولی روایتینده کرمین اصل آدی "میرزا" دیر و اصفهان شاهینین اوغلودور، و حلب پاشاسی نین امریله قاراکشیش قیزی نین کرمه ائولنمه سینه راضی اولور.

بو داستاندا، عصرلردن بری قونشو، و برابر یاشایان تورک - ارمنی خلقلری نین مسئله لریندن بیر اولان (عشق ماجرالاری) قلمه آلینمیش و بو مسئله نین تورتدیگی فاجعه لر بدیع ییر دیلله ترسیم ائدیلیمیشدیر. بیر شهر ویا اولکده یاشایان هر ایکی خلقین گنجلری بعضاً بیر-بیرینه سئوگی و انسیت تاپیب، ائولنمک و حیات قورماق ایسته میشر، لاکین کهنه عادت-عننه لر، دیل و دین آیریلیغی بو ایشه همیشه مانع اولموش، و نتیجه ده عقله گلمز فاجعه لر تورتیمیشدیر. بو کیمی شکسته اوغرامیش عشقی ماجرالار، ایرانین ارمنی خلقی یاشایان شهرلری، او جمله دن تبریز شهرینده تکرار گؤرونوب و بیر چوخ نمونه لری هله ده خاطره لرده دیر. نمونه اولراق "وایقانلی آدمه" نسبت وئریلن آشاغیداکی دؤردلویو گتیرمک اولار:

گئتمه ترسا بالاسی، من ده سنه سایه گلیم

اتگیندن یاپیشیب، سنله کلیسایه گلیم

یا سن اسلامی قبول ائیله، منیم دینیمه گل

یاکی تعلیم ائله، من مذهب عیسایه گلیم

بو ایکی بیتین تأثیرینده، اوستادشهریار و هابئله سؤنمز ده بیر غزل
یا زمیشلار کی، مطلع لری بئله دیر:

اذن وئر طوی گئجه سی من ده سنه دایه گلیم
ال قاتاندا سنه مشاطه، تماشایه گلیم

شهریار

وئرمه دین اذن دالینجا سؤرونوب سایه گلیم
اؤلما سا قوی باری اول سایه وه همسایه گلیم

سؤنمز

عصر لر بویو بو مسئله دن عذاب و اضطراب چکن و عشق یولوندا فدا ائدیلمن
گنج لرین فاجعه لری اصلی و کرمین سیمالاریندا تجسم و تصویر ائدیلمیش دیر.
بورادا، ایکی سئوگیلی نین آرزولارینا چاتمالارینا ان چوخ دین آیریلیغی
سبب اولموش دور. خلقه گوره کرم و اصلی نین محو اولمالارینا سبب اسکی دین
و کهنه عادت - عنعنه لرین قاتی مدافعه چی سی اولان قارا کشیش دیر و داستاندا
بوتون گناهلار، قارا کشیشین اوزه رینه قویولور. قارا کشیش دینی تعصب دن
قیزی نین محوینه راضی اولور، لاکین اونون بیر مسلمان تورکه اره گئتمه سینه
راضی اولمور. او، حتی ایکی سئوگیلی نین اولندن صوردا قبرلری نیسن
یان - یانا اولماسینا راضی اولمور. داستانین صوروندا، سمبولیک بییر
صحنه واردیر: اصلی و کرمین قبرلری یاناشی، لاکین قارا کشیش قبری ده بون -
لارین اورتاسیندا دیر. ایکی سئوگیلی نین قبرلری اوستونده بیتن قیزیل گول لر
بؤیودو کجه بییر - بیرینه یا خینلا شیرلار و قووشماق ایسته بییرلر، لاکین قارا
کشیش قبری اوستونده یوکسه لن قاراتیکان گول لرین بییر - بیرینه قووشماسینا
مانع اولور.

بو داستانین قهرمانی اولان کرم، دیگر محبت داستانلاریمیزدا کی قهرمان -
لارا گوره (شاه اسماعیل، عاشیق غریب) ضعیف دیر. او، تئز - تئز قارا بختن
طالعیندن شکایت ائدیر، و غم - غصه سینی گوزل قوشمالاردا ترتم ائدیر:

بیر اود قالخدی اوره گیمدن، آلیشدی

اود توتوبان جسمیم یاندی، آغلارام

ظالم کشیش گئنه حیلله ائله دی

میردار حیلله لری قانندیم، آغلارام

حکیم یوخ، لقمان یوخ دردی می قانا

اریییب دیر باغ ریم، دؤنوب دور قانا

آز قالیب دیر کرم اودلانا، یانا

اود توتدو بدنیم، یاندیم آغلارام

کرم عینی زاماندا گوزل صنعتکار دیر و حق عاشقی دیر. او، تمیز، صاف
بیرانسان و انسانپرور بیر خلق نغمه‌کاری دیر و شوگیلیسی اوچون بوتون
وارلیغینی فدا ائدیر. اصلی ده ناموسلو، صداقتلی و ساکت بیر قیزدیر،
لاکین آتا-آناسینین اسیری دیر. او دا، لیلی‌کیمی هنج بیر شئییه اعتراض
ائده بیلیمیر و دوشدویو فلاکتین سببینی فلکده گورور:

اصلی دئیر من ایستهرم اورکدن کشیش بیزی قورتارمادی کلکدن
شکایت ائیلیرم قانلی فلکدن یازی یازان یازیب بئله ایشلری
صوفی ده دوستلوق و یولداشلیق تمثالی دیر. او، کرمین اصلییه قوووشماسی
اوچون الیندن گلنه‌نی ائلییر و نهایت، کرمین یولوندا اوز جانینی فدا ائدیر
بو داستاندا وطن محبتی، غریبلیک دردی قارباریق بیر شکلده ترسیم و ترنم
ائدیلیمیشدیر:

کرم دئیر عریان قالدی بدنیم من اولنده کیملر بیجر کفنییم
آمان آلاه! یادا دوشدو وطنیم بیلن یوخدو، گورسه ده یدی یول منه
او، داغلاردان، و دورنالاردان وطنینی سورا قلاشیر:

قاطار- قاطار گوی اوزونده سوزورسوز

اگلن دورنام، اگلن خبر سورا اییم

بیزیم یورددان نه خبر لر بیلیرسیز

اگلن دورنام، اگلن خبر سورا اییم

ارزروم داغینا چاتاندا، چووغون، بوران و قار باشلاییر و کرمین وفالیسی
دوستو صوفی صویوغا دوزه بیلمه‌ییب، اولور و کرم یانیقلی قوشمالار سویله‌ییر.
کرم داستاندا یاراماز، غدار، حیله‌گر و خسیس آدم‌لارا لعنت ائدیر، و
گوزل آدم‌لاری و عادل انسانلاری تعریفله‌ییر و انسانلاری مهربانلیغی،
دوستلوغا، عدالته و یوخسوللارا کومک ائتمه‌گه چاغیریر. او، بوتون انسان-
لارین آدینا اوچ شئی دن شکایت ائدیر: آیریلیق، یوخسوللوق و اولوم.

کرم هر زامان تمیز محبت، صداقت، وفا و دوستلوغو تبلیغ ائدیر. کرم اصلی
سیمالاری وفا و صداقت تمثالی‌کیمی عصر لر بویو خلقین و خلق یارادیجیلاری
نین دیلینده و اوره‌گینده یاشا میشدیر. داستانلا علاقه‌دار بیر چوخ عاشیق
هاوالاری یاران میشدیر. مثلاً: کرمی، یانیق کرمی، قبا کرمی، هجران کرمی-سی
وسایره کیمی.

بیر چوخ آذری و ارمنی یازیچیلاری بو داستان اساسیندا گورکملی اثر لر
یازمیشلار. مثلاً: ارمنی یازیچی سی خاچاتور آبوویانین "تورک قیزی" حکایه‌سی
بو موضوعا حصر ائدیلیمیشدیر. دوکتور نریمان نریمانوف دا "بهادر و صونا"
اثرینده بومسئله‌لری قلمه‌آلیب، حل ائتمه‌گه چالیشمیشدیر. آذربایجانین

بئويوك موسيقي و اوپرا اوستادي عزير حاجي بيگوف دا ، بو داستانين اساسيندا
۱۹۱۳-نجو ايلده "اصلي وكرم" اوپراسيني يازميشدير .

عباس و گولگز داستاني : عباس و گولگز داستاني عاشيق داستانلاري -

ميزين ان گوزه لي ، فكر و بديعي دگري اعتباريله ده ان اهميتلي سي سايبلا بيلر .
بو داستانين بيرنئچه شكلي (واريانتي) واردير و هاميسي ايكي روايت اطرا -
فيندا بيرله شيرلر :

بير روايته گوره شاه عباس عدالت گؤسته ريب ، آداملاري طرفيندن توتولموش
عباسي و پريني آزاد ائدير . باشقا بير روايته گوره ده ، حرمخاننا دا
ساخانيلان قيزلارين آتا و قارداشلاري عصيان ائدير و كاروانا هجوم ائده رك ،
اسيرلري آزاد ائدير و اولومه محكوم اولان عباسي دا خلاص ائدير .

عباس و گولگز داستاني نين اساس مضمونونو خلق کوتله لري نين شاه عباس -
ين استبداد و ظلمونه قارشي مبارزه و نفرتي تشكيل ائدير . شاه عباس ظلمو
حقينده آذربايجان خلقي ايچه ريسينده چوخلو مقدار دا ناغيل و روايت لر
واردير . بيلديگيميز كيمي شاه عباسدان قابق صفوي دولتي آذربايجانلي دولتي
ايدى . شاه عباس شاه اولدوقدان صونرا ، پايتختي اصفهانا كوچورور ، حاكميته
اولان قيزيلباش آذري طايفالاريني سرايدان و قوشوندان كنارا قويور ، و
اولكده فارسلاشديرما سياستي يورودور . شاه عباسين ان غدار و رذيل
ايشلريندن بيريسي ده خلقين گوزل قيزلاريني زورلا حرمخانايا توپلاياراق
بوتون عمر بدبخت ائتمه سي ايدى . بوكيمي معنوي ضربه لري خلق هئچوقت
اونو تيمور ، و اونا قارشي ناغيل و داستانلاريندا اوز نفرتيني ، كينه و غضبي
ني بديعي لوحه لرله بيان ائدير .

عباس و گولگز داستاني نين يارانماسي و شكيللنمه سي باره ده مختليف
فكرلر ايره لي سورولموشدور . عاشيق عباسين شعرلريني توپلايب ، چاپ
اادن ه . عليزاده نين فكرينه گوره عاشيق عباس گنج ياشلاريندا مشهور
باتمانقيليج محمدخانين باجيسي گولگز پريني سئوير ، و اونون داليسينجا
تبريزه گئدير . بو صيرادا شاه عباس قيزين گوزل ليگيني ائشيتديگي اوچون
اوز پهلواني بئجاني ، قيزي گتيرمه گه تبريزه گونده رير . عاشيق عباس
هله تبريزه چاتمايش بئجان زورلا قيزي آليب ، اصفهانا آپارير . عاشق عباس
تبريزه گلير و احوالاتي بيلر - بيلمز گولگزين داليسيچا اصفهانا يولا
دوشور ، و اصفهاندا چتينليكده اولسا ، سئوگيلى سینه قوووشور . عاشق عباس
بو سئوگي سفرينده بيرچوخ شعرلر سؤيله بيركي ، عاشيقلار دا او شعرلره
اساسلانا راق عاشيق عباسين گولگز پري ايله سئويشمه سيني ماجرالي بيلر
داستان شكلينده ناغيل ائديرلر .

بو روایتہ گورہ ، داستانین عاشق عباسین شعرلری اساسیندا صونراکسی
 دؤورون عاشیقلاری طرفیندن یارادیلدیغی گؤسته ریلیر .
 م . ح . طهما سب آذربایجان خلق داستانلاری (اورتا عصرلر) آدلی اثرینده بو
 باره ده باشقابیر ملاحظه ایره لی سورور . اونا گوره عباس و گولگز داستانینی
 عاشق عباس اؤزو گنج یاشدا ایکن یار اتمیشدیر . بوندان صونرا داستان خلقین
 و عاشیقلارین دیلینده دوشموش ، و زامانلا عاشیقلارین یئری و ذوقی ایله مختلف
 دگیشیکلیکله اوغرا میشدیر .

عاشق عباس داستانیندا دیگر محبت داستانلاریندا اولدوغو کیمی ، عباس
 مبارزه ده ، صنعت و هنریله غلبه اتمک یولونو سئچیر . تبریزدن گولگز پرینی
 بؤیوک بیر کاروانلا آپاریرلار . بو کاروانا " دلی بیجان " رهبرلیک ائدیر ،
 و گولگز پری کاروانین قاباغیندا کی کجا وه ده دیر . عباس دا اصفهانا قدهر
 کاروانین دالیسیجا گئدیر و اوره گینین درد لرینی اوخودوغو قوشمالاردا
 بیان ائدیر . دؤوردن شکایت و فلکدن ناراضی لیک بو قوشمالارین اساس
 مضمونونو تشکیل ائدیر :

هانی بو اولکده عدالت ، دیوان یوخ کیمسه ائیله سین دردیمه درمان
 هئچ انصافا گلمز بی انصاف سروان _ سروان چکر ، مایا بوزلار ، نر گئدر
 من گزمیشم آلچاق ایله او جانی یار یولوندا قوربان دئدیم بو جانی
 ویرانه قویدولار آذربایجاننی _ عباس آغلار ، گولگز کیمی یار گئدر
 گئنه آرتدی من فقیرین الممی چرخ فلک ترسه چکدی قلممی
 گوز یاشینا غرق ائله رم عالممی _ قطره سولار عمان اولموش آئی اولموش
 مجلسیمه صراحی لر دوزولدو عینیم یاشی قابدان قابا سوزولدو
 آغلا ، عباس ! الین یاردان اوزولدو _ بوگون آخر زمان اولموش آئی اولموش
 من عباسام ، هئچ وقت سؤیله مم یالان ائلیمه ، اولکمه سالدی لار تالان
 خوجا ، دلی بیجان ، آلا هوئردی خان _ قویما ، دلی بیجان یاریم آپاردی
 اصفهاندا ، عاشق عباس شاه عباسلا اؤز - اؤزه گلیر و شاه اونو زهر
 قویوسونا سالماغی امر ائدیر . داستانین بو قسمتینده دربارین مختلف
 جزا شکیللری حقینده تصویرلر وئریلیر . عاشق عباسی زهر قویوسونا
 سالی رلار . لاکین او ، حق عاشقی اولدوغوندا زهر قویوسوندا ساغ - سلامت
 قالیر . شاه عباس بوندان صونرا باشقا حیله لره ده ال آتیر ، لاکین موفق
 اولمور . بودفعه غضبی آرتیر و جلادی چاغیریر و عاشق عباسی اولدورمه گه
 امر وئریر . عاشق عباسی دار آغاجینا آپاراندا او ، اؤزونو گولگزه توتور
 بیله دئییر :

دورما دولانیم باشینا آلا گؤلر یار گئدیرم

اۆلسم، بۆيۇنا صاداداغا قالسام، انتظار گئديرم
 سئوگىلىسىنىن اۆلومونه دۆزه بيلمهين گولگزپرى، اۆزونو اونون اوستونه
 آثير و بئله دئير: "من بوندان آيريلمايا جام، منى ده بونونلا اۆلدورۇ"
 بو صيرادا "عباس بىر اۆزونه باخدى، بىر بۆينونا ساريلمىش پرى يه باخدى
 بىر ده دۆنوبدار آغاجينا، جلادا باخدى، اوره گى غبار ائلهدى، تكللىك،
 كيمسه سىزلىك اونا اثر ائلهدى. ائلى، يوردو و آداملارى يادينا دوشدو
 باتمانقىلىق گليب گۆزونون قاباغيندا دوردو" سارنى سینه سینه باسيب دئدى:
 شاه حكموله خان اوستونه خان گئتىدى آغلا ديدم، ياش يئرينه قان گئتىدى
 قول بوشالدى، ديل دولاشدى، جان گئتىدى آخر آپاريرلار دارا، گلمهدى
 عباس دئير بو آد يامان آد اولدى جسميم آتش، قوينوم دولو اۆد اولگا
 من دوست دئديم، دوستلار منه يادا اولگا ايندى اوزاق دوشدو آرا، گلمهدى.
 داستاندا ايكىنجى درجه لى صورتلر (سيمالار) ده واردير. بونلارين بىرى
 "لوت قنبر" دير. بو آدام تىرىزلى دير و عاشق عباس تىرىزده اونونلا تائيش
 اولور. قنبر عباسا چوخ كۆمك ائدير. او، بىر وفالى دوست دور و دوست
 يولوندا جانيندان بئله گئچمه كه حاضردير. گولگزين، شاه عباسين آداملارى
 طرفيندن آپاريلديغىنى دا عباسا او خبر وئير:
 باشينا دؤندويوم، قوربان اولدوغوم عباس! آپاردىلار ياريني سنىن
 آليشيب اودونا، بريان اولدوغوم عباس، آپاردىلار ياريني سنىن
 عباس و گولگز داستانيندا دا، وطن محبتى مهم يئر توتور. عاشق عباس
 دوغما يوردوندا آيرى دوشدويو اوچون هميشه ناراحت دير و يادا ئللرده
 درد چكىر و وطنينى هئچوقت ياددا نچىخارمير:
 آيرى دوشدوم وطنيمدن، ائلىمدن بولبولومدن، گلشنيمدن، گولومدن
 من نه دئديم، سناينجيدون دىلىمدن حسرت قالدىم من درمه ديم گولوم يار
 عباس دئير ترك ائله ديم ائلىمى بىر درمه ديم آغ سینه دن گولومى
 آرادا وار چرخ فلک اۆلومى قوى جمالين گوروم، اوندان اۆلوم يار
 عاشق عباس داستانى، زامان كئچديكجه مكمّل لشميش و تك بىر عاشيغين
 و صنعتكارين دوشونجه لرى، دويغولارى و اضطرابلارى چرچيوه سيندن چىخاراق،
 توپلو يارادىجىلىق محصولونا چئوريلمىشدير.

شاه اسماعیل داستانی : شاه اسماعیل داستانی خلق آراسیندا چوخ یایلمیش ، قهرمانلیق و محبت موتیولرینی بیر یثره توپلایان خلق روما - نی دیر . بو داستاندا ، عینی زاماندا ، خلقین عدالتلی بیر حکمدار آرزوسو دا اوز عکسینی تاپمیشدیر . داستانین یارانماسی و قهرمانی شاه اسماعیل حقینده مختلف فکرلر ایرهلی سؤرولموشدور . ح . آراسلی فکرینه گوره بو داستان صفوی دولتینین تشکل دؤورونده شاه اسماعیل خطائی آدینا دؤزلمیشدیر .

م . ح . طهماسبین فکرینه گوره داستانین قهرمانی خطائینین نه وه سی اولان ایکینجی شاه اسماعیل دیر . م . ح . طهماسب فکرینی ثبوت اثتمک اوچون تاریخدن و داستاندا ن جالب دلیل لر گتیریر . مثلاً داستان قهرمانینین آتاسی شاه ایدی . ایکینجی شاه اسماعیل ده آتاسی شاه اولموشدور ، و اوز آتاسی طرفیندن جزالاناراق ایگیرمی ایلدن آرتیق قلعه ده اسیر ائدلمیشدیر . ایکینجی شاه اسماعیلین زنداندا ن قورتاریلماسیندا ، اونون پری خانم آدلی باجیسی اساس رؤل اوینا میشدیر . داستاندا دا ، رمدار پری شاه اسماعیلا مهم کؤمک گؤستر میشدیر .

بوتون بونلارا رغماً ، بئله نظره گلیرکی ، داستان بیرینجی شاه اسماعیلین آدی و فعالیتتایله علاقه دار یارانمیشدیر ، فقط صورادان ایکینجی شاه اسماعیلایله علاقه دار حادثه لر و احوالات داستانا علاوه اولموشدور . داستانین اساس قهرمانی شاه اسماعیل دیر . شاه اسماعیل ، حکمدار اوغلودور . داستاندا افاده ائدیلن اساس فکر ، عدالتلی حکمدار و حقین ، و عدالتین ظلم و اوزباشینالیق قارشیسیندا طنطنه لی تجلی سی دیر . عمرونده بونو گورمه یین خلق ، هئچ اولماسا ناغیللاردا ، داستانلاردا عدالتین غلبه سینینی آرزولاییردی . عصرلر بویو حکمدار و پادشاه مسئله سی خلق کؤتله لرینسی دؤشوندورموشدور . نظامی گنجوی ده اوز اثرلرینده خلقین بو موضوعدا یاراتدیغی بیرچوخ ناغیل و افسانه لردن استفاده ائتمیشدیر .

شاه اسماعیل دا ، بئله عدالتلی حکمدارین بیر صورتی دیر . آنجاق خلق ، داستاندا اساساً اونون حکمدارلیغینی دگیل ، سئوگیسینی و عشق یولوندا گؤستردیگی قهرمانلیغی داها چوخ تصویر ائدیر . بورادا ، شاه اسماعیل هر شئیدن اوّل ، صونسوز سئوگی ایله سئون بیر عاشقدیر . آتاسی اولکه نین بوتون گؤزل لرینی توپلاییر و اوغلونا " هانسینی سئورسن ، سؤیله اونو سنه آلیم " دئییر . او دا :

حوری لر ، پری لر ییغیلیب باغا - هئچ بیر یسی گلعدارا بخره مر -
بیتتایله باشلانان قوشمالارلا جواب وئریر :

کیمیسی آل گشییب، کیمی قیرمیزی کیمیسی گۆزلدیر، کیمی نرگیزی
 هامیدان گۆیچک دیر وزیرین قیژی او داکی هئج گلعدارا بنزه مز
 شاه اسماعیل گۆلزاری گتیرمه گه گئدرکن، یولدا اونا ایکی گۆزل راست
 گلیر. بیری پری، و دیگری عرب زنگی. لاکین او، گولزارا وئردیگی سۆزونه
 صادق قالیر و هرایکی گۆزه لین قارشى سیندا اعتراف ائدیركی، اونون نشانلی-
 سی وار. شاه اسماعیل عینی زاماندا دؤیوش قهرمانی دیر و بو واسطه ایله
 حریفلرینه غلبه چالیر، و سئوگیلی سینه قووشور. عرب زنگی ایله دؤیوشمه لر
 نین بیرینده بونا اشاره ائده رک بئله دئییر:

چوخ دانیشما، عرب! دؤیموشام جانا داعوا ایسته ییرسن، گیرک میدانا
 سییرم قیلینجی، بویانار قانسا یول وئر، عرب یول وئر، اینجیتمه منی
 شاه اسماعیل غدار و ظالم "عدیل" شاها قارشى مبارزه ائدرکن، تامیله دگیشیر،
 و حق، عدالت و دوغرولوق اوچون چالیشان و چیرپیشان بیر شاهزاده یه چئور-
 یلیر، و مبارزه سی اجتماعی کارا کتر آلیر.

عدیل شاه داستاندا تامیله اوغلونا ضد بیر موقعیتده دیر. داستانین
 باشیندا اوغلونون حسرتیله قلبی چیرپینان بو حکمدار، صونرالار آزغینلاشیر
 و شهوانی حسلری اوغلونا اولان محبتینه اوستون گلیر و اوغلونو قوناق
 چاغیریب، زه هرله مک ایسته ییر، موفق اولما یینجا، شاه اسماعیلین اؤز اوخونو
 کیریشیله قوللارینی باغلا ییر و گۆزلرینی چیخارتدیریر.

شاه اسماعیل داستانیندا عرب زنگی صورتی ده چوخ جالب دیر. او، حیاتی
 اینجیمیش و "ناموس سوز کیشیلره عبرت اولماق اوچون هاردا کیشی تاپسام
 اؤلدوره جگم" دئمیشدیر. عرب زنگی، یول کناریندا مسکن سالیب، گلیب-
 گئدن کاروانلاری سویور، کیمی مغلوب ائتسه، اؤلدورور. لاکین اگر بیرسی
 اونا غالب گلرسه، اونونلا ائولنه نه جه گینه ده سۆز وئرمیشدیر. شاه اسماعیل
 عرب زنگی ایله اۆز-اۆزه گلیر و بیرینجی گۆن هئج بیری دیگرینه اوستون
 گله بیلیر. عرب زنگی اونا دئییر:

اوغلان! مئی ایچمیسمنی، یا دا بنگی قورخودان سارالیب اؤزونون رنگی
 هله ائشیتمه دینمی عرب زنگی چوخ سنین کیمیلر باش وئریب، گئدر
 شاه اسماعیل دا، جوابیندا بئله دئییر:

بیرسن گل باخ قایناغیما، جوشوما ال وورا بیلمزسن طرلان قوشوما
 باخ شاه اسماعیلین تر ساواشینا یول وئر، عرب، یول وئر، اینجیتمه منی
 شاه اسماعیل غالب اولدوقدان صونرا، عرب زنگی عؤمور بویو اونا دوست
 سرداش اولاجاغینا سۆز وئریر. و دوغرودان دا بئله اولور. داستانین
 صونونا قدهر عرب زنگی اونی، بوتون چتینلیکلردن قورویور، حتی گولزاری

غدار آتاسینین الیندن آلان دا اؤدور. عرب زنگی، داستاندا دوستلوق تمثال کیمی تصویر ائدلمیشدیر.

آذربایجان خلق رومانلاریندا قهرمانلارا یاردیم ائدن و دوستلوق تمثال اولان قادین صورتلری چوخدور. بونلارین چوخو قهرمانین اوزاق سفره نشانلی. سی دالینجا گئتدیگی وقت، یولدا اولارلا راست گلیرلر. بونلار، گوزللیکده عقل و تدبیرده هنج ده قهرمانین نشانلیسیندان کثری قالمیرلار. بعضاً قهرمانلار بیرمدت بونلارین یانیندا قالیر، حتی بعضاً توپلاری دا اولسور، آنجاق بونلار آراسیندا ار-آرواد مناسبتی اولمور. اصیل سئوگیلی سینه صادق قالان قهرمان، گئجه لر قیلینجینی اورتایا قویوب، صونرا یاتیر. بعضاً بیرمدت نشانلی دا یاددان چیخیر. مثلاً "نوروز و قنداب" داستانیندا اولان کیمی.

آذربایجان داستانلاریندا تصویر اولونان بئله صورتلرین ان جالبسی "شاهزاده ابوالفضل" دهکی رعنا خانم دیر. او، بوتون عمرونو و حیاتیینی سئودیگی ابوالفضله فدا ائتمیشدیر. او، سئودیگی شاهزاده ابوالفضلین باشقا بیر گوزه له وورولدوغونو ائشیدنده، چوخ پیس وضعیتده دوشور، وبونا رغماً بئله دئییر: "منیم سئوگیلیم، آلاه ائله مه سین سنین باشیندان بیز توک اسگیک اولسون. اونسوز دا منیم عمروم صونا چاتیبدی. سندن صونرا من یاشایا جاغام می؟ عزیزیم، من عشقدن خبردارام، بیلیرم کی، اوز اختیاریندا دگیلسن، محبت سنی چکیب آپاریر. من ازل گوندن سنین یولوندا جانیمدان کئچمیشم. سنه اذن وئریوم، گئت آنجاق منه قولاق آس..."

رعنا خانم، ابوالفضلین سئوگیلی سینه قووشماق اوچون اونا یول گؤسته ریر و مصلحت لر وئیر و داستان بویو، ابوالفضله کؤمک ائدیر. حتی تیکه-تیکه اولموش ابوالفضلی دیریلدیر و اونو سئودیگی قیزین آرخاسینجا گونده ریر. رعنانین کؤمه گی ایله ابوالفضل، سرونازا قووشور و سول اؤس تر رعنا یا راست گلیر. رعنا سئوینیر و راحت نفس آلیر. آنجاق بونلار صونرا، او، یاشاما ق ایسته میر، و بو سؤزلری دئییر:

آنام یوخدور، سینه سینی داغلا سین - آتام یوخدور، فراقیمدا آغلا سین قوی کنیزلر گوزلریمی باغلا سین - حلال ائله داخی منی، گئدیرم. بو سؤزلردن صونرا، "بیر کؤنولده ایکی محبت اولماز" دئییه زهه رایچیباؤزونو اؤلدورور. رعنا خانمین صورتینی شاه اسماعیل داستانیندا کی عرب زنگی ایله مقایسه ائده بیله ریک.

بو کیمی صورتلر گؤسته ریرکی، آذربایجان خلق داستانلاریندا، یالنیز عشق و محبت دگیل، عینی زاماندا دوستلوق، یولداشلیق، دوست یولوندا

اؤزوندن كئچمك قدهر ايثار و فداكارليغا دا نه قدهر قيمت وئريلميشدير .
 شاه اسماعيل داستاني ، عصرلر بويو خلقيميزين مجلسلرينده نقل ائديلمش
 و بالاخره بوگونكو شكليني آلميشدير . شمالي آذربايجاندا گؤركملي بستمه كار
 "آهنگساز" مسلم ماقاماي فبو داستانين اساسيندا " شاه اسماعيل اوپراسي" نى
 يازميشدير .

عاليخان و پرى خانم : بو داستاني عاشيقلار قديم ناغيل اؤزه رينده
 ياراتميشلار ، بو داستاندا ياخشىلىق ، انسانپرورليك ، سخاوت ، عصمت ، يالان
 و خيانت مارقلى حادثه لرین شرحى ائناسيندا اوخوجو و دينله ييجى يه
 چاتديريلير . اثرده بيرچوخ جالب و بيتگين صورتلر واردير . بونلاردان
 بيريسى " تاپديق" دير . تاپديق حياتى اوچون حاجى صياد و اونون عائله سينه
 عمرو بويو بورجلودور . بو عائله ، اونو اؤز اولادى كيمي بؤيوتموشدور .
 محقق و پرى اونو ، اؤز قارداشى بيليرلر ، و اونا اينانيرلار . داستانين
 اولينده وضعيت دوغرودان دا بئله دير . آنجاق ائله كى ، تاپديق بو حادثه دن
 خبرى اولور ، ايچينده اولان اييرنج حسلر باش قالديرير . ايگيرمى ايسل
 چوره گيني يئديكى عائله ده كى قيزين ناموسونا توخونماق ايسته يير . داستانين
 ۱۹۲۷ ده نشر اولونان متنينده " خانى قارى" تاپديغا بئله دئيير : " سـنـه
 ائوـ ائشيكـدن پاى اولماق اوچون ، پرى ايله آرانى سازلا!" تاپديغى بوتون
 خيانتلره سؤوق ائتمكده مال حريصلىكى مهم عامل اولموشدور . داستانين
 صونوندا تاپديغين فيريلداقلارى آچيلير .

داستانداكى جالب سيما لاردان بيرى ده پرى خانم دير . پرى ، آيدان آرى
 و سودان دورو بير قيزدير . او ، گؤزل اولدوغو قدهر ده عصمتلى دير .
 عائله ناموسو و قادين عصمتى ، اونون حياتى نين معناسيني تشكيل ائدير .
 بونلارلا برابر ، او ، آتا- آناسيني و وطنى نى ده چوخ سئوير . ياد اولكده
 وارلى ، گؤزل ، قهرمان و عاليجناب بير اوغلانا اره گئديب ، و گؤزل حيات
 قورموش و اونون هئچ بير شئيه احتياجى يوخدور . ايكي گؤزل بالاسى دا واردر .
 لاکين وطن ، آتا- آنا ، و ائل محبتى اونون اؤره گيني بؤرويور ، و بومقصدله
 دوغما يوردونو زيارت ائتمك اوچون يولا دوشور

پرى خانم مهربان بير آنادير و بالالارينى عمرو قدهر سئوير . لاکين
 ائله بير آن گليركى ، ايكي يول آراسيندا قالير : يا خبيث ، انتقامچى ،
 و غدار وزيرين ايسته گينه بويون اگملى ، يا خود ، بالالاريندان محروم
 اولمالى ايدى . قارا وزير ، پرى خانمين هر ايكي اوغلونو ، نوبه ايله دوغرا
 يير . پرى خانم داستان بويو ، بئله سرت و دؤزولمز فاجعه لرله قارشىلاشير
 آج ، سوسوز ، يالواچ قالير نوكرچيليك ائدير ، لاکين تسليم اولموشور .

بالاخره حق و عدالت غلبه چالیر، هرشی آیدین اولور، و او، بیئنی دن سئوگی-
لیسی عالیخانا قووشور.

بو داستانداکی جالب سیمالاردان بیرسی ده "بوداق چوبان" دیر. چوبان
شفاهی ادبیاتیمیزدا، ان سئویملی صورتلردن بیرسی دیر. بوداق چوبان
پری خانمین سرگذشتی ایله تانیش اولدوقدان سونرا، سونا قدهر اونایاردیم
اؤدیر. مثلاً قارا وزیر و عالیخان درویش پالتاریندا حاجی صیاد گیل-
گلیرلر. پری خانم (نوکر کچل احمد) قیلغیندا بیر ناغیل سؤیله ییر،
و اؤزباشینا گلنلری آنلاتیر. بو زامان بوداق چوبان الینده چوماق قاپی-
نین آغزینی کسب، دایانیر و کیمسه نی ائودن ائشیکه بوراخمیر. تاپدیق
و قارا وزیر قاچماق ایسته ییرلر، لاکین بوداق چوبان اونلاری پئیرینسده
اوتوردور. پری، ناغیلی آنلاتدیقا، او، داها دا هیجانلانیر و حرصینی بوغا
بیلیمیر و آتادان، قارداش دان، تاپدیقدان و قارا وزیردن پیرینین انتقامی-
نی آلماق ایسته ییر.

داستانین اولینده حاجی صیاد، اولاد حسرتیله یاشاییر و اولاد اوچون
هر شئی نی وئرمه گه حاضر دیر. لاکین مگه دن قاپیداندان سونرا، اونون
چهره سی دگیشیر و عائله- اولادلاریله نوکری کیمی رفتار اؤدیر. پری نوکر
قیلیغیندا اونلارا ایشله دیگی زامان گئنه ده مهربانلاشیر و پری اون-
"بیزیم پئرلردن ایکی درویش گلیب، اذن وئیرین اونلار منیم قوناغیم اولسون"-
دئدیگی زامان ممنونیتله قبول اؤدیر.

عالیخان و پری خانم داستانیندا اولان وزیر، جلاددیر. او، اؤز شخصی
ذوقی و شهوت حسلری اوچون دوستونون ناموسونا توخونماق ایسته ییر. موقت
اولمایینجا قادینین بالالارینی اولدورور، و اونلارین جسدینی آرابایا
قویوب آتالارینین یانینا گتیریر. "قارا وزیر" آدی آلتیندا تصویر
اولونان بو قارا قوه لر خلق دوشمنلری، انسانلیق، آزادلیق، دوستلوق،
محبت و ناموس دوشمنلری دیر. خلق، بونلاری "قارا" سؤزو آلتیندا تصویر
اؤدیب لعنتله دامغالاییر. داستانین سونوندا حقیقت آیدینلاشیر، و حق،
عدالت، عصمت، و دوغرولوق قارا قوه لره غلبه چالیر.

داستانین تربیه وی باخیمدان دا، اهمیتی چوخدور. بو تربیه نین تبلیغی
عالیخانین متانتینده، پری خانمین عصمتینده و بوداق چوبانین صداقتینده
گوروروک.

آذربایجانین بؤیوک نمایشنامه یارانی جعفر جبارلی "ستاره" اوپراسی-
نین متنینی بو داستاندا فیدالاناراق، یازمیشدیر. جبارلی، اوپرا متنی
اوچون هم خلق شعریندن استفادله ائتمیش، هم ده اؤزو، گؤزل قوشمالار یازمیشدیر.

عاشق شعری و سازشاعرلری : اللرینده سازلاری، دیلرینده سؤزلری یورد- یورد، اؤبا-اؤبا، ائل-ائل، اؤیماق-اؤیماق دؤلاشان آذربایجان سازشاعرلری، اؤزانلاری خلق ادبیاتینین ایلکین آپاریجیلاری، ازلسی صنعتکارلاری دیر (۱)

اسکی چاغلاردا ایلک شعر قوشان شاعرلریمیز ائل عاشیقلاری اولموشدور. اوزامان، عاشیغا: "اوزان"، شعره "قوشما" و "سوی" دتمیشلر. دده قورقود کتابیندا، شعر سؤزو بیئرینه "سوی" ایشله دیلمیشدیر (دده قورقود سوی سؤیله دی). بونلار قوشدوغو شعرلری سازچالاراق، اوخوموشلار، ائل عاشیق-لاری عینی زاماندا دین نماینده لری اولدوقلاری اوچون شعرلرینی دینی مراسمه سازلا و رقصه بیرلیکده اوخور، و دین وظیفه لرینی ایفا اتمیشلر اسکیدن مختلف تورک قبیله لرینده عاشیقلارا اوزان، آغ ساقلال، یانشاق، وارساق، باقسی و دده آدلاری وئرلمیشدیر.

ایلک چاغلاردا سؤیله نن عاشیق شعری، خلقین مشترک دویغولارینی ترنم ائدیر، مراسلرده هامینین طرفیندن اوخونوب، خلقین مالی اولوردو، و شعرلرین اؤلجه کیمین طرفیندن سؤیلندیگی بللی اولمازدی. شعرلر مجلسدن مجلسه، و نسیلدن نسيله انتقال ائدینجه، آز- چوخ دگیشیر و خلقین شفاهی فرهنگینی تشکیل ائدیردی. سازشاعرلرینین وظیفه سی دیندارلیق و بو اوچ صنعتین اوستادی ولماقلا یاناشی، آیری وظیفه لری ده واریدی.

اونلار تلقین یولو ایله خسته لری تداوی ائدیر، و غیبدن خبر وئرردیلر. عینی زاماندا، اولدوزا باخیب و یا طبیعت حادثه لرینین تفسیری ایله گله جک دن خبر وئریردیلر. بؤیله شاعرلره خلق درین حرمت بسله ییب، اونلارا دده و اولیاء گؤزویله باخاردیلار. بو شاعرلر، خلقین داستانلارینی یارادیب "داستان دؤوری" ادبیاتینی ایجاد اتمیشلر. داستان شعرلریله دینی مراسمه سؤیله نن شعرلر تورکلرین اناسکی ادبیاتینی تشکیل اتمیشدیر. بوگون بیلدیگیمیز اسکی دینی مراسملری " صیغیر، شؤلن، یوغ" مراسلردیر.

صیغیر مراسمی : توتم زامانیندان قالان دینی "اؤو" مراسمی دیر. اوغوز تورکلری صیغیری بیر توتم ساییب ایله ده بیر دفعه توپلو حالدا صیغیر-اؤوونا چیخاردیلار. اووا چیخاندا، حربه گئدن کیمی حاضرلار دیلار، و اؤو اثناسیندا، ائل شاعرلری اوچولاری تشویق اتمک اوچون سازچالاراق شعرلر اوخوردولار. اوودان صونرا دا، اوودا مهارت و قهرمانلیق گؤستم-رن کیشیلره شعرلر قوشوب، داستانلار یارادیردیلار. اوو مراسمی توتم-دؤوروندن صونرا دا بیر عنعنه کیمی دوام اتمیشدیر. سلجوقلار و تیمور

اوغوللاری و حتی عثمانلیلار زامانیندا ، اوو مراسملری اجرا ائدیلیمیشدیر .
شؤلن مراسمی : اسکیدن دینی قوناقلیغا شؤلن و دینی اولمایانا تئوی
 دئمیشلر . ایلده بیردفعه توتملر دینی مراسم ایله قوربان ائدیله رک قونا-
 قلیق وئریلمیش ، بو قوناقلیقدا سازشاعرلری ساز چالاراق شعر سئویلر و
 خلقین معنوی هیجانینی آرتیراردیلار .

یوغ مراسمی : اورتا آسیا تورکجه سینده ، ییغلاماق ، آغلاماق دئمک دیر
 یوغ آغلاما ، و یوغ مراسمی ده ماتم مراسمی دئمک دیر (۱) تورکلر آراسیندا
 اوله نین انتقامینی آلماق و یاسینی توتماق چوخ اسکی بیر عادت دیر .
 اولن کیمسه بیر چادیرا قویولور و یاخینلاری آتامینیب یئددی دفعه
 چادیرین اطرافیندا دولانیرلار ، عیتی زاماندا ، آغلار ، و یقه لرینی بیرتاردیلار
 صونرا یاخشی و اوغورلو بیر ساعتده اولونو دفن ائدردیلر و گئنه ده بیر-
 ینجی گون مراسمین بنزه یین مراسملر اجرا ائدردیلر . قهرمانین قبری
 اوستونده " بالبال " آدلی داشلار دیکلدردیلر .
 بو ماتم مراسملرینده سازشاعرلری ماتم شعرلری اوخور ، و بو شعرلره
 " صاغو " یا " آغی " آدی وئریلیردی . بوگون اسکیدن قالان بیرچوخ صاغو نمونلری
 واردیر . دیوان لغات ترک و قوتا دقوبیلیک کتابلاریندا بو صاغلاردا نافر-
 آسیاب اوچون (آلپ ارتونقا) سئیله نن نمونه لری داستان فصلینده درج
 ائتمیشیک .

زامانلا عاشیقلار دینی وظیفه دن آیریلاراق ، خلق صنعتکاری صفتینی
 آلمیشلار . بونلار خلقین آرزولارینی ، ایستکلرینی ، حیات و معیشتلرینی و
 دنیا گوروشو و مبارزه لرینی شعرلرینده عکس ائتدیرمیشلر .
 بوگون ، عاشیق الینده سازی ، کندلری گزیر ، توپلاردا ، بایرام و مراسملر^{ده}
 خلقین قوردوغو مجلسلرده اشتراک ائدیر ، سازچالیر ، نغمه و داستان قوشور
 و اوخودوغو غنائی شعرلره خلقین روحونو اوخشایاراق ، اونا گؤزل
 دو یغولار آشیلا ییر . عاشیق بوتون وارلیغیله خلقینه باغلی اولوب ، اونونلا
 بیرگه یاشاییب و خلقین سئوینج و کدرینه اورتاق اولور (۲)
 عاشیق شعری خلق ادبیاتی نوعلری آراسیندا ، ان چوخ مؤلفی بللی اولانیدر
 بئله کی ، هر بیر عاشیق شعرینین صونوندا اونو قوشانین آدی ، تخلصی
 وئریلیر . بو دا ، عاشیق شعرینی یازیلی ادبیاتا یاخینلاشدیریر . لاکین
 مسئله نی دقتله تحقیق ائدرسک ، عصرلردن بو یانا سینهدن سینه یه ، دیلدن
 دیله گئچن و مختلف مجلسلرده مختلف عاشیقلار طرفیندن اوخونان شعرلر

۱- مولوی و صائب تبریزی و دیگر شاعرلریمیز ده " ییغلاماق " سوزونو
 ایشلتمیشلر . ۲ - اورتاق = شریک

زامانلا ایشله نیب دگیشمیش و خلقین مالی اولموشدور . دیگر طرفدن عاشیقلار بیرچوخ داستان قوشمالاریندا اوز آدی یئرینه داستان قهرمانلارینین آدینی سؤیله میشلر . بو مسئله نی گؤز اؤنونده توتارساق ، بلکه ده کورا و غلو ، شاه اسماعیل و ... عاشیق اولما میشلر ، لاکین داستان اولنلارین آدینا اولدوغو اوچون شعرلری قوشان عاشیق ، قهرمانلاری بیر عاشیق کیمی تصویر ائدیپ ، و اولنلارین دلی ایله قوشما دئمیشدیر .

عاشیقین اساس چالغی آلتی ساز (قوپوز) دیر . و عاشیقی سازسیز تصور ائتمک ممکن دگیلدیر . لاکین سازیله برابر ، بالابان ، ناغارا ، بعضاً ده زورنا چالان دا واردیر .

عاشیق شعرینین دلی ساده و تمیز تورکی دیر . شعرلرین وزنی هجا وزنی و موسیقی آهنگی واردیر . یعنی بسته لی دیر . خلاصه اولراق عاشیقلاریسن و شعرلرینین خصوصیتلرینی بئله وصفلندیرمک اولار :

۱ - عاشیقلار ، سازچالان و شعرلرینی سازلا سؤیله یین شاعرلردیر .

۲ - سازشاعری ویا عاشیقلار ، شعرلرینی عمومیتله "هجا" وزنیه سؤیله میشلر .

۳ - دیللی تمیزدیر ، و نسبتاً خالص تورکجه دیر .

۴ - سازشاعرلرینین دیلینده موسیقی و شعر بیر بوتون اثر دیر و شاعر عینی زاماندا شعرینین آهنگینی ده دوزلدیر .

۵ - سازشاعرلری اوز شعرلرینی ویا باشقا عاشیقلارین شعرلرینی یا ن آدا ملاردور .

۶ - عاشیقلار اوچون غربته چیخماق بیر "قدهر" کیمی دیر . بو فده ریسن مختلف سببلی اولابیلر : شاعرین معیشت مسئله سی ، سئوگیلی سینی اختارماق (بعضاً خیالی ده اولسا) و یا شهر حیاتینا مئیل ائتمک و یا تازا دینله - بیجی تاپیب مشهور اولماق .

۷ - عاشیق شعرینده خلقین آرزولاری ، ایستکلری ، حیاتا ، دونیا یا مناسبتی ، و دونیا گوروشو و مبارزه لری و بعضاً ده دینی موضوعلار بدیعی شکلده عکس ائتدیریل میشدیر . لاکین عاشیق یا رادیجیلیغی نین جانی - قانی "محبت" دیر بو محبت ره آل ، انسانی و حیاتی محبت دیر . چوخ زامانلار عاشیقلار ، قوشمالا - رینی گوردوکلری گوزه لین آدیله باغلا ییر ، اونو تعریف ائدی رلر .

عاشیق شعرینده اجتماعی موضوعلار ، زمانه نین سیاسی و فکری مبارزه لری ده عکس ائدیلمکده دیر .

عاشیق شعری نین نوعلری : عاشیق شعرینین نوعلری چوخ دور . وزن

باخیمیندان هجا وزنیه سؤیله میشدیر . لاکین بعضی عاشیقلار عروض وزنیه ده شعر قوشماغی تجروبه ائتمیشلر

عاشیق شعرینین ان چوخ یا ییل میمش شکل ی قوشمالاردیر .

قوشما : قوشما دۇردلوک لردن عبارت دیر . بیر قوشما ۳- ۶ بند (دۇردلوک) دن تشکیل تاپیر و صون بنده شاعرین آدی دئییلیر . هر مصراع ۱۱ هجالی دیر و قافیهلر بئله دوزولور : آ- ب- و- ب ، ق- ق- ق- ب ، د- د- د- ب ، ا- ا- ا- ب و سایره .

اسمی پنهان کؤچدو فانی دونیادان- قاریشدی تورپاغا ، کؤز حایف اولدو خدانین تدبیری بئله ایتمیش بیزه- سولدو یاناقلاری ، اؤز حایف اولدو اجل چاتیب ، نفس سانا دؤزولسدو - غم هجران تاپدی ، باغیریم اؤزولدو گئنه سئودیکیمدن الیم اؤزولدو - اختلاط تۆکندی ، سؤز حایف اولدو

بویازیق "جمعه" نین دؤنوبدو بختی - اسدی اجل یئلی ، سرویمی بیخدی دئدیمکی ، شاد اولام بو باهاروختی - تۆکولدو بورنومدان یاز حایف اولدو

یازیلی ادبیاتیندا غزل کیمی ، قوشما دا خلق ادبیاتینین ان چوخ سئویلمن و یایلمیش شکلی دیر . قوشمالاردا ، آنا قافیهنین اولدوغو مصراعلار "باغلاما" مصراعی دئییلیر . اگر بوتون بیر مصراع و یابیر بیت تکرار ائدیلسه ، "نقارات" سؤیله نیر .

قوشمالار عشق ، محبت و اضطراب دویغولاری باره سینده سؤیلنمیشسه "کؤزل- له مه" ، ساواش و ووروشما اوچون یازیلیمیشسا "قوچاقلاما" ، و اولوم و ماتم اوچون دئییلیمیشسه "آغیت" (آغی) سؤیله نیر .

کلاسیک شاعرلریمیز ده بعضاً قوشما شکلینده شعر یازمیشلار . بونلاردان واقف ، ودادی ، ذاکر ، نباتی ، عاشیق پری و صمد وورغونو مثال گؤستهره بیلهریک .

گرایلی : گرایلی دۇردلوک دور و هر مصراعیندا ۸ هجا واردیر . هر گرایلی ۵،۳ ویا ۷ بنده عبارت اولور . قافیله و ردیفله ده ، قوشماداکی کیمی دیر .

پاراشیق دیر خال اوستونه	نازلی یارین گول یاناغی
دوزولوب دور یول اوستونه	اینجه بئله گوموش کمر
گئتمز کونلومون غباری	"حسین" آغلار زاری-زاری
دوروم ، چیخیم یول اوستونه	ایتیرمیشم نازلی یاری

تجنیس : عاشیق شعرینده جناسلی قافیهلر ، ردیفله ایشله نن شعره "تجنیس" دئییلیر . شکل اعتباریله قوشمانین عینی دیر . بورادا ، عاشیقلارینا وستاجا سؤزلری سئچیب ، ایشلتمه قابلیتی میداننا چیخیر . جناس ، شکیل باخیمیندان بیر ، و مضمونجا آیری اولان قافیهلره دئییلیر . تجنیس شعرینده معمالی

فکرلر و درین معنا ایشله دیلیر. بو معنا، ان چوخ جناسلاردا وئرلیلیر. چوخ زامان دئییشمه لرده عاشیقلار، سّرلی جناسلار واسطه سیله بیر-بیرینی باغلامیش و رقیبینه اوستون گلمیشلر. تجنیسه آنجاق اوستاد عاشیقلار موفق اولابلمیشلر. بونلارا مثال اولاراق عباس توفارقانلی، خسته قاسم، ملاجمه، عاشیق علی عسگر، شمکیرلی، عاشیق حسین بوزالقانلی و حسین جوانی گؤسته ره بیلریم. سایدیغیمیز عاشیقلار آراسیندا، ان چوخ موفق اولان عاشیق علی عسگر و ملاجمه اولموشدور.

آی نازنین، دردین منیم جانیمی   آرزو قالیب اینجلده، آی اۆزه- اۆزه
 آلیسان الیمدن دین - ایمانیمی   مشتاق ائله ییسن آی اۆزه - اۆزه
 یار مسکنی آستانامی، ددی می؟   کامل باغبان گولو باغدان دردی می؟
 آی بیمرات، دردین منیم دردی می   آرتیریب، یئتیریب آ، یۆزه- یۆزه
 یازیق علسگری اؤدا سالیبدی   فلک گوزدن سالیب، اؤدا سالیبدی
 چشمه کناریندا اؤدا سالیبدی   جوموب صوناکیمی آی اۆزه- اۆزه

تجنیسلر، جیغالی و دوداق دگمز ده اولابیلر. دوداق دگمز تجنیس داها چتیندیر. جیغالی تجنیسلر شکیل باخیمیندا جیغالی قوشمالارا بنزه ییر. جیغالی تجنیسلرین مختلف نوعلری واردیر. بعضاً عاشیقلار مضمونجا استادنامه یه بنزه یین جیغالی تجنیسلر قوشورلار. تجنیسدن، یازیلی ادبیاتیمیزین شاعرلری (واقف، نباتی، ذاکر و...) ده استفاده ائتمیشلر.

اوستادنامه : عاشیق شعرینین مهم خصوصیتلریندن بیری ده، اوندان نصیحت، یا خشیلیفاتشویق، عقل و کمالات حرمت، و انسانی فضیلتلرین تبلیغی دیر. اوستادنامه، اوستاد نصیحتی دئمکدیر. بوشعرلرده، عاشیقلارین دنیا گوروشو حیات حادثه لرینه و دؤوره قارشو مناسبتلری و خلقه نصیحتلری افشاده ائدیلمیشدیر. مثلاً:

سلام وئریم، بیرمجلسه وارانداندا - یا خشی گلش، یا خشی اوتور، یا خشی دور
 دیندیرنده، کلمه - کلمه جواب وئر - گورن دئسین: بارک الله، یا خشی دیر
 بعضاً اوستادنامه لرده دونیانین وفاسیزلیغیندا دانیشیب، سلیمان و اسکندر کیمی حکمدارلارین داخی اولوب گئتدی کلرینی خاطرلاردا راق، ظالم- لره و شاهلارا اخلاق درسی وئرمک ایسته میشلر، بعضاً ده دینی موتیولری عکس ائتدیر میشلر. بیزیم گورکملی عاشیقلاریمیز هامیسی اوستادنامه یازمشلار، لاکین خسته قاسم یوساحده داها چوخ مشهور اولموشدور.

دئییشمه : عاشیقلارین استعداد، بیلک و صنعتکارلیق

با جاريغيني گؤسترمه گه مهم بير واسطه دير. دئيشمه ده مختلف شعرلردن استفاده ائدرلر. مثلاً قفيل بند، باغلاما، تجنيس، اوستا دنامه، دوداق دگمز، حربه- زوربا و سايره .

بؤيوک مجلسلرده، عاشيقلار، خلق حضوروندا ياريشا (مسابقه) گيررلر . اولجه شرط کسيليرکي، مغلوب اولان عاشيق ساري تحويل وئرمه لي و حتّـي عاشيقلقدان واز گئچمه لي دير. بو ياريشدا، ان چوخ بدها هتّا شعر دئيشن عاشيقلار ياريشي قازانيقلار. اونلار، اوخودوقلاري علم، ادبيات، تاريخ، دين و سايره باره سينده شعرلره سواللار صوروشار، و شعرله ده جواب ايسترلر. بئله دئيشمه لره ان چوخ داستا نلاريميزدا راست گليريك . والله له زرنگارين، شاه اسماعيل ايله عرب زنگينين، خسته قاسم لا لزگي احمدين دئيش- مه لري بو باخيمدان جالب و شايان توجه دور. مثلاً:

خسته قاسم:

او کيمديرکي، اوتوزوندا جواندير اون بئشينده قوجالاني اولودور؟
او نه ديرکي، ديلي آيري، سوزو بير او، هانسي دريادير ايچي دولودور؟
لزگي احمد:

او، آي ديرکي، اوتوزوندا جواندير اون بئشينده قوجالاني اولودور.
او، قلم دير، ديلي آيري، سوزو بير علم درياسي هر دريادان دولودور.

مخمس : مخمسده هر بند ۵ مصراعان عبارت اولور. آنجاق عاشيقلار بعضاً بومصراعلارين هر بيريني ياريدان پارچالاييب، ايکي مصراع کيمي اوخورلار. بو دا، شهبه سيز هاوا ايله علاقه داردير.

عاشيق شعري قديم تاريخه صاحب اولدوغو حالدا، عاشيقلار حقينده معلوما- تيميز نسبتاً صونراکي دؤورلره عايددير. تاريخي بيزه معلوم اولان ان قديم عاشيق ۱۶- نجی عصرين اوللرينده ياشايان عاشيق قورباني دير، گرچي ۱۴- نجو عصرده ياشاميش يازيلي ادبياتي بؤيوک شاعري نسيمي نين اثرلرينده عاشيق شعرينه اوخشار نمونه لره راست گليريك . همچنين قورباني ايله بير عصرده ياشاميش شاه اسماعيل خطائينين و صونرالار، محمدا ماني نين ياراديجي ليغيندا عاشيق شعري اولوبوندا يازيلميش باياتي و قوشمالارا داها چوخ راست گليريك . شاه اسماعيل دن:

کؤنول نه گزي رسن سئيران يئرینده- عالمده هر شئين وار اولمايینجا
اولورا- اولمازا دوست دئيب، گزمه- بير عهدينه بوتون يار اولمايینجا
محمدا ماني - دن:

آغزين سرين غنچه گويا ائيله ميش - غمزه ن سحرين نرگيس پيدا ائيله مش
لاله ني روخسارين رسوا ائيله ميش- سرو نازيم، ساللانيبان سئير ائيله .

۱۶- نجی عصرین اوللریندن اعتباراً عاشیقلاریمیز و اونلارین شعرلری حقیقته آزا اولسا، معلوماتیمیز واردیر. شایان تأسف دورکی، کئچمیش-دهکی تاریخچیلر و تذکرهچیلریمیز فارس و عرب دیللرینده یازان شاعرلرین اثرلرینی توپلاییب ساخلامیشلار، آنجا ق خلقی هر باخیمدان تمثیل ائدن ائسل صنعتکارلاریمیزین قوشمالارینا اهمیت وئرمه ییب، یازی آلمامیشلار. بونون سببینه اوتانا- اوتانا سؤیله مه لی بیک کی، او زامان خلقه و اونون دیلینه و یارادیجیلیغینا خور باخمیشلار و خلق صنعتینی صنعت سایماشلار

عاشیق قوربانی : ترجمه حال و شعرلرینی تانیدیغیمیز ایلک عاشیقلار-یمیزدان دیر. دوغوم و اولوم تاریخی قطعی حالدا بللی دگیل. شاه اسماعیل خطائینین حاکمیتی ایللرینده (۱۵۰۱- ۱۵۲۴م) یاشامیشدیر، و بیرمصدت اونون ساراییندا اولموشدور. احتمالاً (دیریلی) کندینده دوغولموشدور، و دیریلی، قوربانیکیمی ده عاشیقلار آراسیندا مشهور اولموشدور. اونون زنگین ادبی ارثی اولموشدور. او، مهارتلی، لیریک بیر صنعتکار دیر. عاشق قوربانینین خلق عاشیقلاری طرفیندن اوخونان اثرلری و اوزونون داستا-نیندا اولان شعرلر، اونون کامل بیر صنعتکار اولدوغونو گؤسته ریر.

عاشیق قوربانینین گوزل لیریک قوشمالاری و اجتماعی مضمونلو شعرلری واردیر. اجتماعی شعرلریندن شاه اسماعیله یازدیغی قوشمالاری چوخ جالبدر او، اوزباشینالیغا، تحقیرلره دوزه بیلمه ییب، "مرشدکامل" دئدیگی شاه اسماعیله خطاب ائدیر و اوندان یاردیم ایسته ییر:

شاعر اولان درسین آلا ر پیریندن غواص اولان دؤر گتیرر دریندن
گوزویاشلی گئچدیم خدا فریندن اوزوم گولمز، هیچ آچیلماز آه منیم
درین-درین دریالارا بویلا دی خنجر آلیب، قارا باغ ریم تئیله دی (۱)
اوغلو اولموش وزیر قضا ائیله دی گئتمز داماغیمدان دود آه منیم.
باشقا بیر قوشماسیندا، وزیردن شاه اسماعیله شکایت ائدیر و دئییر:

قوربانیم، قارا وزیر الیندن شیخ اوغلونا شکایته گلیمیشم

بعضی قوشمالاریندا، یارین آیریلیغیندان و زمانه دن شکایت ائدیر:
گنجه- گوندوز، وقت بیوقت آغلارام چشمیم یاشی جیحون اولور، سئلله نیر
یاز موسمی، بولبول دیل- دیل اوتنده باغ- باغچالار نرگیسله نیر، گولله نیر
کونلوم طلب ائدیر، آختاریر یارین خلق ایچره حفظ ائدرنا موسون، عارین
یار یارینا گونده اولسا مقارن کونولو شن اولور، روحو تئلله نیر (۲)

لاکین قوربانیه هئچوقت بدبین لیگه قاپیلما میشدیر، اونا گوره بیر

زامان " زمستان " گئدیپ ، باهار گلهجک و هرکس حقینه و مرادینایئتیسه جکدر
غم چکمه بو قدهر ویرانه کونول — همیشه روزگار بئله دار اولماز .
اون بیر آی چکه سن زمستان قهرین — نئجه گولدور چهره سینده خار اولماز .
لیریک قوشمالاریندان " بنفشه " ردیفلی شعری چوخ جالب دیر :

باشینا دوندویوم آی قشنگ پیری عادتدیر دررلر یاز بنفشه نی
آغ ، نازیک اللرینله در ، دسته باغلا تر بوخاق آلتیندا دؤز بنفشه نی

مولام سنی خوش جمالا یئتیرمیش سنی گورن عاشق عقلین ایتیرمیش
ملک لری دریپ ، گویدن گتیرمیش حیفکی دریبلر آز بنفشه نی

قربانی دیر ، کونلوم بوندان ساییری دیر (۱)

نه ائتمیشم ، یاریم مندن آیری دیر

آیریلیق می چکیب ، بوینو اگری دیر

هئج یئرده گورمه دیم دؤز بنفشه نی
قوربانینین تجنیسلری و گرایلی لاری دا مشهور دور . گریلی لاریندان بیر نمونه
درج ائدیریک :

آی آقار ، آی قاضی لار	یار یامان آلدادی منی
ال آتدیم یار اتگینه	او ، کنار آتدی منی
جنتینین ناری ایدیم	آلا گوز خوماری ایدیم
یوز ایلین بیماری ایدیم	گلدی یار ، اویاتدی منی
تور آتدیم چشمیم گوزونه	ایلیشدی صونام تغلینه
دوشدوم بیر نادانالینه	اوجوز آلیب ، ساتدی منی

قوربانلی ، یالنینز اؤز عصرینده دگیل ، صونراکی دؤورلرده ده اوستاد صنعتکار
سایلمیش و بیرصیرا عاشیقلارین یارادیجیلیغینا تأثیر ائتمیشدیر .

عباس توفارقانلی : عاشیق عباس توفارقانلی ۱۶- نجی عصرین صونلاری ، و
۱۷- نجی عصرین اوللرینده یاشامیشدیر . اونون بعضی شعرلرینده شاه عباس
حقینده و اونون ظلم و استبدادیندان شکایت واردیر . بو دا ، اونون شاه
عباس لا همعصر اولدوغونو گوستریر . عاشیق عباس اؤز دؤورونون اوستاد
عاشیقلاریندان اولموشدور . اونون اثرلری خلقین و عاشیقلارین واسطه سیله
بیزه گلیب چیخمیشدیر . او ، مکمل تحصیل گورموش ، عرب و فارس دیل لرینی
اؤگرنمیش و کلاسیک شعر اوسلوبوندا دا غزل ، قصیده و رباعیلر یازمیشدیر .
بونلار زامانلا اونودولموش ، یالنینز قوشما ، گرایلی ، تجنیس و اوستاد نامه لر
بیزه گلیب چاتمیشدیر . اونون اؤز شعرلریندن باشقا " عباس و گؤزل "

داستانی دا، اونون حقیقنده بیزه معلومات وئرمیشدیر. او، توفارقاندا
 آنادان اولموش و بونون اوچون "تيفارقانلی" تخلصونو سئچمیشدیر.
 من سنه جان دئدیم، سن ده منه جان - عاشیق، عشق اودونا منیم کیمی یان
 آدیم عاشیق عباس، یئریم تیفارقان - گاهدان آغلا، گاهدان یادا سال منسی
 بعضی شعرلرینده، قول عباس، شکسته عباس تخلصونو ایشلتمیشدیر.
 "عباس و گولگز" داستانینا گوره، عباس تیفارقانلی "گولگز پری" آدلی
 بیر قیزا عاشق اولموش، قیزین گوزل لیگینی ائشیدن شاه عباس اوز پهلوانی
 دلی بیجانی گونده ریب قیزی زورلا اصفهانا آپارتدیرمیش، عاشیق عباس
 سئوگیلی سین دالینجا اصفهانا گئدیر، و یولدا چوخلو قوشمالار دئییر.
 اصفهانا چاتدیقدان سونرا، اوز صنعتی، سوزو ایله سارایدا غلبه چالاراق
 سئوگیلی سیننه قووشا بیلیمیشدیر. عاشیق عباس چوخ قدرتلی شاعر اولوب گوزل
 غنائی قوشمالار، گرایلی لار یازماقلا برابر، گوزل قیزلارین زورلا شاه حرام سرا -
 سینا آپاریلماسی کیمی حادثه لری ده داستانلاردا نقل ائتمیشدیر.
 عاشیق عباس دؤورونون حادثه لرینه یابانجی قالما میشدیر. " بگنمز"
 ردیفلی استاد نامه سینده گوردوگو صنفی - اجتماعی برابر سیزلیگی آچیقجا
 تصویر ائتمیشدیر:

آی آقار، بیر زمانه گلیب دیر   آقارقا شوخ طرلانی بگنمز
 اوغوللار آتانی، قیزلار آنانی   گلینلر ده قاینانانی بگنمز

آدام وار دولانار صحرانی دؤزی   آدام وار دوشورر گولو، نرگیزی
 آدام وار گئیمه گه تاپانماز بئزی   آدام وار آل گئیر، شالی بگنمز
 آدام وار چوخ ایشلر ائیلر اراده   آدام وارکی، یفته بیلمز مراده
 آدام وارکی، چورک تاپماز دنیا ده   آدام وار یاغ یئیر، بالی بگنمز

عاشیق عباس زامانیندا، ایران - تورکیه محاربه لری نتیجه سینده شهرلر،
 کندلر تئز - تئز صویولور، تالان ائدیلمیشدی. دسته - دسته آداملار یئرلرینگ
 سورگون اولونوردولار. آغیر وئرگیلر (مالیات)، حربی تالانلار، سورگونلر
 کندلرین و شهرلرین یاندیریلما سی خلقی ناراضی و حیاتدان بئزیکدیرمیشدی
 عاشیق عباس شعرلرینده وضعیتدن و شاهدان شکایت ائده رک، خلقی مبارزه یه
 چاغیریردی:

من گزمیشم آچاق ایله اوچانی   یار یولوندا قوربان دئدیم بوجانی
 شاهلار ویران قویدو آذربایجانی   عباس آغلار، گولگز کیمی یار گئدر
 اونون شعرینده آیریلیق، انتظار و وطن حسرتی قوتلی و بدیعی شکلده

عكس و تصوير ائديلميشدير:

آي عارفلر، قانلي فلک جبريندن قوهومدان، قارداشان، ائلدن آيريلديم
فرهاد کيمي چکديم شيرين قهريني جيغا (۱) پرواز ائتدي، تئلدن آيريلديم.
عاشيق عباسين استادنامه لري ده جالبدير. او، انسانلاري ياخشيليفا، الي
آچيقليفا، دوستلوق و يولداشليغا چاغيرير:

اؤزوندن کيچيگي ايشه بؤيورمنا سؤزون يئره دؤشر، هئچ مقدار اولماز
هرنه کي، کار گورسن اوز الينله گور انسان اوز ايشينده جفاکار اولماز
اؤزوندن بؤيوگون ساخلا يولونسي دوشن يئرده صؤرؤش عرض حالينسي
امانت، امانت قونشو مالينسي قونشو يوخ ايستهين اؤزو وارا اولماز
عاشيق عباسين شعرلري اؤزون عصرلر بؤيو خلقين ديلينده و حافظه سينده
ياشاميش و اؤز طراوتينى الدن وئرمه ميش، همده ايشلنه - ايشلنه جلالانميش
و مکمل لشميشدير.

تيفار قانليني گرايلىلاري دا گوزل، صميمي و احساسلى دير:

بورادا گلدى باهار فصلى	داغلارين لاله وقتى دير
آچيليبدير قيزيل گوللر	بولبولون بالا وقتى دير
نه آغلارسان، نه سيژلارسان	بیر دردی يئش اولان کونلوم
آخیردا زنار باغلارسان	غمه يولداش اولان کونلوم

عاشيق عباسين عادى و جيغالى تجنيسلري ده واردير. بونلار دا، اونون چوخ
مهارتلى صنعتکار اولدوغونو ثبوت ائدیر:

من عباسام، يارا قوربان، يار ايچين دوغرا باغريم، کس جگريم، يار ايچين
يار اولدورکي، بودنيادا يار ايچين ياخا ييرتا، زلفداغيدا، يارا اؤز.
عاشيق عباس توفارقانلى، هم ياشاديغي دؤورده، هم صونزالار عاشيقلار
آراسيندا اوستاد سايبيلميش و بيرچوخ عاشيقلار اونون اولسوبو، شعرلري
اساسيندا تربيه گورموشلر. اونون شعرلري خلقين سئويملى نغمه لرينه چئور -
يلميش و زمانيميزا قدير خلق آراسيندا ياشاميشدير.

سارى عاشيق : ۱۷ - نجى عصر عاشيقلاريميزدان دير. قارا باغين "زنگه زور"
محاليندا "گوله يورد" آدلى کئنده قبرى واردير. عاشيقلارين اونون حقينده
سؤيله ديکلري داستانا گوره، سارى عاشيق، ياخشي "آدلى بير سئوگيلى سي وارمش
ياخشي نين "يامان" آدلى قارداشى عاشيغين بو محبتينه قارشى گلتميش دير.

بو داستاندا سارى عاشيغين محبت ماجرالاري و بو يولدا چکديگي اضطرابلار
عكس ائتديريلميشدير. بو باره ده دئديگي باياتيلاردان بيريني درج ائديريک

۱ - اوزون توك

عاشیق یامانا گله	دردین یامانا گله
یاخشی یاخشی یاگنده	یامان یامانا گله
من عاشیق بوداغیلن	گؤل سینمیش بوداغیلن
سنه یاخشی دئمزلر	من اولسم بو داغایلن

ساری عاشیق غنائی شاعردیر و اساساً بایاتیلار یازمیشدیر. بایاتیلاری عصرلو بویو عاشیقلار و خلق طرفیندن جلالاناراق، خلق بایاتیلاریله قاریمیشدیر. ایندی بو بایاتیلارین هانسینین ساری عاشیغا عاید اولدوغونو سؤیله مک چتیندیر. آنجاق بو عاشیغین جنگ لرده چوخ مقداردا بایاتیلاری ساخلانیل - میشدیر. ساری عاشیغین بایاتیلاریندا نصیحت و عقیللی مصلحتله ده راست گلیریک، چوخ زامان آتالار سؤزونو آلیب، بایاتی یا چئویرمیشدیر:

عاشقم، باغدا دارا زولفونو باغدا دارا

وفالی بیر دوست اوچون رومو گز، باغداد آرا

ساری عاشیغین بایاتیلاری اساساً محبت موضوعونا حصر ائدیلمیشدیر. بو بایاتیلاردا عاشیغین سئوگی و اضطرابلاری، معشوقه یه اولان صونسوز عشقی تصویر ائدیلمیشدیر. اونون بایاتیلاریندا گؤزل تشبیه و جناسلار واردیر:

من عاشقم، قانلی گؤل قانلی سئویش، قانلی گؤل

یشمیش بؤلبول باغرینی چیخمیش آغزی قانلی گؤل

بو عاشیق اودا یاندى اود توتدو اودا یاندى

یار چکدی، من یئریدیم من چکدیم، او دایاندى

بایاتیلاردان باشقا بیر صیرا گؤزل لهمه و تجنیسلر ده یازمیشدیر:

قارا قاشین اوخدو، کیرپیگین آلماز - هارادان اوخلاسان یارام ساغالماز
گئدر بو گؤزل لیک، سنه ده قالماز - اگرچی سرخوشان، آییل آ یاخشی!

عاشیق والته : ۱۸ - نجی عصر عاشیقلاریمیزدان دیر، و غنائی شعرلریله

شهرت تاپمیشدیر. قارا باغلی مشهور عاشیق صمدین شاگردی اولموشدور. اوزو بو باره ده بئله دئمیشدیر:

اوستادیم صمددیر، ساکن آبدال - گورن تک اوزونو، نطقیم اولور لال

دئیشینده وئرمیر حافظه مجال - من "والته" م، اونا غره، سن نه سن؟

شعرلریندن آنلاشیلیرکی، مکمل دینی تحصیل گورموش و کلاسیک شرق و آذربا -

یجان ادبیاتینی و شفاهی خلق یارادیجیلیغینی اوگرنمیشدیر. یازدیغی

"جهان نامه" دن تاریخه ماراتلی اولدوغو بللی اولور:

نئچه پادشاهلار گلدی صاحب جنگ - جمشیدجم، نوشیروان و هوشنگ

دقیانوس، هلاکو، چنگیز، تیمورلنگ - اونلاردان بیرجه سی بوزمان هانی؟
 حافظ و نوائی، فضولی، جامی - شیخ سعدی، هلالی، عوفی، نظامی
 دونیا، سنده گشت ائله ییب تاممی - فردوسی تک نظمی دُرافشان هانی؟
 هانی ملاپناه، بی وفا جهسان - تخلصو "واقف" نظمی دُرافشان
 ایندی ائله میسن خاکيله یکسان - تا پماق اولماز، او کمالدا جان هانی
 والتهین شعرلری اساسیندا "والئه و زرنگار" آدلی بیرداستان دؤزلمیش،
 و چاپ اولموشدور. بو داستاندا زرنگار آدلی بیر عاشیقدا بحت ائدیلمیش.
 زرنگار دربنده نه قدر اوستاد عاشیق گلیب، اونونلایاریشا گیرمیشسه
 هامیسنی مغلوب ائتمیشدیر. لاکین والئه، اوستادی صمدین اجازه سیله
 زرنگارلایاریشا گیریر و اونا غلبه چالیر. داستانین بؤیوک حصه سینی والئه
 ایله زرنگارین دئییشمه سی تشکیل ائدیر. بو داستان والتهین شعرلرینین
 بؤیوک قسمتی نین ساخلانیلماسینا سبب اولموشدور.
 والئه با جار یقلی بیر صنعتکار دیر و غنائی شعرلری آخیجی و صمیمی دیر.
 خلقین دیلیندن آلیب ایشلتدیگی ضرب المثل لر و تشبیه لر اونون قوشمالارینا
 خصوصی رونق و ثرمیشدیر:

ساللانا - ساللانا باغا چیخاندا - سرو، قامتیندن خجالت چکیر
 لاله، یاناغیندان، نرگس گوزونندن - غنچه گولوشوندن ندامت چکیر
 عاشیق والتهین بیرصیرا گرایلی لاری دا واردیر:
 ایتیرمیشم مارالیمی   بیر سینه سی یارالیمی
 گوندوز صبر قراریمی   گنجه یوخوم کسن دلبر
 بونه عادتدیر انساندا   اختیار قویمادین جاندا
 بو ظلم اولماز مسلماندا   کافر می. سن، نه سن دلبر؟

خسته قاسم : خسته قاسم ۱۸ - نجی عصرین ان گورکملی عاشیقلاریندان دیر.
 او، نصیحت آمیز و غنائی شعرلریله مشهور اولموشدور. او، اولدوقجا
 تحصیللی و یوکسک استعدادلی بیر شاعر اولموشدور. حیاتی حقینده معلوماتی
 میز یوخدور. جنوبی آذربایجانین "تیکمه داش" کندینده آنادان اولموشدور.
 اوزو، بونو دفعه لرله شعرلرینده بیان ائتمیشدیر:

خسته قاسم تیکمه داشلی - الی قانلی، گوزو یاشلی
 گولدن چیخدی یاشیل باشلی - سیلکندی صونالار کیمی،
 اثرلریندن چوخ وقت سفره چیخدیغی بللی اولور. اونون آدیله باغلی بیر
 داستان دوزلمیشدیر. بورادا گؤسته ریلیرکی، او، گزه - گزه داغستانا

چيخميشدير :

نه دردينيز وارسا، منه سؤيله يين - شيرين نامه يازين، بيان ائيله يين
ككليك لر، قاسمي حلال ائيله يين - چونكي گئدير داغستانا، ككليك لر!
خسته قاسم، داغستاندا لزگي احمد آدلي مشهور بير عاشيقلا دئيشميشدير.
بو دئيشمه ده عاشيقلين قايداسي اؤزه ره، اونلار اول بير - بيرلرينسه
حربه - زوربا گلير، صونرا قفيل بند، ديواني تجنيس سؤيله بيرلر. خسته قاسم
لزگي احمددين بوتون باغلاما لاريني آچير، لزگي احمد ده خسته قاسمين بير ايكي
باغلاما سيني آچير. آخيردا، خسته قاسم چتين بير قفيل بند سؤيله بير. لزگي
احمد اونو آچابيلمير و خسته قاسم اونا اوستون گلير.

خسته قاسم دا، چوخ اوستادنامه ليله مشهور اولموشدور. اونون اوستادنامه
لرينده عقل و كمال، انساني فضيلتلر و دوستلوق حقينده قيمتلي سؤزلر وار
دير. او، انسانلاري دوغرولوغا، ياخشيليغا، و عدالته چاغيرير:

بير يئره گئدنده اوزونو اؤيمه - شيطان باج وئريب، كيمسه يه سؤيمه
اگر گوجلوي ايسن، فقيري دؤيمه - دئمه: وار قوتيم، قولوم ياخشيدير.

خسته قاسم كيمه قيلسين دادينسي - جاني چيخسين، اوزو چكسين اودوني
ياخشي ايگيت، يامان ائتمز آدينسي - چونكي يامان آددان، اولوم ياخشيدر

بعضا غنائى شعرلرينده ده اخلاقي نصيحتلري بيان ائتمه كه چاليشير:

آي آقالار، سيزه بيان ائيله ييم - نيه ياخشي اولار يار آشناليفي
سن سئوه سن ياري، سني سئومه يه - اولار بولبوليله خار آشناليفي

خسته قاسم دئر: مئي ايچن مست اولور

آبدال (۱) اولان، قيرخدا صاحب پوست (۲) اولور

هر آدام كي لووغا (۳) ايلن دوست اولور

اولور ياغيش ايلن قار آشناليفي

خسته قاسمين گوزل باغلامالاري، قفيل بندلري، هجولري، تجنيسلري، جيفالي

قوشمالاري، دئيشمه لري و گرايلى لاري واردير:

نه باخيرسان، مارال گوزلوم - منه بيگانه لر كيمي

دوروب، دولانيم باشينا - شمه پروانه لر كيمي

گل گئدك چين و ماچينسه - حسرتم اوزون ماچينه

آل مني قوينون ايچينسه - ايستكلي بالالار كيمي

دوست قاپيسيندا دوستاغام - تئلرينه چوخ مشت اغام

يار اليندن دوكون (۴) داغام - داغداكي لاله لر كيمي

- درويش، قلندر ۲ - عارف، پير، مرشد ۳ - غيرجدي ۴ - داغ يئري

خسته قاسمین شعرلرینده تکلیکدن، یوخسوللوقدان و دونیانین دردغمیندن و ظلموندن شکایت چو خودور. ائله بونا گوره ده عاشیق، تخلصونو "خسته" قویموش و خسته جسمیم، خسته جانیم، خسته کونلوم دئییه داد چکمیشدیر. اونون مختلف نوعده شعرلری عاشیق شعرینین قیزیل صحیفه لرینی دولدورموش، اینگ ده خلق طرفیندن سئویله - سئویله اوخونور.

عاشیق علی عسکر (عسکر) : عاشیق عسکر تخمیناً ۱۸۲۱ میلادی ایلینده ایندیکی ارمنستانین "باسارگنچر" ما حالینین "آغ کیلیسه" کندینده آنادان اولموش دور. آتاسی علی محمد "کلبه جم" ما حالینین مئشه لریندن اودون داشییار کۆرهک، شانا قاپیریپ، ساتارمیش. علی محمد سوادسیز اولدوغو حالدا، شاعر - لیک طبعی واریمیش. معیشت وضعی یاغشی اولمادیغی اوچون عسکرین ۱۳ - ۱۴ یاشلاریندا، کربلائی قوربانان نوکر وئرمیشدیر. بیر مدت صونرا، عسکر یله کربلائی قوربانان قیزی "صنهبانی" آراسیندا محبت یارانیر، و قوربانان قیزی عسکره وئرمک ایسته ییر، لاکین قیزین عمیسی محرم بو ایشه مانئع اولور، و صنهبانی زورلا اوز اوغلو مصطفا یا آلیر. عسکر کیچیک یاشدا شعر دئمه گه و سازچالماغا باشلاییر. اونا گوره ده، آتاسی اونو عاشیق علی نین یانینا شاگرد وئریر. عسکر عاشیق علی نین یانیندا عاشیق شعرینین اساس نمونه لرینی، عاشیق صنعتینی و سازچالیب اوخوماغی او گره نیر و اونونلا مجلسلرده اشتراک ائدیر. روایتلره گوره بیر گون بیر مجلسده استاد یله شاگردی آراسیندا دئییشمه اولور. بو باره ده، همت علیزاده بئله یازیر:

"عاشیق عسکر اوستادی عاشیق علی یله توی، نشان مجلسلرینه گئدنده، بعضاً اونون دئدی کلرینه قولاق آسماز، اوز شعرلرینی اوخویارمیش. عسکرین بو حرکتی اوستادینین خوشونا گلزمهش، بو حرکتی ترک ائتمک اوچون اونا نصیحتلر ائدرمیش. بیرگون گئنه بیر توی مجلسینده اوستاد - شاگرد آراسیندا سوز اولور. عاشیق علی نین سوزو عسکره دگیر، عسکر آجیق لانییر. اوستادی یله دئییشمه گی قرارا آلیر. مجلس ایکی طرفه آیریلییر. بیر طرف عاشیق علی نی، اوبیری طرف عاشیق عسکری مدافعه ائدیر. اوستاد - شاگرد بیر - بیرله دئییشیر، آرالاریندان چوخ حربه - زوربالار، اوستاد نامهلر، دیوانی لر، تجنیسلر و دوداق دگمزلر گلیب گنچیر. نهایت عسکر، بداهتا مشهور و ایندییه قدهر هئج بیر عاشیق طرفیندن قاباغی سئویلمه میس "آیاغا - آیاغا" ردیفلی تجنیسی نی سئویله ییر. عاشیق علی، عاشیق عسکره جواب وئره بیلیمیر، مجلسی بوراخیب، گئدیر. بو حادثه دن صونرا، عسکر اوستادینان آیریلییر، اوزو مستقل بیر صنعتکار اولراق، عاشیق لیغسا

باشلايير. علسکر، اوستاديني باغلاماسي نتيجه سينده گئنيش کوتله آراسيندا داها بويوک شهرت قازانير. اونون يانينا ياخين-اوزاق يئرلردن شاگردلر گلير" (۱). کتابين صون نشرينده ايسه همين احوالات آشاغيدا کي کيمي يازيلير: "عاشيق علسکري تام يئتيريب حاضيرلاديقدان صونرا، بير توي مجلسينده اونونلا دئيشير، ائل ائچينده حرمتيني قالديريب، شهرتلنديرمک مقصديله مغلوب اولموش بير عاشيق کيمي، اوز سازيني دا اونا تحويل وئرمک ايسته بير علسکر ايسه اونون بوخيرخواه حرکتينه راضيلاشما ياراق:

بير شاگرد کي، اوستادينا کم باخا - اونون گوزلرينه آغ دامار، دامار
تجنيسيني دئيبير" (۲)

عاشيق علسکر سئوگيليسي صحنه بانيدان زورلا آيريلاندان صونرا ۴۰ ياشينا قدير سوباي قالميش، صونرا کلبه جر منطقه سينين "يانشاق" کندينده ياشايان کلبه زئينالين باجيسي آنا خانملا ائولنميش و صميمي بير عائله قورموشدور. لاکين بيرصيرا قوشمالاريندان دا بللي اولدوغو کيمي، ايلک عشقيني اونودما- ميشدير. عاشيق علسکر، آذربايجانين بيرچوخ محالينا، داغستانا سفر ائديب، اورالاردا مجلسلر اداره ائدير و عاشيقلارلا دوش-دوشه گلير و هميشه ده غلبه چالير.

علسکر، شفاهي خلق ياراديجي ليغينين سايي سيز نمونه لريني و عاشيقلارين داستان و قوشمالارينين ازبرله ميش، ۷۲- دن آرتيق آذربايجان عاشيق هاوا- لارينين سازدا چالار، و اوخويارميش" (۳).

۱۹۱۸-۱۹۱۹ دا ارمني-مسلمان قيرغينيندا، گويجه نين وار-بوخو-تالانميش و خلق باشقا يئرلره کؤچمه يه مجبور اولموشدور. بوسيرادا علسکر ده عائله سيني گوتوروب، يانشاق کندينه کؤچموشدور.

علسکر، اوجا بويلو، بدنجه ساغلام و چوخ گوجلو بير آدام ايدى. دئييلنه گوره، بير مدت ترتره کؤچوب، اورادا ياشاميش، لاکين شوروي حاکميتيندن صونرا "آغ کيليسه" يه قايتميش و عمرونون صون ييل لريني اورادا ياشامشدير. عاشيق علسکر ۱۹۲۶ دا تقريباً ۱۰۶ ياشيندا وفات ائتميشدير. قبسري آغ کيليسه ده دير. عاشيق علسگردن زنگين بير ادبي ميراث قالميشدير.

ايندى يه قدير اونون ۵۰۰۰ مصراعاً ياخين شعري توپلانميشدير. بونونسلا بئله شاعرين بيرچوخ شعرلري ايتيب، باتميشدير. قالانلار دا، خلق عاشقلاري نين ديليندن توپلانميشدير. شعرلريندن گورونورکي، او، بير ائل صنعتکاري ائل مصلحتچي سي، و آغ ساققالی اولموشدور. او، حقيقي خلق عاشقي اولموش، و خلق درديني چکيب و کدر و سئوينجينه اورتاق اولموشدور. اونون فکرينه

۱- عاشيق علسکر ۱۹۳۷ . ۲- عاشيق علسکر . ه . عليزاده . ۱۹۶۳

۳- آذربايجان شفاهي خلق ادبياتي . بابايفه افنديف .

گۆره خلق عاشقی بئله اولمالیدیر:

خلقه حقیقتدن مطلب آندیرا - شیطانى اۆلدوره، نفسین یاندىرا
اقل اچینده، پاک اوتورا، پاک دورا - دالیسینجا خوش صدالی گرک دیر.
عاشیق علسگر، ظلم و استثمارى گوروب، شکایتىنى زمانه و فلکدن ائت-
میشدیر:

مخنت زمانه، بیمروت فلک   شامى صبحه، صبحى شامه چکیرسن
لحظه ده آچیرسان مین جوره کلک   گاهدان اگیب، گاه نظاما چکیرسن

علسگرین فکرینه گۆره، اونون زامانیندا دوغرولوق، انسانلیق و غیرت و
دوستلوق قالمایب، دونیا نامردلر دونیاسى اولموشدور. اونون حتی لیریک
شعرلرینده کدر، کۆسگونلوق و تکلیکدن فریاد واردیر. شعرلرینده "قول
علسگر"، "علسگر تک بینوا"، "یازیق علسگر"، "خسته کونلوم" و بوکیمی یا نیقلی
سۆزلر و جمله لری چوخ ایشلتیمیشدیر. لاکین بو نکته یه دقت ائتمک لازم دیرکی،
اونون غم- غصه سی و چکدیگی اضطراب، یال نیز اؤز غصه سی دگیل، داها چوخ
خلقی نین کدری و غصه سی دیر.

علسگر، عصیانین چیخیدى ساندان - اۆلدورسن زنبورو، ال چکمز شاندان
هرجایی دان، مخنت دن، نادان دان - نه سۆز قالدی صنعتکارا دگمه میش؟
بیرصیرا شعرلرینده بیگ و خانلارین ظلمونو، چار حکومتی نین اؤزباشینا -
لیغینی، حاکم و لوطولارین خلقی سۆیوب تحقیر ائتدی کلرینی بیان ائتمش دیر.

آی حضرات، گلین سیزه سؤیله ییم - بو دونیا نین خیانتی چیخیدیر
انصافلار دا آزدیر، مروت لر گۆدک - قاضیلارین ماضراتی چیخیدیر (۱)

قوجولار، قولدورلار قاتار تاخیرلار - فاغیر - فقرا یا یان - یان باخیرلار
کیمی ایسته سهر ووروب پیخیرلار - بئش آتانی (۲) چاتا - چاتا چیخیدیر

پرستان و (۳) ناچال نیک (۴) گلنده کنده - اوبانی، اویماعی وورورلار بنده
خراج اوسته چوخو دوشدو کمنده - قامچیدا، بئلی نین قاتی چیخیدیر

۱۹ - نجو عرصده آذربایجان کندلری دفعه لرله چاریزمین مستملکه چیلیک
سیاستینه، آغیر وئرگی لره (۵)، و خانلارین ظلمونه قارشى عصیان ائتمیشلر.
آدی گۆزل، یارعلی، دلعلی، و قاچاق نبی بئله کندلی عصیانلارینین رهبرلری
اولموشلار. عاشیق علسگر، دلعلی نین قهرمانلیغیندان الهام آلیب، اونا
بیرنچه شعر سؤیله میشدیر:

نامردلر، الیندن چکیرلر حاشا - ناموسلو ایگیت سن، سنی مین یاشا
تفنکین گۆلله سی ایشله ییر داشا - تک قایتاریو یۆز دوشمنی دلعلی.

۱- مضراتی ۲- پنج تیر ۳- نایب، کدخدا ۴- رئیس ۵- مالیات

عاشیق علسگر اخلاقی - نصیحت آمیز شعرلر ده سؤیله میشدیر . اونون
اوستادنامه لرینده نصیحت و دونیانین وفاسیزلیغیندان عبرت آمیز سؤزلر
و افاده لر واردیر :

منم - منم دئین سلیمان هانسی ؟ - اونون دا ، بیر زمان واردی آد - سانی
علسگر ، سؤزلرین یولدان چیخانی - قایتارار حق یولا ، دؤز انسان ائیلر .
علسگرین شعرلرینده داها چوخ دوستلوق ، خیرخواهلیق ، الی آچقلیق ، عهده
وفا کیمی گؤزل ، انسانی صفتلر تبلیغ ائدیلمیش ، و پیسلیک ، نامردلیک
خیانت ، حریملیک و اوغورلوق تنقید ائدیلمیشدیر .

ایگیت اودور ناموسونو آتما سین - دوست اولونجا ، دوستا یالان ساتما سین
بیرباش کی ، ایلقارا قوربان گئتمه سین - اونو بیر قارپیزا دگیشمک اولار .
عاشیق علسگرده ، صمد و ورغون کیمی انسان ، وطن و طبیعت و ورغونودور .
شاعر داغلار ، دؤزلر ، چشمه لر ، بولاقلار ، رنگارنگ چیچکلر و لاله یا ماجلاردان
الهام آلیب ، جوشا گل میشدیر :

باهار فصلی ، یاز آیلاری گلننده - سوسنلی ، سونبوللو ، لاله لی داغلار
یوخسولو ، اربابی ، شاهی ، گدانی - توتماز بیر - بیریندن آرا لی داغلار
خسته اوچون تپه سینده قار اولور - هر جور چیچک آچیر ، لاله زار اولور
چشمه سیندن آب حیات جار اولور - داغیدیر محنتی ، ملالی داغلار
ائل گؤزل لرینی تعریف ائدرکن ، اونلارین سیما سیندا ، آذربایجان
قادینلارینین ظاهری و معنوی گؤزل لیکلرینی ترسیم ائتمیشدیر :
علسگر ، دوغرو یولدان آزما رام - هر جایی گؤزه له تعریف یا زما رام
یوز ایل کئچسه ، الیم سندن اؤزمه رم - چکسه لر دیلیمدن دارا ، بیگستان .
ویا :

علسگر قوربانندی آی بویو ، مینه - اینجیدن ، مرجاندان دوزوب گویسونه
ترسا اؤزون گورسه ، تئز گلر دینه - عالم گورسه ، گئدر ساز آلی ، گؤللو .
ویا :

آخسام - صاباح چشمه سینین باشیندا - بیلیرسنمی نئچه جانلار دولانییر
بولور بوخاق ، لاله یاناق ، آی قابق - شاهمار زولفو پریشانلار دولانییر
گوردوم گؤزل لیگی بیزی دیندیریر - قاش اوینا دیر ، خسته کونلوم گولدورور
عشوه و نازیله آدام اولدورور - غمزه سینده ناحق قانلار دولانییر
علسگر تمیز و صاف محبتین عاشقی دیر و دنیا دا بوتون سئون و سئویلن
لرین بیر - بیرینه قووشماسینی آرزو لاییر :

فلک ، مردین ایشین سالما مشکله - اهل دلی یئتیر سن اهل دله
بولبولو گوله یاز ، گولو بولبوله - غنچه نین اوستونده خار اوینا ما سین

عاشیق علسگر، توی و شنلیک بیغینجاقلاری، یایلاقلار و چشمه لرباشینسا
علاقه ساخلامیش و بداهتاً شعر دئمک قابلیتی اولدوغو اوچون بیرچوخ شعرلرینی
بئله یئرلرده سؤیله میشدیر:

گئتمه گؤز لریمدن آی شکر خانم - کؤنلوم چوخ مایل دی او قلم قاشا
اوتور مجلسیمده سن منیم جانیم - من ساز چالیم، سن ائتگیلن تماشا
کؤنلوم، قار انقوش تک اوجوب قوینونا - گزیر هر یاما جی، هریالی - یایلاق
روحوم تزه له نییر، مست اولور اورهک - گورنده بو چاغی، بو حالی یایلاق
چیخارتسین کؤینکدن علسگر سازی - گینه جوشه گل سین عشقین آوازی
تعریفله سین بو آل - یاشیللی یازی - اونوتما بو بویوک کمالی یایلاق
ویا:

چرشنبه گونونده، چشمه باشیندا - گوزوم بیر آلاگوز دلبره دوشدو
آتدی مزگان او خون، کئچدی سینهم دن - جادو غمزه لری قانیمما دوشدو
او، حتی مزارینین دا چشمه باشیندا قازیلما سینی ایسته میشدیر:
علسگرم، یاندیم عشق آتشیینده - گوزوم قالدی کیرپیگینده، قاشیندا
قازدیر مزاریمی چشمه باشیندا - سال سینهم اوستوندن یول، اینجیمه رم
عاشیق علسگر، اوز زامانیندا بیرچوخ عاشیقلار بیئتیر میشدیر. بوباره
ده بیر شعرینده بئله سؤیله میشدیر:

آدیم علسگردیر، مرد و مردانسا - اون ایکی شاگردیم ایشلر هریانا
تولکوسن، اصلانلا گیرمه میدانسا - داناسان، سورتونوب کلدن دانیشما
او، اوزوندن صونرا گلن عاشیقلار اوزه رینده ده قوتلی تأثیر بوراخمیش
بیرچوخ گورکملی عاشیقلاریمیز اونا نظیره یازمیشلار. اونون یارادیجی -
لیغیندان یازیلی ادبیاتیمیزین نماینده لری ده فایدالانمیشلار.

ملاجمه آذربایجانین مشهور عاشیقلاریندان اولوب، زنگین
ادبی ارثی قویوب گئتمیشدیر. اوغلو حسنه یازدیغی بیر شعریندن ۱۸۵۴ - نجی
ایلده آنادان اولدوغو آنلاشیلیر. باشقا بیر شعریندن آدینین " سلیمان"
اولدوغو بللی اولور. ایلك تحصیلینی شکی محالی نین "آشاغی گوینوک" کندینده
حاجی ابراهیم افندی نین مدرسه سینده آلمیش، اورادا عربجه - فارسجانی
مکمل اوگرنمیشدیر. ملاجمه ملا اولماییب، لاکین سوادلی و عالم اولدوغو
اوچون اونا " ملا" دئمیشلر.

ملاجمه آذربایجان یازیلی و خلق ادبیاتینی یاخشی اوگرنمیش و شعرده
چوخ استعداد گوسترمیشدیر.

آتاسی اکینچی اولدوغو اوچون، اونو اکینچیلیگه تشویق ائتمیش، اودا

بوتون عمرو بویو حیاتی نی بو ایشدن قازانمیشدیر .

او، زنگین حیات تجروبه صاحبی، استعدادلی ائل عاشقی اولموشدور. اونون اثرلرینین مهم حصه سینی "همت علیزاده" توپلامیش و "عاشیقلار" کتابیندا چاپ ائتمیشدیر. ۱۹۶۶-۷۱، پاشا افندیف اونون شعرلرینی بیر مقدمه ایله برابر، باکیدا نشر ائتمیشدیر (۱). شعرلریندن ده آنلاشیلدیغی کیمی، ملامعه اینجه ذوقلی و قدرتلی افاده یه صاحب، لیریک بیر شاعر دیر. او، تمیز، انسانی محبت، و عشقه قیمت وئریر. اونون ان چوخ سئودیکگی گوزل بیرهمدم دیر. ملامعه دوستلوغا، قونا قجیلیغا، الی آچیلیغا، و عالیجنابلیغا قیمت وئریر. اونون ادبی ارثی ایچهریسینده، هجولر مهم یئر توتور. او، ظالم و استثمارچی مالک و آل-وئرچی لری و فیئرلداقچی روحانی نمالری هج— ائتمیشدیر.

ملامعه نین حیات، جامعه و انسانلار حقینده سؤیله دیگی شعرلری، اونون دونیا گوروشونو آیدین شکیلده گؤسته ریر. شاعر همیشه حق سیزلیگی، وارلی-یوخسول، گوجلو-ضعیف مسئله لرینی خلق جبهه سیندن ده موقر اتیک بیر گوروشله تحلیل ائتمه گه چالیشمیشدیر. او، دردلی گورونور، لاکین دودی شخصی دگیل ائل و خلق دودی دیر. او، اوزباشینالیقدان و دره بیگ لیکدن شکایت ائدیر اونا گوره، دنیا دا عقله، کمالا، علمه قیمت وئرن یوخدور، و دنیا قولو گولو و نامرد دنیا سیدیر. اونون اجتماعی موضوعلاردا شعرلری چوخدور. آذربایجان قوچاقلاریندان، خلق قهرمانی جواد اوغلونا شعر قوشموشدور. جواد اوغلو خلق طرفیندن چوخ سئویلن ایگیدلردن اولموش و دفعه لرله چار آداملار یله ووروشموشدور.

آقالار، گوش توتون

من سیزه آلانی دئییم

بیرنئچه اوغلانی دئییم

محمد جواد اوغلو

ایگیدلرین خانی دئییم

رستم زال مختاری

ایسته رم اسکندره

ذوالفقار ثانی دئییم

شعرلرینده "اسمی پنهان" آدی چوخ گئچر. بئله نظره گلیرکی، گنجلیگینده مدرسه صاحبی نین قیزینا وورولور، لاکین عشقینه موفق اولمور و زامان کئچدیکجه بو سئوگی ملامعه نین حیات ایده آلی و آرزوسو کیمی اولور.

ملامعه عاشیق یارادیجیلیغی نین بوتون شکیلرینده اثر یازمیشدیر. هله لیک اونون ایکی داستانی معلوم دور: "صیاد و سیالی" و "ملامعه و عاشق کویلو" ایکینجی داستان و ۸۵ قوشما الده دیر و ملامعه ایله عاشیق کویلونون

۱- ملامعه . آذربایجان ادبیات نشریاتتی. باکی ۱۹۶۶ پاشا افندیف

دئیشمه لریندن عبارت دیر. بو داستاندکی باغلاملارین بیر قسیمی، عباس و گولگز، والشو زرنگار و باشقا داستانلاریمیزدا اولان دینی موضوعلارعا اید دئیشمه لری خاطرلادیر.

ملاجمه ۱۹۲۵- ده قیزیل اوردو آذربایجانا هجوم ائتدیگی زامان نوخا ایله زاقاتالا یولونداکی چارپیشمادا اولموشدور. بورادا مختلف شعرلریندن نمونه لر درج ائدیریک. گرایلی لاریندان :

جئیران

ساللانیبان بولاق اوسته گلیر بالا گوزه جئیران
سیغاللانیب زولفلرینی تۆکموشدور گؤل اوزه جئیران
گل ائله مه بئله نازی دانیش گیلن خوش آوازی
کتیر اله تئللی سازی صحبت ائله بیزه جئیران
بۆلبول اؤخور گؤل باغندا سئیر ائدیر صولو- ساغیندا
جمعه بو دردلی چاغیندا قوربان اولسون سیزه جئیران

دلبر

عشق اهلی نین قارشی سینا سیغاللانیب چیخان دلبر
مارال کیمی اؤچوسونا چئوریلین باخان دلبر
من سنی گوردوم بایاغی (۱) سن اول جانیمین دایاغی
آچیلیبان گؤل سایاغی مشگ و عنبر قوخان دلبر
مختصر سوزون تعینینی قوینونا گیرن سؤیونی
ملاجمه نین اؤوونی دؤرد بوجاقدان ییخان دلبر

تجنیس :

فرهاد کیمی، جان و سردن کئچمیشم — کرم کیمی، آیشارام، یانارام
بیرمیوه ایم، قدیر سیزه دوشموشم — یا هئیوایام، یا آلماتام، یانارام
الف — بدن من آختاران بو صاتدی — دوست پشماندی، دوشمانلارا بو صاتدی
سرت حیواندیم، جلوولاییب بو صاتدی — یاپلنغم، یا اصلانام، یا. نـرم
دوققوز آی دولانیب قار — قیشا دوشدو — هجرانیم آرتدیقجا قارقیشه دوشدو
یقین ملاجمه قارقیشا دوشدو — اسم پنهان مندن سرتدی، یانارام

۱ - اوتهری

قوشمالاریندان:

عاشق اولان جور و جفايه دؤزسون - جيگريني قارا داشدان ائيله سين
دونيا نعمتيندن اليني اؤزسون - اؤزون تميز چؤرك آشدان ائيله سين
بيلمك ايسته ين لر عاشق رسميني - قالاسين اؤدلارا، گرهك جسميني
درس آلاندا آلسين جانان اسميني - سئودا ايله قلم قاشدان ائيله سين
ملاجمه دريا كيمي دؤلماسا - ساراليبان هئيووا كيمي سؤلماسا
بیر گؤزلده انصاف مروت اولماسا - تانري اونو تئزجه باشدان ائيله سين

قارداش، سيزله هانسي ديلده دانيشيم - يئتميش ايكي ملت ديلي وار منده
توكولسه غرق ائلر عالمي ياشيم - جوشغونجا چايلارين سئلي وار منده
عارف مجلسينده كئچيب، اؤتوررام - جهان مثالينا مثال يئتيررم
گؤي تک گورولدارام، يا غيب باتيررام - گولك له قار، ياغيش، دولو وار منده
جمعه يم، چوخ گيزلي سرلر آچارام - زمستاندا، دايا نمارام، قاچارام
ييفميشام دولتي، بؤيوك تجارام - هارونلا، قارونون مالي وار منده
ديوانلي ريندن:

اسمي پنهان، بيرجه گئجه يانيندا قاليم سنين
قوللوغوندا ساخلا مني، آغريني آليم سنين
گل آند ايچيم بو هجرانا، والله دوزه بيلميرم
اجازه وئر قولوم آچيب، بوينونا دولوم سنين
پروانه يم، گئجه - گوندوز آتئينه يانميشام
درد چمكدن يورولموشام، رنگيم هاني، سولموشام
دونن يئرده يالوارميشام، بوسؤزلره قالميشام
توت قولومدان، كس باشيمي، قوربانين اولوم سنين
آيلا گونو سياه ائيلر بو باشيمين دومانسي
قاش - گوزونو اوينا دييان، عشقه سالي ريسان مني
نه چون بئله آغلاديرسان مسكين ملاجمه نسي
آي انصاف سيز، دوشمورمو هئج يادينا اولوم سنين

مخمس لريندن:

يار، سنين هلال قاشين كمان دگيلمي، بس نه دير؟
اوخ كيمي كي ريپيكلرين پيكان دگيلمي، بس نه دير؟

لاله تک گول یاناغین
سوزولن او گۆزلرین
اینجی تک او دیشلرین

یانیرام آتشیینه
سریمه سئودا سالیب
عشقیینه دوشن بنده
یار، بیر انصاف ائدیب
خسته یه بیر جوت نارین
.....
یازیغام، آی سئوگیلیم
آغلایب لیل و نهار
یوز جور بهانه ایله
یا بیتیر مرادیمی
یولوندا، ملامعه

تابان دگیلمی، بس نه دیر
مستان دگیلمی، بس نه دیر
مرجان دگیلمی، بس نه دیر

اودون منه چوخ گوج ائیلر
بو باشیمی چوخ گنج ائیلر
اولمه سه، تئز قوجالار
قولتوغونا آل گئجه لر
درمان دگیلمی، بس نه دیر
.....
آتما اوزاغا داشیمی
توکدورمه گوزیا شیمی
ترسه سالما ایشیمی
یا ییخدی ریب کس باشیمی
قوربان دگیلمی، بس نه دیر

عاشیق عالی : عاشیق عالی، ویا علی میرزه اوغلو ۱۸۵۵- ایلینده "گویجه محالی" - نین "چیچکلی" کندینده آنادان اولموشدور. عاشیق عالی اساساً استادنامه لرله مشهور اولموش، اونون قوشما، گرایلی، مخمس، دیوانی و سایر شکلینده قوشدوغو شعرلرده وطن سئوگیسی، انسانپرورلیک موتیولری محبت و گۆزل لیگین ترنمو اساس یئرتوتور. او، یئنی ساز هاوالاری یا- راتمیش و آذربایجانین بؤیوک عاشیق شاعری علی عسگرین استادی اولموشدور. عاشیق عالی ۱۹۱۱- ده، اؤز کندینده وفات ائتمیشدیر.

عاشیق بستی : بستی کربلائی بایرامعلی قیزی آذربایجانین قیمتلی قادین عاشیقلارینداندیر. سووۀت حاکمیتیندن اول، سؤیله دیگی شعرلرینده، زمانه دن شکایت ائدیب، حق سیزلیک و ظلمه قارشى چیخمیشدیر (تاپیلماز، آجسی روزگار، آبیگ و زده دگمه میش و سایر). سووۀت حاکمیتیندن صنرا، یئنی قورولوشو استقبال ائتمیش و قادینلاری اجتماعی حیاتا چاغیرمیشدیر.

عاشیق بلال : بلال مصطفا اوغلو میکائیلوفدا، سووۀت حاکمیتیندن قابق سؤیله دیگی شعرلرینده اجتماعی عدالت سیزلیگی و استثمارچیلاری تنقید ائتمیشدیر. (پریستاو، اوچ هفته نی گۆرن کوخا، ملادائی، گۆرمه ییر و سایر). سووۀت دؤورونده سوسیالیست حیاتینی ترنم ائدن شعرلر قوشموشدور (لنین، نریمان، کولخوز، شورا، ضربه چی، دؤوران دیر و سایر). عاشیق بلال بیر نچه عاشیق هاواسی یاراتمیشدیر.

عاشیق آواک : عاشیق آواک آزاریان ۱۸۷۷ - ده شامخور ناحیه سینی-چار- داخلي کندینده آنادان اولموش و تورکی، ارمنی، گرجی، روس و فارس دیل لرینده شعرلر قوشموشدور. سووۀت دؤورو، شعرلرینده یئنی حیاتی و شوروی وطنپرور- لیگینی و خلقلر دوستلوغونو ترنم ائتمیشدیر (اوکتیابرین ایگیرمی ایلی، آذربایجان، مسکووا، ضربه چیلر، قولاق آسین، اوستوموزه دوشمن گلیر و سایره) عاشیق آواکدان سیوای بیرچوخ ارمنی عاشیقلاری آذربایجان و قفقاز منطقه سینده آذری تورکجه سیله شعرلر قوشوب، خلق آراسیندا عاشیق ائتمیشلر. رحمتلی پروفیسور دمیرچی زاده (معاصر آذربایجان دیلی) آدلی کتابی نین مقدمه سینده بئله یازیر: " صون زامانلاردا، آپا ریلیمیش تدقیقات نتیجه سینده معلوم اولموش کی، ۱۶۰-۱۸ نجی عصرلرده یاشاییب یاراتمیش ۳۵ ارمنی عاشیقی آذربایجانجا قوشمالار دوزلدیب، ائل آراسیندا اوخوموشلار".

عاشیق میرزه : میرزه احمد اوغلو بایراموف ۱۸۸۸- ده توروز ناحیه- سینی "جلودارلی" کندینده آنادان اولموشدور. شعرلرینده موهومات، گئرلیک، و طفیلی لیگی تنقید ائتمیش (بیتدیلی بساطی، تنبل و سسایره) سووۀت حاکمیتی زامانیندا، سووۀت انقلابی و یئنی حیاتی آلقیشلامیشدیر (عاشیق دیلیندن، لنین، وطنیم، ائل گولور، قیزیل اوردو، قیرمیزی پایتخت، قول چکک و سایره) . عاشیق میرزه آذربایجان یازیچیلار اتفاقی نین عضوی اولموش و ۱۹۵۴- ده اوز وطنینده وفات ائتمیشدیر.

عاشیق موسا : ۱۷۹۵- ده گوئجه محالی نین قاراقویونلو کندینده آنادان اولموش و ۱۸۴۰- دا همین کئنده وفات ائتمیشدیر. اونون حیات و یارادیجی- لیغی حقینده بیلیمیز آزدیر. "تئللی ساز" قوشماسیندا و سائر شعرلرینده ریاکارلاری افشا ائتمیشدیر. لیریک شعرلریندن (گوله- گوله، دلیر، ایندی، اولماز، آ ککلیک و سایره) ذکر ائده بیلرک .

عاشیق اسد : عاشیق اسد رضایف ۱۸۷۵- ده گوئجه محالی نین بؤیوک قاراقویون کندینده (ایندی کی ارمنستانین عزیزلی کندی) آنادان اولموش و ۱۹۵۰- ده توروز دا وفات ائتمیشدیر. عاشیق اسد علسگرین شاگردی اولموش هم عاشقانه شعرلر بازمیش (بو گؤل، ایندی، گؤل مه، ارمنی قیزی و سایره)، هم ده انقلابی و یئنی حیاتی ترنم ائدن شعرلر قوشموشدور (بؤیوک اوکتیابر، لنین، آذربایجان، تزه دونیا، بیزیمدیر، یاشاسین، مسکووادا، و سایره). عاشیق اسد آذربایجان یازیچیلار اتفاقی نین عضوی اولموش و شرف نشانسی ائتمیشدیر.

عاشیق اسلام : اسلام، قارا اوغلو یوسف اوف ۱۸۹۳- ده، ایندی کی

ارمنستانین واردینس ناحیه سی نین نریمانلی کندینده آنادان اولموش، و ۱۹۶۸ ده کیروف آباد دا وفات ائتمیشدیر. عاشیق اسلامین سوسیالیزم قوروجولوغو ترنم ائدن اوکتیابر، یاشا - یاشا آذربایجان، بیزیم دؤوران، قیزیل اوردو مینگه چئویر، صلح نغمه سی، قمرجان و سایره ماهنیلاری مشهور دور. او، ایلک دفعه آذربایجاندا عاشیق خورونو (دسته جمعی اوخوماق) یاراتمیشدیر (۱۹۳۷).

عاشیق اسلام آذربایجان یازیچیلار اتفاقی نین عضوی اولموش دور.

عاشیق حسین بوزالقانلی : حسین جعفر اوغلو قلی اوف ۱۸۶۵ - دا آنادان اولوب و ۱۹۴۱ - ده وفات ائتمیشدیر. او، کیچیک یاشلاریندا یارادیجیلیغا باشلامیش و عاشیق صنعتی نی مکمل اوگرنمیشدیر. اونون بیر اوستاد کیمی یئتیشمه سینده، عاشیق حسین شمکیرلی و عاشیق علسگرین تأثیری اولموش دور. سووئت حاکمیتیندن قاباق گرایلی، قوشما، مخمس، گوزل له مه، استادنامه، تجنیس دوداق دگمز، وسایره شعرلری قوشموش دور، سووئت دؤورو شعرلرینده (اوکتیابر بایرامی، سووئت لر آذربایجان، مسکوا، بوگون، گوزل دیر، باخین، گوردوم وسایر) انقلابی و یئنئ حیاتی ترنم ائتمیشدیر. شعرلریندن : چکمه سین، اولماز، یاخشی آد، شیرین - شیرین، یادیما دوشدو، یئریدی کیمی شعرلری صنعتکارلیق باخیمیندا داها یئتگیندیر. اونون "قاچاق - تانری وئردی" آدللی داستانی واردیر.

عاشیق حسین بوزالقانلی آذربایجان یازیچیلار اتفاقی نین عضوی اولموش دور.

عاشیق شمشیر : عاشیق شمشیر قوربان اوغلو قوجایف ۱۸۹۳ - ده کلبه جرین دمیرچی دام کندینده آنادان اولموش دور. عاشیق شمشیر عمرونون بؤیوک بیر حصه سینى آنا یوردوندا کئچیرمیش، لاکین آذربایجانین هر یئرینده مشهور اولموش دور.

عاشیق شمشیرین شعرلرینده طبیعت گوزل لیگی، محبت، وطنه باغلیلیق ان مهم موضوعلاری تشکیل ائدیر. او، خلقین حیاتی و اجتماعی مسئله لری ایسله یاخیندان علاقه داردیر، و خلقی بیر چراغا بنزه دیر و دئییرکی، بولبول دولاندیغی کیمی، گرک انسان دا " ائل باشینا دولانسین" :

بولبول قونار گول باشینا   من دولانیم ائل باشینا

گوروم اولسون کول باشینا   تک اوزونو قورویانین

اویما بو دنیا مالینا   شمشیر، گووه ن اقبالینا

بو جهاندا خوش حالینا   اوز بختیندن یاریانین

او، حتی سووئت حاکمیتیندن قاباق، شعرلرینده اجتماعی حق سیزلیکدن شکایت ائتمیشدیر (گلیبدیر، ظلمکار، اولماسا، اوزومه و...) آدللی شعرلرینده اولدوغو کیمی :

عاشیق شمشیر ۸۷ ایل سۆرن عمرونده، هرز امان غیرتلی بیر مرد کیمی یا شا-
میش، مردلری مدح ائدیب، دوغرو لوقدان آیریلان و مسلکینی پولا ساتان نامرد-
لری قامچیلامیشدیر:

مایاسینا حرام قاتمایان انسان کسالت یوخوسو یاتمایان انسان
مسلکینی پولا ساتمایان انسان اقلین نظریندن هئچ دوشه بیلمز
قارشیا داغ چیخسا، با جار آشاسان یئر وارکی، سوساسان، یئر وار جوشاسان
شمشیر، سن نه قدهر عؤمور یا شاسان داها پیس گونلردن سؤز دوشه بیلمز
نامرد سنین قوللوغوندا قول اولار اؤز ایشی دوزه لیب، بیتنه کیمی
قوی سئلر آپارسین نانجیب لری باخ دالینجا گؤزدن ایتنه کیمی

عاشیق شمشیر آذربایجان یازیچیلار اتفاقینین عضوی اولموش، و ۱۹۷۳ده
امکدار اینجه صنعت خادمی عنوانینی آلمیشدیر. یئننی حیاتی، تمیز محبتی، آنا-
یوردونون طبیعی گؤزل لیکلرینی ترنم ائدن قوشما، مخمس، تجنیس، استادنامه،
دیوانی و... شعرلری و اوج داستانی واردیر. ۱۹۸۰- دا وفات ائتمیش و
اولوموندن بئش گون قاباق آشاغیداکی شعری یازیب، خالاسی اوغلونا گؤندریر:
سلامت قالین:

سخالی، ثروتلی، آرانلی، داغلی اوبالاردا، خوش گذران کئچیردیم
سجده ائدیم بو مقدس تورپاغی سجده ائدیم بو مقدس تورپاغی
گلیب سمالاردان ماهنی سؤراغی گلیب سمالاردان ماهنی سؤراغی
داریخیرام، کاش اولایدی یانیمدا داریخیرام، کاش اولایدی یانیمدا
ساز چالماغا هوس یوخدو جانیمدا ساز چالماغا هوس یوخدو جانیمدا
ده وه کؤچور، آی "زلیمخان"، گؤزله مه ده وه کؤچور، آی "زلیمخان"، گؤزله مه
چاغلایان، گورلایان داستان گؤزله مه چاغلایان، گورلایان داستان گؤزله مه
خیالیمدا، قاراباغ وار، گنجه وار خیالیمدا، قاراباغ وار، گنجه وار
سینه م اؤسته اجل آدلی پنجه وار سینه م اؤسته اجل آدلی پنجه وار
کسیرم، یوخ داها مطلب مورازدان کسیرم، یوخ داها مطلب مورازدان
موغان ایچیر شیرین کوردن، آرازدان موغان ایچیر شیرین کوردن، آرازدان
اؤزوملو، بوغدالی، پامبیقلی اولکه م اؤزوملو، بوغدالی، پامبیقلی اولکه م
جئیرانلی دوزلریم، طرلانلی ذیروهم جئیرانلی دوزلریم، طرلانلی ذیروهم

مهربان ائللریم، سلامت قالین مهربان ائللریم، سلامت قالین
آیلریم، ایللریم سلامت قالین آیلریم، ایللریم سلامت قالین
حسنونو بزه ییر ظفر بایراغی حسنونو بزه ییر ظفر بایراغی
شیدا بولبوللریم، سلامت قالین شیدا بولبوللریم، سلامت قالین
حسینیم، توفیقیم، بختیاریمدا حسینیم، توفیقیم، بختیاریمدا
تیتره ییر اللریم، سلامت قالین تیتره ییر اللریم، سلامت قالین
سز یلدا ییب "ممد اصلان" گؤزله مه سز یلدا ییب "ممد اصلان" گؤزله مه
قورویوب سئللریم، سلامت قالین قورویوب سئللریم، سلامت قالین
قلبی کؤورک، اؤرکلری اینجه وار قلبی کؤورک، اؤرکلری اینجه وار
آی شیرین دیللریم، سلامت قالین آی شیرین دیللریم، سلامت قالین
واخت سالماسین بو قورقونو طرازدان واخت سالماسین بو قورقونو طرازدان
بزه نن میللریم، سلامت قالین بزه نن میللریم، سلامت قالین
آدی تاریخلره یازیلان قطعهم آدی تاریخلره یازیلان قطعهم
سوفالی گوللریم، سلامت قالین سوفالی گوللریم، سلامت قالین

اویانندان شاه داغی، قوشقار، لنکران
سن جانلی تاریخیم، قدیم قوبستان
شاعرلر اوردوسو، عاشیقلار دسدی
شمشیرین باغینا بیر طوفان اسدی
قوجالیق دردینه گرفتارام من
قوجالماق قانونو پوزولا بیللمز

صون اولاراق، عاشیق شمشیرین اؤز آنا یوردو " کلبه جر " و " تاختادوز "ه (۱)
عاید یازدیغی شعرلریندن بیرینی درج ائدیریک :

قارا خاجی دهلی داغی   آغ بزه نیر ناهار چاغی
بئچه بالی، ساری یاغی   بولدو واری کلبه جرین
بنئوشه سی، داغ لاله سی   سوده بنزر شلاله سی
سانکی شربت پیاله سی   بولاقلاری کلبه جرین
یا زین، یا یینا وغلان و ایتی   جان درمانی : بوز بولاق دی
تاختادوز دو، خاچ بولاق دی   ان گوزه لی یایلاقلارین
چیچه گینده سیزلار آری   شمشیر، وصفین سؤیله باری
یاغیش یا غار، اولار جاری   آخار سئلی یایلاقلارین

عاشیق شمشیرین اثرلری، قوشمالاری ۱۹۷۱- ده و سئچیلیمیش اثرلری ده
۱۹۷۳- ده باکی دا چاپ اولموشدور .

عاشیق پناه پناه اوف : عاشیق پناه عصریمیزین گؤرکملی عاشیقلاریندان دیر
او، موغاندا آنادان اولموش، لاکین شعرلری و سازی و آوازیه شممالی
آذربایجانین هر طرفینده مشهور اولموشدور. خصوصیه "آبشرون" جماعتی
اونون وورغونو ایدی. او، چوخ خوش خلق و خوش قیلیلق بیر آدام ایسدی، و
اؤزونو سئودیرمک یولونو با جاریردی. تأسفکی، وقتسیز اجل، اونو ائلیندن
تئز آیریدی. بوگون اونون گؤزل سسی ایله اوخودوغو نوار و صفحه لری
واردیر. آیریجا چاپ اولونموش کتابلاردا، شعر یادگار قالمیش، لاکین بیر
کتابلیق دا چاپ اولونما میس شعرلری واردیر. بو شعرلریندن بیرنئجه نمونه
درج ائدیریک :

آلقیش

گئنه آچدی قاپیمیزی شاد خبر   بو طنطنه، بو خوش سؤراغا آلقیش
باخیشلاردا، اولدوز- اولدوز شفقلر   قلبیمیزده یانان چراغا آلقیش
۱- یئر آدلاری

ايگيت لرین بو شهرتی، بو شسانی
 البیر ایشین، دوست امه گین نشانی
 ساز دگیلدير، اوره گيمدير ديلله نن
 باشیمیزین اوزه رینده یئلله نن
 آنالارین، باجیلارین اللری
 "عاشیق پناه" تبریک ائله ائلری

اوغول

سن الفتله، محبتله
 چیچک-چیچک آرزولارین
 بوش دولانیب بئکار گزمه
 نامردیله چورک کسمه
 هر الوان داش دگیل آلماز
 اگیلمکله باش اوچالماز
 سوزلریمی ساخلا یاددا
 اونوتما کی، یاخشی آتا
 عهدیم بودور: ایلدن ایله
 پناه سازی آلیب اله

گوره سن

اوره گی دوز، عملی دوز اولانی
 آختاران، اوگره نن دونیا انسانی
 سئویرم تورپاغی مدح ائدنلری
 دردینی درینده گیزله دنلری
 اونودوب حیانی، اونودوب عاری
 غیرتسیز گون سوروب "اوجالانلاری"
 بولبولدن سس آلدیم، گوللردن نفس
 خلقین اوره گینده یاشایان اولمز

عاشیق قشم : عاشیق قشم جعفری معاصر شاعرلریمیزدن دیر. او، شیبترین
 "کندرود" کندینده آنادان اولموش، ایندی ده اورادا یاشاییر. عاشیق قشم

شعرلرینده استبداد و ظلمه قارشی اعتراض ائتمیش و خلقین ترجمانی اولمو-
شدور.

عاشیق قشمین ترجمه حالی داها الیمیزه چاتما ییب، یالنیز ۱۳۵۸- ده آقای
داور طرفیندن عاشیق قشمین "اٹل منی آتماز" آدلی شعر مجموعه سی نش-
اٹدیلمیشدیر. بیز، بو مجموعه دن عاشیق قشمین بعضی شعرلرینی نمونه اوچون
درج ائدیریک :

چاره سئودیگیم

مجنون اولان گئدر لیلی دالینجا	تئللرین داراییب یانا سئودیگیم
فرهاد داغی دلدی شیرین یولوندا	طیب سن، دردیمه چارا، سئودیگیم
اٹل کؤچنده دؤشر بولاق باشینا	قیز- گلینلر وسمه یاخار قاشینا
هرکس دردین دئیر اؤز سرداشینا	وؤزولموشام بیر جوت خالا سئودیگیم
بولبول چهچه وورار، قونار چمنه	محبت اوخونو ووردون سینه مه
قیرخ بئش ایلدیر وقت وئرمیسن قشمه	طیب سن، دردیمه چارا سئودیگیم

زندانا دؤشدم

یارب! نئیله میشدیم حق درگاهیندا	خسته اولوب، مدام جهاندا دؤشدم
یازیلدی نامه لریم اولکه به اولکه	دولاشدیم دیلنلرده، دستانا دؤشدم
جان قوربان ائیلردیم کورن دوستوما	استبداد الی گوردی جان قصدیمه
بئنیجه گلیردی طیب اوسنتومه	قدم گئری باسدی، درمانا دؤشدم
جانیم، باشیم اولسون یولوندا فدا	جوان ایکن، فلک! یان دیردین اؤدا
نئیله میشدیم مگر، ای بار- خدا	گرفتار ائیلهدین، زندانا دؤشدم
قشم، عمرومو وئرمیشم باادا	قازاندیغیم قسمت اولوبدور یادا
شاد- خرامان سئیر ائدردیم دریادا	گمیم شکست اولوب، عمانا دؤشدم

نئجه اولدو گئتدی

چوخ چکدیم دونیانین آه- زارینی	هئچ گونوز گورمه دیم، گئجه اولدو گئتدی
بیغیرت نه بیلیر مردین قدرینی	هرکس منم! دئدی، کوچ اولدو گئتدی
من دئیردیم قوجالمازدیم دونیادا	یارادانیم بلکه یئته ام دادا
سؤزلریمی بیرگون سالارلار ییادا	"گونئیلی قشم" دی، نئجه اولدو گئتدی

عاشیق حسین جوان : حسین میکائیل اوغلو علی اوف ۱۹۱۶- دا ایـران
 آذربایجانینین "اوتو" کندینده آنادان اولموش و ۱۹۴۵- ده آذربایجان
 ده موقرات فرقه سینین عضوی اولموش و پیشه پوری حکومتی سقوط ائتدیگی زمان
 شمالی آذربایجانا گئتمیشدیر. شعرلرینده آذربایجاندا گئچن مبارزه نی و
 سوسیالیست انقلابینی ترنم ائتمیشدیر. ستارخان، مسکوا سفری، و کلبه جر
 آدلی داستانلاری واردیر.

عاشیق حسین شمکیرلی : حسین قوربان اوغلو ۱۸۱۱- ده آنادان اولموش
 و ۱۸۹۱- ده وفات ائتمیشدیر. قوشدوغو استادنامه، مخمس، قاتار وسایره
 شعرلرینده محبتی، تربیت گوزل لیکلرینی ترنم ائتمیشدیر. بیرصیرا شعرلر
 ینده بیگلر و مرتجع ماللاری تنقید ائتمیشدیر. اونون " حسین و ریحان"
 و " حسین و کشیش قیزی" آدلی داستانلاری مشهوردور.

عاشیق اصلان : معاصر ساز شاعرلریمیزدن عاشیق اصلان ۲۴-ایل بوندان
 قاباق خوی شهری نین "حمزیان" کندینده آنادان اولموشدور. آتاسی نجف
 کیشی و فامیلی طالبی دیر. عاشیق اصلان عاشیق اسدین شاگردلرینسدن دیر.
 او، اوره گی وطن عشقیله چیرپینان احساسلی شاعرلریمیزدن دیر. عاشیق اصلان
 خلق شعرینین مختلف نوعلرینده طبعی نی سینا میش و شعرلر یازمیشدیر.
 اونون یارادیجیلیغیندا آنایوردا صونسوز محبت و آنادیلینه حرمت و
 باغلیلیق آیدین شکیلده عکس ائتمیشدیر.

نچه ایل قاباق لندن فاکولته لری دعوتلی سی اولاراق لندنه گئتمیش،
 و اورادا آذربایجان خلق ادبیاتی نین نمونه لرینی، او جمله دن شاه اسماعیل
 حقینده داستانلاری ساز و سوزله بیرلیکده تقدیم ائتمیشدیر. بورادا، اونون
 یارادیجیلیغیندان بیری جدی، و دیگری طنز ایکی نمونه نقل ائدلمیشدیر:

گول تبریزیم

آذر ائلی جوشار، داشار   دنیا وارکن، آزاد یاشار
 قارتال کیمی داغلار آشار   ائل تبریزیم، گول تبریزیم

گئل دردیمی بول تبریزیم

گوزل اولار یابین، قیشین   صفالی دیر داغین، داشین
 دوشمن اتین دیر دیشین   ائل تبریزیم، گول تبریزیم

گل دردیمی بول تبریزیم

آذربایجان بیروخت اولار   ائل دریا تک جوشوب، دولار
 یاغیلرین رنگی سولار   ائل تبریزیم، گول تبریزیم

گل دردیمی بول تبریزیم

یاد جانینا اود سالارسان دوشمانلاردان باج آلاسان
 آزاد اولوب شن قالارسان ائل تبریزیم، گول تبریزیم
 گل دردیمی بول تبریزیم
 "عاشیق اصلان، گل ایمانا صدقی باغلا او سبحاننا
 ائل یولوندا اول مردانا ائل تبریزیم، گول تبریزیم
 گل دردیمی بول تبریزیم

(بوغاز دردی)

طلهز

بوغاز، سنی خوار اولاسان بوی آتما میس، تئز سولاسان
 گورمه دیم بیرجه دویاسان اوخشاییرسان ماره بوغاز
 چیخسین سنه یاره بوغاز
 یولوم دوشرکن بازارا سالیرسان منی آزارا
 نفسیم دوشور آلمانارا گتدین منی جانه، بوغاز
 چیخسین سنه یاره، بوغاز
 ائدنده میوه لر نازی. یئینده وارلیلار غازی
 سیزلاییر اصلانین سازی قارقیش دئییر ناره، بوغاز
 چیخسین سنه یاره، بوغاز
 باش اگمزدیم نامرد یادا گووه نردیم یاخشی آدا
 آد- سانینی وئردین یادا سنسن اوزو قاره، بوغاز
 چیخسین سنه یاره، بوغاز
 یوغاز، سنی دویورماغا کول باشووا سووروماغا
 صولا- ساغا قاچدیم قاغا(۱) منت چکدیم یاده، بوغاز
 چیخسین سنه یاره بوغاز
 گل بئچارا "عاشیق اصلان" ائتمه نفسه جانی قوربان
 ساخلا سارا حرمت هر آن چکمه منی داره بوغاز
 چیخسین سنه یاره بوغاز خوی ۱۳۴۷

عاشیق علی : تبریزین تانینمیش عاشیقلاریندان عاشیق علی فیض اللهی
 وحید ۸۸ ایل بوندان قابق آنادان اولموش، و ۱۷ - یاشیندان عاشیق -
 لیغا باشلامیشدیر. عاشیق علی نین باباسی دا عاشیق اولدوغو اوچون کیچیک
 یاشدان شعر و موسیقی ایله یاخیندان تانیس اولوب و عاشیقلار محلسینه
گئدرمیش و بئله جهده عاشیق لیغا مارق و علاقه تاپمیش و عاشیق اولماغا
 ا- داداش

قرار وئرمیشدیر. عاشیق علی، عاشیق علسگر مارالانی و عاشیق حاجعلینین شاگردی اولموش، اونلاردان عاشیق هاوالاری و شعرلرینی اؤگرنمیش، اوزون ایلر خلقینین دردلرینی، سئوینج و آرزولارینی سازی و سؤزویله ترنم ائتمیشدیر. عاشیق علینین آتاسی ستارخانین مجاهدلریندن اولموش، اؤزوده آزادلیق تئم لرینی ترنم ائدن بیرعاشیق اولموشدور.

عاشیق علینین اوغلو آقای حسین فیض اللهی وحید "دده قورقود" مجله سی-نین مدیر و ناشری اولوب، خلقیمیزین دیل و ادبیاتینا خدمت ائتمکده دیر. عاشیق علینین شعرلریندن نمونه اولاراق صون زامانلاردا یازدیغی "قانادلی سس" آدلی شعری نقل ائدیریک :

قانادلی سس

قانادلی سس چاتدی بیزه	نیسگیلیم وار گلم قوناق
گویدن سپدی گول تبریزه	جوانلارین تویون توتساق
ایشیق سالدی قلبیمیزه	درد داغیداق، غم اونوداق
تئللی سازی آلدیم اله	نولوبدو بس حسین جوان
نغمه لریم گلدی دیله	کیم اولوبدو، کیمدی قالان؟

سسین گلدی "دده قورقود"	قورخوم بودور دوشم خسته
اولدون منه آرخا- اومود	آرزوم قالا دسته- دسته
سینه م اوستدن اوتدو بولو	آغ کیرپیکلر اولابسته
گوزلریمدن سئل آتلاندی	قوناق ائویم مزار اولا،
آرزولاریم قانادلاندی	تورپاق مندن بئزار اولا

زندانلاردا چکدیم نفس	بیزدن قاباق بو دنیا دان
دنیا اولدو منه قفس	نئچه- نئچه کئچیب کاروان
گور سسینیز وئردی هوس	"عاشیق علی" سیزه قوربان
سینه م اوسته آلدی سازی	او گونلری من گورمه سم
عشقینیزله چالدیم سازی	بالالاریم گورسون نه غم

بوشعری باکی رادیوسونون "دده قورقود" برنامه سینه قولاق آسدیقدان صونرا یازیب، باکی یا گوندرمیش و آذربایجانین معاصر خلق شاعری بختیار وها بزاده ده عاشیق علینین شعرینه جواب اولاراق، آشاغیداکی شعر یازمشدر بختیار وها بزاده دن عاشیق علییه :

سن بوتایدان ائشیده لی
جواب وئردین عاشیق علی

دده میزین صحبتی نی
کوکوموزدن گلن سنسه

دووران سوردو دده قورقود
 گوروشدوردو دده قورقود
 بالاميزا گون آغلایاق
 سن اوتایدان، من بوتایدان
 عئینی درده یوکلنمیشیک
 سناوتایدان، من بوتایدان.
 دردی میزدن آدالمیشیق
 سناوتایدان، من بوتایدان

هم اوتایدان، هم بوتایدان
 ساز اوستونده سنی منله
 دده میزی یادا سالاق
 آیریلیغی آیاقلایاق
 دئمه سینلر: "تکلنمیشیک
 بیر آرزویا کؤکلنمیشیک
 بیز آتشدن اودالمیشیق
 اوچماغا قانادالمیشیق

امک و مراسم نغمه لری؛ خلقین شعر یارادیجیلیغی نین ان قدیم نوعلریندن بیری امک نغمه لری دیر. بونلار، ایش زامانی سؤیله نیب، مقصدی امه گی آهنگلی شکیلده انجام وئریب و یونگوللشدیرمک اولموشدور. بونغمه لر اوللر، چوخ ساده و بسیط اولموش، بعضاً بیر سؤز بیرنئچه دفعه تکرار ائدیلمیش، آهنگلر سؤیلنمیش و شن و شوخ کارا کتئر داشیمیشدیر. بو شکیلده جماعتی هوسسه گتیریب، تجهیز ائتمیش و امک جریانیندا کی چتینلیگی، آغیرلیغی آزالتماغا خدمت ائتمیشدیر. بو ماهنیلارین بیرچوخوندا امک، امک آلتلری و کومکچی قوه لر تعریف ائدیلمیش، حتی مقدس لشدیریلیمیشدیر.

آذربایجان قدیم امک نغمه لری نین بعضی خصوصیتلرینی ایندی ده اوزونده ساخلیان "هولاوار" لار هله ده خلق آراسیندا یاشاماقدادیر. "هولاوار" سوزو (هو) ایله (وار) سوزلرینین بیرلشمه سیندن عمله گلیمیشدیر. "لا" اکی (پسوند) ده احتمال کی دیلیمیزین آهنگینه اویغون اولاراق، بو ایکی سوزو بیرلشدیرمک اوچون آرایا گیریمیشدیر. "هو" حیوان و "وار" دا اسکی تورکجه ده "گئت" دئمکدیر.

ایلك هولاوار ماهنیسی چوخ بسیط ایمیش، بورادا، اساس یئری آهنگ توتوموشدور. آهنگ ده ایش زامانی اؤکوز، کوتان و باشقا تصرفات آلتلرینین چیخاردیغی سسلره اویغونلاشدیریلاراق یارانمیشدیر.

اوللر، هولاوار ماهنیسی نین هر مصراعی ۱-۲ هجادران عبارت اولموشدور، لاکین صونرالار هجا وزنیه یارانان هولاوارلار دا میدانا چیخیر. بورادا، گئنه اساس یئری آهنگ توتور، ایلك مصراعی ۳،۲،۱ هجادران عبارت قسدم هولاوارلار ایندی هم آیریجا، همده هولاوارلارین نقراتی کیمی اوخونور.

حیوانلارا عاید ماهنیلاردا، داها چوخ توتئه میزم دؤرونون قالیقلاری محافظه اولونور. شفاهی خلق ادبیاتینین ان قدیم نوعلریندن بیری ده مراسم نغمه لری دیر.

مراسم (تۆرن لری) ، ابتدائی انسانلارین حیاتی ، معیشتی ، دونیا گۆرۆشو ، دینی اعتقادی ایله علاقه دار تشکیل اولونموش و اجرا ائدیلمیشدیر . اسکی انسانلار طبیعت قوه لری قارشسیندا عاجز ایدیله . طبیعت اونلار اوچون بیر سرّ کیمی قالیردی . اونا گۆره ده هر بیر طبیعت حادثه سی اونلارا معجزه کیمی گۆرونوردو . انسان بو معجزه لرین سۆینی آچماغا ، طبیعت قوه لرینه و حادثه لرینه حاکم اولماغا چالیشیر ، بونون اوچون مختلف واسطه لره آل تیردی کی ، بونلاردان بیر ده " اؤوسون " ایدی .

آذربایجان خلق مراسم لرینی ایکی بۆلومه آیرا بیلهریک :

۱ - موسم مراسم لری : موسم مراسم لری ده اسکیدن انسانلارین اعتقادلاری ، طبیعت حادثه لرینه قارشسی مناسبتلری و امک فعالیتی ایله علاقه دار دوزلمشدیر . اکینچیلیک ، مالدارلیق ، اؤوچولوق و بوکیمی ایشلرله ده باغلی اولاراق ، مراسم لر تشکیل ائدیلمیشدیر . موسم مراسم لری ایچهریسینده ان چوخ یاییلانی یئنیلر ایل - نوروز مراسم دیر . نوروز مراسم قیشین بیتمه سی و باهارین گلیمسینه باشلانیر . بو بایرام انسانلارا سئوینج و اومید وئرن و اونلاری روحلاندیران بیر بایرام دیر . بئله نظره گلیرکی ، بو بایرام ، اسکی ایرانلیلاردان تورکلره کئچمیشدیر . بو بایرامدا مختلف ماهنیلار اوخونور ، و بایراما مخصوص مراسم لر یئرینه کتیریلیر :

نوروز گلیر ، یاز گلیر   نغمه گلیر ، ساز گلیر

باغچالاردا گۆل اؤلسون   گول ولسون ، بۆلبول ولسون

ایلین آخر چارشنبه آخسامی حیطلرده و یا بۆیوک بیر دۆزنلیکده تونقال قالانیر و جماعت بیر - بیر تونقالین اوستوندن آتیلار و بو سۆزلری سۆیلرلر : " آغیرلیغیم ، اؤورلوغوم " ، " آغیریم ، آجیم ، آزاریم ، بئزاریم تۆکول بو تونقالین اوستونه ! " و بئله لیکله چارشنبه نین نحس لیگینی آرادان پاریرلار یئنیلر ایله گونشی چاغیرماق مراسم ده اولموشدور . گونش انسانلاری و یئرلی ایسیدیر و طبیعت جان وئریر . اونا گۆره ده انسانلارا سئوینج و امید وئریر :

گون چیخ ، گون چیخ   کۆهلن آتی مین چیخ !

گونش چیخان دان صونرا ، اؤنو تعریف ائدن نغمه لر اوخونور :

چیخدی گونش قیرمیزی   جان گولوم ، جان ، جان

تویلادی اوغلان قیزی   جان گولوم ، جان ، جان

هر بیریمیز بیر گونش   جان گولوم ، جان ، جان

بیر باغچانین اؤلدوزو   جان گولوم ، جان ، جان

موسم مراسم لریندن ان مهم واسکی لری " خدیر - خدیر " و " قودو - قودو " مراسم لری

خدیرو یا خدیرنی = خرنی) ویا "خدیرالیاس" حقینده اولان نغمه لر، یاغیش آرزوسيله تشکیل ائدیلن مراسملرده اوخونور. اسکیدن بری قوراقلیق خلقه عذاب وئریب، اکینلرینی یاندیریب، محو ائتمیشدیر. بونون قارشى سینی آماق اوچون "سو" ایلاهه سینه ستایش ائدیلمیش و اونلارین شأنینه تشکیل اولونان مراسملرده ماهنیلار اوخونموشدور.

خدیرالیاس، خدیرالیاس	بیتدی چیچک، گلدی باهار
قارا تویوق قانادی	کیم ووردو، کیم سانادی
محلہ نيزه گلنده	ایت بالدیريم دالادی.
خانم، آياغا دورسانا	یوک دیبینه وارسانا
بشقابی دولدورسانا	خدیری یولا سالسانا

بعضاده یاغیش چوخ اولوب، اکینه و محصولا زیان وئرندہ "قودو- قودو" مراسمی تشکیل وئریب، بونا مخصوص ماهنیلار اوخونموشدور. بو زامان کندین جوان- لاری گونا ورتادان صونرا گونشین رمزی اولان بیر گلینجیگی بزه بیر، قاپی قاپی گزیر، تاماشا دوزلدیر و چالیر، اوخویور و پای توپلا ییردیلار. اوخونان ما- هنیلارین مضمونو گونشین رمزی اولان قودونون شأنینه دئییلن تعریفلردیر:

قودو- قودونو گوردون مو	قودویا سلام وئردین می
قودو بورادان کئچنده	قیرمیزی گونو گوردون مو

قودویا قایماق گرهک	قابلارا یایماق گرهک
قودو گون چیخارماسا	گوزلرین اویماق گرهک

اسکدن انسانلارین ایشی ایله علاقه دار مراسملر ده اولموشدور. بونلاردان، مالدارلیغا عائد مراسملر و ماهنیلار جالب دیر. بو ماهنیلار "سایاجی" سوزلری دئییلیر. سایاجی پاییزین صونوندا و قیشدا ائولری گزیر، و ماهنیلارلا حیوانلاری نین خیرینی ترنم ائدیر. بونون عوضینده یاغ، پنیر، اون، بوغدا، دویو و سایرہ سینی آلیر. بو ماهنیلاردا، حیوانلار محبت افاده اولونور، اولارین خصوصیتلری تصویر ائدیلمیش و یاخشی، بول محصول آرزو اولونور.

سایاجی و سایا "سای" سوزوندن دیر و بو ماهنیلاری ایفا ائدنلر قویو- نچو چوبانلاردیر. چوخ احتمال کی، بو سوز، قویونلاری جوتله مک و سایماقلا علاقه دار اولدوغو اوچون سایا آدلانمیشدیر.

سایاجی سوزلری شکل و مضمون جهتیندن مختلف دیر. بونلار، ائو حیوانلار^{ینا} و ان چوخ قویون و گئچییه حصر ائدیلمیشدیر. معمولاً بئله باشلار: سلام علیک سای بیگ لر - بیر- بیریندن یئی بیگ لر

سایا گلدی گوردونوز
آلنی تپل قوچ قوزو
صفا اولسون یوردونوز
آج گئتسین آوانینیز

سلام وئردی آلدینیز
سایاجی یا وئردینیز
اولماسین قوردونوز
توخ گلسین چوبانینیز

قویونلو ائولر گوردوم
قویونسوز ائولر گوردوم
قویون وار، کره گزر

قورولو یایا بنزر
قورموش چایا بنزر
گلر، ائولری بنزر

چوبانلار حقینده کی ماهنیلاردا سایاجی سؤزلرینین بیر قسمنی تشکیل ائدیر
بو ماهنیلاردا چوبان تعریف اولونور، اونون امهگی، خدمتی، یاشاشی، و
قهرمانلیغی ترنم ائدیلیر. مثلاً:

گؤیده گزن بولوتلار
یاستی-یاستی تپهلر
یومرو - یومرو قایالار
الینده کی دگه نیک
یانیندا کی بوز کؤپک
آغزی قارا جانناوار

یورقانی دیر چوبانین
یاستیغی دیر چوبانین
یومروغودور چوبانین
قالخانی دیر چوبانین
یولداشی دیر چوبانین
دوشمنی دیر چوبانین

۲ - معیشت مراسم لری : معیشت مراسم لری خلقین عادت، عنعنه و اعتقاد
لاریله علاقه دار دیر، و چوخ مختلف دیر. مثلاً یاس، دفن، دؤغوم و توی مراسم
لری و وصف حاللار بو قبیلدن دیر.

وصف حاللار فال معناسیندا ایشلنمیش دیر. یعنی ایله بیر آی قالمیش
قادین و قیزلار توپلانیر، بیر بادیا سو قویار و هرهدن بیر نشان آلیب،
سویا سالارلار. بادیا باشیندا اوتوران قادین تصادفاً الینه گئچن نشانی
سودان چیخاردیب، بیر وصف حال سؤیلر و بو وصف حال نشان صاحبین فالی
اولور. نشان صاحبی ائتدیگی نیتین باش وئریب - وئرمیه جه گینی وصف
حالدان آنلار. وصف حال عنوانیله اوخونان ماهنیلار، شکل اعتباریله بایا
و آغیه بنزر، لاکین مضمون اعتباریله اونلاردان فرقلی دیر. آشاغیدا ایکی
وصف حال ماهنیسی نقل ائدیریک :

الینده هاچار آغلاما
بیرگون آچار، آغلاما
اوره گیم سکسکی ده
بیر گوموش نعلبکی ده

آغلاما، ناچار آغلاما
قاپینی باغلایان آغلاما
اوتورموشدوم سککی ده
اوج قیزیل آغلاما گلدی

ياس و دفن مراسملری : ياس و دفن مراسملری ده چوخ اسکیدن آذربایجانلیلاردا و دیگر تورک خلقلرینده عادت حالینا گلمیشدیر. بـو مراسملرده اوخونان ماهنیلار آغی، و اوخویانا دا آغیچی دئییلیر. ع. حق وئردی نین ده یازدیغینا گوره، قدیم آذربایجاندا اولن بؤیسوک قهرمانلار اوچون آغلاماق بیر عادت ایدی. قهرمان اولن گونو، جماعتی بیر یئره توپلاییردیلار. بو توپلاننتی یا (یوغ) دئییردیله (یوغلاماق، آغلاماق دشمکدیر). توپلانلار اوچون قوناقلیق دوزه لردی. یوغچولار ایکی سیملی سازلارینی (قوپوز) چالیب اوینا یاردیلار. یوغچو، اولجه اولن قهرمانین ایگیت لیک لریندن دانیشیب، اونو تعریفله یردی. صونرا غملی هـا والار چالیب آغی دئییردی و توپلانلار دا هونکور- هونکور آغلیاردی. آغچی اولن قهرمان حقینده ماهنی اوخویانا قده ر اونو یانئقلی سوزلرله تعریف ائدر، صونرا ماهنی یا گئچردی مثلاً: " آچیلما یان تفنگین، سییریلمه یین خنجرین، اوز جانینا قوربان، آی کیمی دوغدون، گون کیمی باتدین، میننده آت باغری یاردین، دوشنده یئر باغری یاردین، سایدیغینا سلام وئردین سایمادیغینا یان وئردین. دوشمنینه دیرسک گوستردین، غنیمینه قسان اوددوردون، آلتینین بدو آتینا، چیکنین سوزن تفنگینه، ترکی نین دولو خورجونونا، آغزینین کسرلی سوزونه آنان قوربان آی ..."

آغاجدا خزل آغلار   دیبینده گبوزل آغلار
بئله اوغلو اولن آنا   سرگردان گزر، آغلار

جان قارداش، جانیم قارداش   آغلی ییر جانیم قارداش
باش قویوم دیزین اوسته   قوی چیخمین جانیم قارداش

آغیلار، عصرلر بویو یالنینیز قهرمانلار اوچون دگیل، بوتون اولولر اوچون ده اوخونموشدور. اونا گوره ده آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتیندا بونلار مضمونجا رنگارنگ دیر. یاس و دفن مراسملری اولونون باشی اوستونده و یا باسدیریلان زامان قبرستاندا توتولور.

توی مراسملری : ان چوخ یاییلان و مشهور اولان توی مراسملری دیر. بو مراسملر، عادت اوزره پاییزدا توتولور. چونکی پاییزدا محصول توپلا نیب، و خلق راحتا قووشموشدور. توی کلمه سی اسکیدن بؤیوک قوناقلیغا دئییلیمیشدیر. تویلار، نشان مراسمله باشلار. توی مراسمین بیر صیـرا مرحله لری واردیر: ائلچیلیک، نشانلما، حنا گئجه سی، گلین کلمه، زفاف گئجه سی، توی داغیلما سی، دوواق قایما و سایره. هر بیر مرحله نین اوزونه گوره ماهنیلاری واردیر. ائلچیلیکدن صونراکی مراسملرده ماهنیلار، موسیقی

رقص و اویونلارلا برابر اولور. بو ماهنیلاردان نمونه لر نقل ائدیریک :

قودا گلیمشیک بیز سیزه حرمت ائدینیز بیزه

بوگجه قیز سیزده دیر صاباح آپارریق بیزه

آل الماغا گلیمشیم شال الماغا گلیمشیم

اوغلانین باجیسی یام آداغلاماغا گلیمشیم

گلینی اوغلان ائوینه آپاراندا، اوخونان ماهنیلاردان نمونه :

آنم، باجیم قیز گلین ال - آیاغی دوز گلین

یئددی اوغول ایستهرم بیرجه دنه قیز، گلین

اتهگی چین - چین گلین چینی گویرچین گلین

گلینلر آراسیندا هبامیدان گویچک گلین

گلین - قاینانا حقینده سؤیله نن ماهنیلار، توی مراسمی نین ان ماراقلی

ماهنیلاری دیر. گلین - قاینانا آراسیندا اولان چکشمه و ضدیت، بو ماهنی

لاردا آیدین گورونور:

گلینه باخ گلینه الین قویار بئلینه

گلینه سوز ئییلمز چیخار، گئدر ائوینه

گلین گلیر، خان گلیر ائولری بیخان گلیر

الینده اولگوج تیه باشلاری قیرخان گلیر

بوگون قدیم مراسم لر بیروچوخ یئرلرده اوز اهمیتینی ائتیرمکده دیر. آنجاق

بونلارین خلقیمیزین گنجیمیشه کی عادت - عنعنه لرینی، دنیا باخیشینی

اعتقادینی، معیشت طرزینی اوگرنمک ایشینده مهم تاریخی اهمیت و اردیر.

خلق اویونلاری و دراملاری : خلق اویون و تاماشالاری موسم و معیشت

مراسملریندن دوغوب، انکشاف ائتمیشدیر. بو مراسم لرده، بیز بیر درجه یه

قده ر اویون عنصرلری تاپابیلیریک. بو عنصرلر، زامان کئچدیگجه انکشاف

ائدیب، بالاخره مستقل اویون و تاماشا شکلینی آلمیشلار.

عاشیق شعری ده اویونلارین یارانماسیندا مهم رول اوینا میشدیر. عاشیق

اوزو یاخشی بیر آرتیست دیر. اونون دانیشیغی داستان، ناغیل و تئاتر

اثرینی خاطرلادیر. مثلا: اصلی و کرم داستانینی دانیشان عاشیق تئز - تئز

اصلی، کرم، قاراکشیش و زیادخانا چئوریلیر. عاشیق صنعتی خلق تاترینین

بیرشکلی کیمی نظره آلینابیلر.

خلق اویونلاری و تاماشالارینی اوچ قروپا (دسته یه) آیرماق لازم دیر:

مراسملرله علاقه دار اویونلار، اجتماعی اویونلار، و عائله - معیشت اویونلاری.

۱ - مراسم لرله علاقه دار اویونلار : بونلارین ان مهم لری باهار بایرامی

ایله علاقه دار، کوسا - گلین و یاخود کوسا - کوسا آدلانان اویونلار، اکینجی لیک له علاقه دار اویونلاردیر .

"کوسا-کوسا" اویون و یا تاتری نین اساسی قیشین قوؤولماسی و یازین قارشیلانماسی دیر . کوسا قیشین رمزی دیر . اونون کوسالیغی دا قورو قیشین تجسمودور . گئچی ده یازین، حیاتین و یاشیللیغین رمزی دیر . بونون اوچون اویون اثناسیندا کوسانی گئچی اولدورنده هامی سئوینیر .

اکینجیلیک له علاقه دار تاتردان "تنبل قارداش" ، اکنده یوخ بیچنده یوخ، یئینده اورتاق قارداش "چوخ ماراقلی دیر . بو اویون خلق آراسیندا چوخ یاییلدیغیندان آتالار سوزو کیمی ده مشهور اولموشدور . تاماشانین قیسا جا مضمونو بئله دیر : " حادته بیر مالکین یئرلرینی اکن ایکی یوخسول قارداش آراسیندا جریان ائدیر . مالک صحنه ده گورونورکن ایکی قارداش اونا یاخینلاشیر و یئرلرین اجاره یه وئرمه سیننی خواهش ائدیرلر . مالک راضی اولور و قارداشلار یئری آلیرلار . ایشه باشلایاندا ، اکینجی قارداش مینجور باهانلرله اوزونو ایشدن کنارا چکیر ، گاه آیاغینا چوپ باتیر ، گاه خسته له نیر ، اوره گی آغریر و ... بو بهانلر او وقته قده ر گتیریلیر کی ، آرتیق بیرینجی قارداش یئری اکمیش ، سیمیش ، یئتیشن تاخیلی بیچییب دویموش و چوواللارا پیغمیشدیر . ائله بو زامان اکینجی قارداش حاضر چووالی گورونجه قارداشی نین یانینا گلیر ، الی بئلینده بئله دئییر :

"ها ، تاخیلیمیز حاضر دیر ، ایندی گل بؤلک ، "بیرینجی قارداش ، اونا "گئج گلدین ، سنه بو تاخیلدان بیر دن ده چاتمیر ، اوزوم اکمیش ، اوزوم بیچمیش ، اوزوم ده یئیه جه گم" . اکینجی قارداش " نه دئییرسن ، الیم - آیاغیم دگمه میش تاخیلی یازی بؤل ، یوخسابیر توی توتارام کی ، رحمتلیک آتامیز قبیردن خورتلار ."

بیرینجی قارداش " یا مان دئمه ، آغزینی تمیز ساخلا ، آی جماعت ، بونا تاخیل چاتمیرمی؟"

جماعت : "یوخ ، یوخ!"

اکینجی قارداش بئل سایینی (دسته سیننی) گوتوروب ، اونون اوستونه جومور بورادا ساواشما صحنه سی وئریلیر . آخیردا بیرینجی قارداش اکینجی قارداشی ووروب اولدورور . اولو اورتادا قالیر . قارداش اولویه توپورور ، جماعتده بیر اونا توپورورلر . اویونون صونوندا جماعت سس-سس وئره رک ، دئییر : " اکنده یوخ ، بیچنده یوخ ، یئینده اورتاق قارداش!"

بو اویونلار ، داها چوخ خلقین ، کندلیلرین حیاتی ایله باغلی اولسوب ،

اخلاقی و تربیه‌وی اهمیتته مالک دیر .

۲ - اجتماعی اویونلار : خلق تاماشالارینین بیرچوخونا ،خصوصاً خلقین اویانیشی ایله علاقه‌دار اجتماعی موضوعلارا گیرمیشدیر . بونلاردا ، خلیق کوتله‌لری ظالم آقالار و استثمارچیلارا گولور ، اونلاری اله‌سالیر و تنقید ائدیر . بو اویونلاردان شمالی آذربایجاندا توی مجلسلرینده اویونانان خان-خان " اویونو ، و هابئله "کئچل" اویونو ماراقلی دیر . کئچل اویونوندا ایکی کئچل قارداش ، قوجا آنا ، جوانلار و جماعت اشتراک ائدیر . بو ایکی کئچل قارداشلار بیربه‌بیر قاضیه نوکر اولور . قاضی اونلاری محکم ایشله دیر ، آنجاق هئچ بیرینه پول و ثرمیر . قاضی چوخ دئیینگن ، سؤیوش و ثرن ، غدار بیر آدم دیر . کئچل قاضیه دئییرکی ، هر دفعه قاضی اونو سؤیسه ، اون مانا و ثرسین قاضی قبول ائدیر . لاکین سؤیوشه عادت ائدن قاضی هر دفعه کئچلی سؤینده اون مانا و ثرمه‌گه مجبور اولور . قاضی هر ایکی قارداشی دا مزدسوز قوور . بو زامان بیر لوطی میدان چاخیر . او ، قاطیر دونونا گیریر و کئچله دئییر کی ، منی قاضی یه سات ، کئچل ده بئله ائدیر . صونرا لوطی قاچیر ، و قاضی چوخ پئشمان اولور و پولونو کئچلدن گئری ایسته‌ییر ، او دا قایتارمیر . قاضی ایشی محکمه‌یه وئیریر . کئچلر قاضینی "دلی" اعلان ائدیرلر ، جماعت ده قاضینی اله‌سالیر ، قاضی چوخ پیس‌بیر وضعیتده کئچلرین های-کوئیو ایله صحنه‌دن چیخیب قاچیر و تاماشا قورتاریر . بو اویوندا ، قاضی خلقی ایشله-دیب مزدونو و ثرمه‌ین لری ، کئچل ده قان-تر ائچینده ایشله‌ییب ، قارنی آج دولانلاری تمثیل ائدیر .

۳ - عائله - معیشت تاترلاری : بورادا ، اساساً اویون اوچ نفر : ار ، آرواد ، و آشنا "نین اوزهرینده قورولور . بو قبیل اویون و تاماشالارا مثال "آشنا" ، "بیج نوکر" و "تاپدیق چوبان" و باشقا اویونلاری گؤسته‌ره بیلیریک . خلق اویونلارینین بیر باشقا نوعلاری واردیر . مثلاً کندیرباز (طناب‌باز) لارین اویونو .

ناغیل لار

*****

ناغیل ، شفاهی خلق ادبیاتی‌نین بیرچوخ قدیم و یایقین (یایلمیش) نوع-لریندن دیر . ناغیللار خلق مخیله‌سینین طبیعی و واقعی عالمن فوق-وندا یاشا تدیغی قهرمانلارین حکایه‌سی دیر . روح‌عالمی "ریکلین" ناغیللاری یوخو-رؤیا یا بنزه‌دیر و دئییرکی ، ناغیل ، انسانلاردا کی آرزو-ایستکلری تمثیل ائدیر . چونکی واقعی حیاتدا ممکن اولمایان و چوخ ایسته‌نیلن شیلر نا-غیللاردا ممکن اولور . عدالت ، مساوات ، قارداشلیق و سعادت تام معنا سیله

ناغیللاردا اولوز. حقیز گورولن کئچل اوغلان هوش و زیرکلیگی سایه سینده بیگزاده لره غلبه چالیر. یتیم بیو قیز بختینین جلوه سیله پادشاه ویسا شاهزاده ایله افوله نیر. یوخسول بیر بیچاره نین باشینا دولت قوشو قونار و پیری گوزل لری چوبانلارلا سئویشر.

ناغیللاردا، نیک بین لیک حاکیم دیر، و یاخشیلیق پیسیلیگه، خیر شره و حق ناحقه غلبه چالار.

بعضا تاریخی واقعه لر و شخصیت لر ده ناغیللاردا آئینار سا، ناغیللارین اساسینی خارق العاده حادثه لر تشکیل ائدر. مثلا حیوانلار و بیتگی لر، حتی اشیالار جانلانیر و انسان کیمی دانیشار و ناغیلین قهرمانی اولان انسانا کؤمک ائدر. سحر و جادو واسطه سیله انسان آرزو- ایستک لری حقیقتسه چئوریلیر.

گنجه ناغیللارین خصوصیت لریندن بیری ده شکل دگیشدیرمک دیر — *(transfiguration)*. ناغیل قهرمانی بیر حیوان، بالیق، و یا بیر قوش شکلینه دوشر. منفی صورتلرده، داش و یا قارغا شکلینه دوشر.

ناغیللاردا خلقین دونیا گوروشو، عیالتا مناسبتی و ظلمه قارشو مبارزه سی و گله جک اوچون آرزولاری و ایمانی عکس اولونموشدور. بو باخیمدان ناغیللار خلقیمیزین روحیه و معنوی خصوصیت لرینی اوکرنمک اوچون، ناغیللار یاخشی قایناق ساییلار.

تاریخ بویونجا کلاسیک شاعر لریمیز ده اثر لرینده ناغیللاردا ن فایدا- لانمیشلار. مثلا گنجه لی نظامی، فضولی، شاه اسماعیل خطائی و خصوصیه محمد امانی اثر لرینده ناغیللار چوخ یئر وئر میشلر.

آذربایجاندا ناغیللارین خلقدن بیغیب نشر ائدیلمه سی ۱۹- نجو عصرین اول لرینده باشلامیشدیر. ع. قارا جاداغی نین ال یازماسیندا بیرنچسه آذری ناغیلی واردیر. صونرا روس مطبوعاتی نیندا ناغیللار چاپ اولماغا باشلامیشدیر. ۲۵- نجی عصرده ناغیللار اوللا مجله و کتابلاردا چاپ اولموش صونرا مه تودیک شکلده تدقیق ائدیلب کتابلار حالیندا چاپ ائدیلمیشدیر بو ایشده ی. و. چمن زمینلی، ح. زینالی، حمید آراسلی، ه. علیزاده، ا. آخوندوف و ح. طهماسب و ن. سیدوف چالیشمالارینی قید ائتمک لازم دیر.

۶- نجی ایللرده آذربایجان ناغیللاری ۵ جلدده نظامی آدینا ادبیات و دیل انستیتوتونون فولکلور شعبه سی طرفیندن چاپ ائدیلدی.

آذربایجان ناغیللاری چوخ رنگین و رنگارنگ دیر. اونون اوچون مختلف قروپلار آیریلیمیشدیر. بیز ا. بابایف و پ. افندیفون تصنیف و تقسیمه نی بورادا نقل ائدیوریک :

۱ - سحرلی ناغیللار

سحرلی ناغیللار ان قدیم ناغیللاردیر . بونلاردا انسانین طبیعی قوه لره ، وحشی حیوانلارا قارشى مبارزه سی عکس ائدیلمشدیر . بونلار ناغیللاردا ، دئو و اژدها شکلینده تصویر ائدیلمشدیر . بوناغیللاردا قهرمانلار سحر و جادو ، افسون و افسانه وی کؤمکچیلرله دوشمنه قارشى مبارزه آپاریر و دئولره ، اژدهالارا و طلسملره قارشى ووروشورلار . بعضا بو ناغیللاردا افسانه وی یئرلر ، ظلمت دونیاسی و حتی اوبیر دونیا تصویر ائدیلیر . بو ناغیللاردا عئینی زاماندا خلقین اضطرابلاری ، مبارزه سی و آرزولاری ، و دوشمنه قارشى نفرتی ده سئزله بیلیر .

سحرلی ناغیللاردا منفی قوه لر ده اشتراک ائدییر . بونلاردا ن بیری دئودییر . دئو خارق العاده بیر موجود اولوب ، گؤبود ، عئیبه جر بیر نهنگ دیر . بعضا نئچه باشی واردیر ، بعضا اوچور ، گؤزل قیز و اوغلانلاری اوغورلاییر و اسیر ائدییر . بونلار آدام اتی یئییر ، دونیادا اولان ان یاخشى نعمتلر اونلارین الینده دیر . بعضا دئولر گوبود ، غدار و آمانسیر اولدوقلاری قدر ده قورخاق باجاریقسیر ، سارساق و ساده لوح دیرلار .

ناغیللاردا بو قورخونج ، نهنگ دئولر قهرمانلار طرفیندن مغلوب ائدیلیر و حق و عدالت ناغیلین صونوندا غلبه چالیر .

منفی قوه لردن بیری ده اژدها دیر . بونلارین نئچه باشی واردیر و داها چوخ سو باشیندا و یا قهرمانین کؤمکچى سی اولان سیمرغ قوشلارینین یووالارینین یانیندا اولورلار . اژدهالار سیمرغون یومورتالارینی یئمک و یا بالالارینی محو ائتمک ایسته ییرلر ، لاکین همیشه قهرمانلار و اونلارین کؤمکچى لری طرفندن مغلوب ائدیلیر .

سحرلی ناغیللارین ان تیپیک نمونه سی " ملک محمد " دیر .

ملک محمد ناغیلیندا اعجازکار آلما آغاجی پادشاها دائم جوانلیق تأمین ائدییر ، لاکین دئو بونا مانع اولور ، مبارزه باشلاییر و ملک محمد موفق اولور ، چونکی او ، تمیز قلبی و زکی بیر شخصیت دیر .

۲- حیوانلار حقیینده اولان ناغیللار

م . ح . طهما سبه گوره بو نوع ناغیللار ان قدیم ناغیللاردیر . قدیم انسانلار بیرصیرا حیوانلارا اعجازکار وارلیق کیمی باغمیش و بو حیوانلارلا علاقه دار معجزه لر و افسانه لر دوزه لتمیشلر . بئله حیوانلار صونرالار مقدس لشدیریلیمیش ، حتی انسانلار اونلاری اؤزلرینه اجداد حساب ائتمیشلر . توتم و توتمیزده بورادان میدانا گلیمیشدیر . توتمیزم قدیم تورکلرین شامانیزم دن قباککی دینلری اولموش و ایندی ده بعضی قالیقلاری قالمیشدیر . آذربایجان ناغیللاری نین چوخوندا بئله توتم

حيوانلارا راست گليريك . توتميزمه گوره : توتم حيوانلار ، ايسته ديكلري زامان جيلدليندن چيخيب ، انسان اولابيلير ، اونلار بعضاً اوز آرزولاري ايله اتلريني انسانا وئرمك اوچون اولورلر . اكر انسانلار اونلارين سؤموكلريني ياخشي قورويوب ساخلاسالار ، و واحب اولان آئين - مراسم قايدالاريني يئرینه يئتيرسeler ، گويا اونلار يئنيدن ديريلر . بئله ليكله ده يئم بؤللوغو ، و اجتماعي رفاه حالي تامين اولور .

قديم توركلرين ديني اعتقادلاري سايلان بو تصورلر قاليلاريني خـلق آراسيندا رايح اولان "گويچك فاطما" ، "فاطمانين اينه گي" ، "فاطما وگيا و" آدلاريله مختلف واريانتلاردا سؤيله نن ناغيلدا گوروروك . بو ناغيلدا فاطمه آدلى بير قيزين سرگذشتي تصوير اولونور . او ، كيچيك ياشدان آنا سـيـني الدن وئرميش ، اوگئي آنانين اينه دوشموشدور . آتاسي فاطما يا تاپشيري كي ، اينه گه ياخشي باخ ، نه كيمي چتين ايشين اولسا اينكدن سوروش ، و اوندان كومك ايسته . آناليفي فاطماني چوخ اينجيدير ، فاطمانين دا يگانه سيرداشي اينك دير . بيرگون اوگئي آنا بو ايشدن باخبر اولور ، و اريني اينه گيي كسمه گه مجبور ائدير . فاطما اينه گين سوموكلريني ييغيب ، بير يئـسـره باسديري و ايشي چتینه دوشنده گئديب ، اورادا آغلايير . بيرگون اوگئي آنا اوز قيزيله تويا گئدير . فاطما گئنه اينه گين قبرى اوسته آغلايير . سوموكلر ديله گلير و فاطما يا بيردست گوزل پالتار وئيرير . فاطما تويدان قايداندا قيزيل باشماغي نين تاييني چايدا ايتيرير . بونو بير شاهزاده تاپير ، و صاحبنی تاپابيلسه ، اونونلا ائوله نه جه گيني عهد ائدير . اوگئي آنانيـن فاطماني گيزلتمه گينه باخما يراق ، شاهزاده اونو تاپير و ائوله نير . گوروندوگو كيمي ، بورادا اينك خوشبختليك گتيرن بير وارليق كيميـي گوسته ر بلميشدير . بو ناغيلين باشقا واريانتيندا اينك يئرینه اوگوز واردير . بو ناغيللاردان آنلاشيليركي ، خلقيميزين تاريخينده اينك و اوگوز توتم اولموشدور . بئله نظره گليركي ، اينك - اوگوزون مقدسلاشديريلمه سي اكينچي ليكله علاقه دار اولموشدور . ايلان دا قديم توركلر آراسيندا توتم قبول ائديلميشدير . ناغيللاريميزدا تصوير ائديلن ايلانلار بعضاً شكليـني دگيشيب ، گوزل قيز اولور . بعضاً خزينه اوزه رينده اوتورور ، بعضاً ده انسانلارين آغزينا توپورمكله بوتون حيوانلارين ديليني اونلارا اوگره دير . ايلانلارلا علاقه دار ناغيللاربن تيبك نمونه سي " اوچو پيريم" دير .

بو ناغيلا گوره ، اوچو پيريم اوچولوق قايدالاريني ياخشي بيليرميش . او ، بيرگون ايكي ايلانا راست گلير . اوخونو آتير و عمرونده ايلك دفعه اوخو بوشا چيخير . ايلانلار گئجه اونون يانينا گليرلر و اونو اوز پادشاه -

لاری نین یانینا آپاریرلار. اووچو پیریم ایلانلار پادشاهی نین قیزینن — یاخشلیق ائله میشدی. اونا گوره ده پادشاه اونون آغزینا توپورور. بونونلا دا اووچو پیریم حیوانلارین، قوشلارین، بیتگیلرین، حتی داشلارین دیلینن — آنلاماغا و طبیعتین گیزلی سرلرینه واقف اولماغا باشلاییر. اوناتا پشیر — میشدی لارکی، بو سری هئچ کیمه آچماسین. لاکین او، اوزون مدت بو سری ساخلایا بیلیمیر و بالاخره آروادینا سؤیله ییر، بونونلا دا محو اولور.

ناغیللاریمیزدا انسانلار کؤمک ائدن، حیات و بوللوق وئرن دیگر حیوان — لارا دا راست گلیریک. مثال اوچون "مقدس بالیق"، "آخماق کیشی" و یا خود "آرمودانلا تولکو" ناغیللارین ذکر ائده بیلیریک.

حیوانلار حقیقته اولان ناغیللارین بؤیوک بیر قسمی رمزی — استعاره ای — (آلثقوریک) ناغیللار دیر. بونلاردا اشتراک ائدنلر اساساً حیوان، اشیا و بیتگیلر دیر. بئله ناغیللار، ایندی اوشاق ناغیللاری کیمی مشهور دور.

بو ناغیللاردا تولکو، قورد، دووشان، ایلان، گئچی، خوروز، آت، چاققال، ایلان و قارغا و غیره رمزی صورتلر دیر. بیزده ان چوخ ایشله نن حیوان تولکودور. او، ناغیللاریمیزدا مختلف دونلار گیریر، مختلف فیرداقلاردان چیخیر و چوخ یئرده غالب گلیر. غالب کلمه سی نین سببی ده حیل و کلگی دیر. بو ناغیللاردا انسان، حیوانلار عالمی ایچهریسینده آذربایجان شرائطی نی گوره بیلیر. اوشاقلار دا، حیوانلار و یاشاییشلاری حقیقته ایلک معلوماتی آلیرلار. حیوانلاری دانیشدیرما قلا، اوشاقلاردا تربیه وی تأثیر بوراخیلیر، و اونلاردا امه گه محبت، بؤیوک لره حرمت، یولداشلیق، دوستلوق، قورخما زلیق دیانت، بیرلیک، الی آچیقلیق تشویق ائدیله رک، پاخیللیق، تنبللیک، قورخا — قلیق، اوزباشینالیق و داها باشقا پیس صفتلره قارشى نفرت اویان دیریلیر. مثلاً "شنگولوم، شنگولوم، منگولوم" ناغیلیندا، اوشاق آتا — آنانی — و بؤیوگون سوزونه باخماق و گوزو آچیق اولماق و خطر دن قورخماق کیمی مسئله لری قاوراییر.

۳ — تاریخی ناغیللار

بو ناغیللاردا قهرمان، تاریخی بیر شخصیت، حکمدار، خلق قهرمانی و یا مشهور بیر صنعتکار دیر. بونلارلا علاقه دار حادته لر مبالغه ایله خیالی لشدیریلیر و ناغیل شکلینه سالی نیر. بو ناغیللاردا خلق کوتله لری نین حکمدارلارلا مناسیتی عکس اولونموش دور.

تاریخی ناغیللاردا بیرچوخ حکمدارلارین: دارا، اسکندر، انوشیروان، و ان چوخ شاه عباسین آدلاری چکیلیر. اسکندرله علاقه دار ناغیللار توپلانیب، بیر کتابچادا چاپ اولموش دور. بونلاردان "اسکندرین بوینوزو وار"، "اسکندرین بالیقلاردان خراج آلماسی"، "اسکندرین ظلماتا گئتمه سی" کیمی ناغیللاری

ذکر ائده بیله ریک . بو ناغیللارین اکثرینده اسکندر عدالتلی بیر حکمدار کیمی تصویر اولونور . بو دا ، اونا گوره دیرکی ، خلق صنعتکارلاری بونلارین چوخونو ، نظامینین اثرلرینده ، تصویر اولونان اسکندرله تانیس اولانلار صونرا یارادیب ، مؤیله میشلر .

دارا ، ناغیللاردا غدار ، اشغالچی و حیله گر بیر حکمدار کیمی تصویر ائدیلیمیشدیر .

شاه عباس دا آذربایجان ناغیللاریندا ظالم ، غدار ، و اشغالچی بیر شاه کیمی تصویر اولونور . مثلاً " صالح و والئه " ، " اوچ باجی " ، " داش دمیرین ناغیلی " و " کئچلین محکمه سی " ناغیللاریندا اولدوغو کیمی .

" اوچ باجی " ناغیلیندا شاه عباس اوچ عصمتلی باجیدان ان کیچیک نسی اوز سارایینا ، حرمخاناسینا آپارماق ایسته ییر . قیز ، اونا دئییرکی : " منیم بوقچامی حاماما آپار ، صونرا من سنین حرمخانانا گئده رم " . شاه عباس بوندان عصمانی اولور و قیزی اوزاق بیر یئره سۆرگون ائدیر . قیز خزینه تاپیسر و گوزل بیر عمارت تیکدیریب ، یاشاییر . او ، اوز گوزل لیگی ، عصمتی و عقلی ایله مشهور اولور . شاه عباس باشقا پالتار گئییب ، قیزا قوناق گئدیر . قیز شاه عباسی تانییر ، اوز بوقچاسینی (جنت مکان) لا حاماما گونده ریر .

بونلاردان باشقا " بافتاچی شاه عباس " ، " شاه عباسین باغبانلارا وئرگی قویماسی و گئری گوتورمه سی " ، " شاه عباسین دوغولماسی " کیمی ناغیللاردا شاه عباس نسبتا خیرخواه و عدالتلی پادشاه کیمی گؤسته ریلیمیشدیر .

۴ - معیشت ناغیللاری

بو ناغیللار ، سحرلی و حیوانلارلا علاقه دار ناغیل لاردان فرقلی اولاراق داها ره آل دیر و اجتماعی حیاتلا خلق معیشتی و مبارزه سیله علاقه دار دیر . اجتماعی برابرسیزلیک ، وارلی لیک و یوخسوللوق ، ظلم و احتیاجین واقعی تصویر بو ناغیللاردا آیدین شکیلده گؤسته ریلیمیشدیر . " یتیم ابراهیم و سوداگر " ، " حاجین کؤپه گی " ، " یئددی قارداش بیر باجی " ناغیللاری بو نوعدن دیر .

بو ناغیللاردا بعضاً سحر ، طلسم و مبالغه واردیر . آنجاق بونلار ، اساس محرک قوه دگیل دیر . آذربایجان ناغیللاریندا قهرمانلار اکثراً خلقین ایچه ریسیندن چیخمیش کئچل ، مزدور ، چوبان ، نوکر و بوکیمی آداملاردیر . سحرلی ناغیللاردا بو قهرمانلار جادو ، افسون و افسانه وی کؤمکچیلرین کؤمه گیلله غلبه چالیرسا ، معیشت ناغیللاریندا اوز قوه سی ، عقلی ، ذکاسی و مهارتی ایله غالب گلیر . بونلار عئینی زاماندا خلقین عقل ، ذکا و تدبیر قوه سینین

تمثیل ائدیورلر .

بئله ناغیللاردا تصویر ائدیورلر قادین صورتلری ده چوخ ماراقلی دیر .
بونلار دابیرچوخ ناغیللارین قهرمانلاری دیر . قادینلار قهرمان ، مبارز ، آری -
نین مصلحتچیسی و تدبیرلی شخص کیمی تصویر ائدیورلر . مثلاً "نوشاپری خانم"
ناغیلیندا پادشاهین یگانه قیزی اولان نوشاپری خانم آتاسی نین ظلموندن
غضله نیر و اونو ، بو ایشدن وازکئچمه گه جاغیریر . پادشاه قیزی نین
بوینونون وورولماسینی امر ائدیور . نوشاپری خانم با جاریقلا سارایدان
قاچیر ، اطرافینا طرفدارلار توپلایاراق شاهی ییخیر و اولکهنی عدالتله
اداره ائتمه گه باشلاییر .

لطیفه لر

*****

لطیفه لر خلق آراسیندا مشهور اولان ، گؤلدوروجو کیچیک حکایه لر دیر .
لطیفه لرده خلقین طنز و مزاح استعدادی ، ایتی عقلی ، دؤیوشکن روحو ، و منفی -
لیکلره قارشلی باریشماز مناسبتی ساده و جانلی بیر افاده ایله عکس
ائتمیشدیر .

آذربایجاندا لطیفه لرین چوخ قدیم تاریخی واردیر ، و ان چوخ ایکی نفرین
"ملانصرالدین و بهلول" آدینا باغلی دیر . بهلول (داننده) روایتلره گؤره
هارون الرشیدین قارداشی اولموشدور و لطیفه لری ملانصرالدین لطیفه لری ایله
هرجهتن فرقلی دیر .

آذربایجان خلقی نین ان چوخ سئودیکی لطیفه لر ملانصرالدین آدینا باغلی
اولانلاردیر . خلق مختلف زامانلاردا مختلف مناسبتلره یارادیلان لطیفه لری
ده زامان کئچدیگجه اونون آدینا باغلامیشدیر .

ملانصرالدین لطیفه لری . ملانصرالدین مزاح و طنز لطیفه لری ایله دونیاجا
تانیلمیش بیر خلق فیلسوفودور . او ، تورک خلقلری زکاسی نین و طنز استعداد -
دی نین تمثالی و نماینده سی دیر . ملانصرالدین عصرلر بویو خلق طرفیندن
عمومی لشدیریلیمیش بیز صورت و سیمادیر . بو صورتده خلقین عقلی ، تدبیری ،
و حاضر جوابلیغی و عصرلر بویو الده ائتدیگی حیات تجروبه لری تجسس -
ائتدیریلیمیشدیر . هر هانسی بیر یئرده عدالت سیزلیک و اؤزباشینالیق ، افراط
وینا تفریط اولاندا ، خلق ملانی تاپیب ، اورایا گتیریر ، و اونون واسطه سیله
اؤز محکمه سینی تشکیل ائدیور و بو محکمه نین صونوندا ، حقیقت میدانچیخیر ،
و حق و عدالت غلبه چالیر و مسئله ، خلقین خیرینه حل اولور .

ملانصرالدین صورتینده بعضاً باشقا بیرجهتده اؤزونو گؤسته ریر . او ، بعضاً
عوام ، ساده لوح ، گولونج ، تئز آلدانان و ترسینه ایش توتان بیر انسان کیمی

ده تصوير ائديليور و خلق طرفيندن كسكين ساتيرا آتئينه توتولور. دئمه لي خلق اوز لطيفه لرينده بير طرفدن اوز ذكا و مؤدريك ليگيني تصوير و تبليغ ائدير، عوام لارين گوزونو آچير و اونلارا يول گؤسته رير، اوبير طرفدن ده عوام ليغي، ساده لوح لوغو، موهومات و گئريليجي، تنبلليک و طفيلي ليگي كسگين تنقيد آتئينه توتور و اونلاري اصلاح ائتمه گه چاليشير.

ملانصرالدين خلقه ظلم و ستم ائله ين بيگلره و حاكيم لره و هابئله قولاغی توكلو متعصب لره و عبادتي، دعائي شخصي منفعتلرينه وسيله و پله ائدنلره قارشى دير، و بئله كيمسه لري طنز آتئينه توتور. ظاليم لر، رياكارلار، متملق و يالتاقلار اونون طنز آميز سؤزلريله گولونج و پيس وضعه دوشور و خلقين نفرتيني تحريك ائديب و عبرتيني موجب اولورلار.

يالنيش اولنمه لر، اوز منفعتلريندن باشقا بير شئي دوشونمه ين آداملار، انسانلارين بيليك و فضيلت لرينه يوخ، قيليق و قيافه لرينه اهميت وئرن كيمسه لر و بئش گونلوک دونيا موقع و قازانجى اوچون هر شئیی فدا ائدن آداملار اونون معنالى لطيفه لرينده گولدوروجو، لاکين مثبت تاثيرلى بير شكيلده عكس ائتميش دير. لطيفه لر كيچيك حكايه لردن عبارت دير و لطيفه لرین مزاح عنصرى ملايا استناد ائديلن بير جمله ده توپلانير و ملانين جمله لريله انسان متناقض بير وضعيت قارشى سيندا اولدوغونو آنلار. بو لطيفه لر، انساني هم گؤلدورور، هم ده دؤشوندورور، فکره سوق ائدير.

بو لطيفه لر، گونلوک ياشايشين هر صفحه و ساحه سيله (ائو، عائله، كوچه، جماعت، ايش و سايره) علاقه دار اولدوغو اوچون هر بير مناسبتده خاطره گلير. ملانصرالدين لطيفه لرينده اونون دونيا گؤروشو ده عكس ائتميش دير. ملانين دونيا گؤروشو، عقل ايله حنين موازنه سينه دايانان بير گؤروش دور. ملا هر بير افراطى اخلاق و حرکته قارشى، اونون ضديله قارشى ليک ائدير.

ملانصرالدين لطيفه لري ۱۳-نجو عصردن برى يارانماغا، و زامانلا فورمالا-شماغا باشلاميش دير. خلق، اوندان صورنا يارانان لطيفه لري ده اونون آديننا باغلاميش دير. مثلاً تيمور لنگ ايله علاقه لي حكايه و لطيفه لري ده ملانصرالدينه نسبت وئرميش دير. ملانصرالدين لطيفه لري كئچن عصردن برى توپلانماغا، ونشر ائديلمه گه باشلاميش دير. بو باره ده زاخاروف توپلاييب چاپ ائتديگي نمونه لرین ايضاحلاريندا بئله يازير: (ملانصرالدين تاتار (آذربايجان) لطيفه لري نين سئويملى قهرمانى دير. اونو، پالنيز تاتارلار دگيل، ايران، تورک، ارمنى وباشقا شرق خلقلري ده سئويرلر.

آذربايجان مؤلف لریندن مذب (على عباسى)، ح. زيناللى، ح. طهما سب بو لطيفه لرین توپلانماسى و نشرينه چاليشميشلار. ۱۹۶۲- ده لطيفه لردن

روسجايا ترجمه و نشر ائديلميشدير. لطيفه لرین تدقیقینده فولکلورچی ت . فرضعلی اوف چوخ زحمت چکمیشدير. داها اولده اشاره ائتدیگیمیز کیمی، ملا نصرالدین و لطیفه لری آذربایجاندا باشقا، ایرانین آیری یئرلرینده هابئله تورکیه ده، عربلرده، حتی هندوستان یاریم آداسیندا داخی مشهور اولوب بو اولکه لرین خلقی ملانصرالدینی اؤز خلقیندن بیلیمیشلر. بیر-بیریله قونشو اولان و اسلام معارف و مدنیتی ایله یاشایان بو خلق لرین ملانصرالدین و لطیفه لرینی مقایسه لی تدقیق ائدرسک، بونلارین بیر-بیریندن آز-چوخ فرقلی اولدوغونو گوره ریک .

فارسلارین ملانصرالدینی داها چوخ بلاهت، ساده لوحلوق و کودن لیک تمثالیده حالبوکی، بیزده کی ملا، داها چوخ ذکا، حاضر جوابلیق و نکته دانلیق نماینده— سی دیر. هله تورکیه ده مشهور اولان نصرالدین خوجا تامایله عقل سلیم وطنز ممثلی دیر.

عربلرین جوخاسی دا لطیفه لرینه باخیلسا، داها چوخ جنسی و معیشت مسئله— لر و موضوعلاری اطرافیندا دوشونن و حکایه اویدوران بیر شخصیت دیر. تورکیه قایناقلارینین وئردیگی معلوماتا گوره (۱) تورکلرین ملانصرالدینی (نصرالدین خوجا) ۱۲۵۸ ده سیوری حصارین (*Sivri Hisar*) خورتو کندينده آنادان اولموش و آتاسیندان مالالایق درسی آلمیش، صونرا آق شهر و قونییه مدرسه لرینده اوخوموش و ملا اولموشدور. نصرالدین خوجا ۱۲۸۴— ده آق شهر ده وفات ائتمیش و مزاری دا اورا دادیر.

طنز حکایه لريله مشهور اولان نصرالدین خوجا اولندن صونرا تورک تاریخینه کئچیب، خلقین مزاح و طنز تمثالی و نماینده سی اولموشدور. ائله کی ۱۴— نجو عصرده تیمور استیلاسی اثناسیندا دا، اونو امیر تیمورلا گوروشدوروب، و اونون دیلیندن حق سوزلرینی سؤیله میشلر. بوندان صونرا، هر یئرده و هر زمان خلق طرفیندن بیر لطیفه سؤیلمیشسه، بونلارینان مناسبلرینی ملانصرالدین خوجایا نسبت وئریب، اونو خلق لطیفه لرینین اولمز نماینده سی سایمیشلار. ایندی ده هر ایل آغ شهرده نصرالدین خوجا نامینه بیر هفته لیک ادبی یارادیلایق و ساتیرا فئستیوالی توتولور.

ملانصرالدین لطیفه لری گئچن عصردن بری غرب دیل لرینه ترجمه ائدیلمیش و غرب عالیملری ده ملانین شخصیتی و لطیفه لريله یاخیندان علاقه لنمه گه باشلامشلار عمومیتله غرب عالیملری ملانصرالدینین تاریخی و حقیقی شخصیتی حقیقینده شبیه ائتمکده دیرلر.

بایراقدارویچ (*Bayraqdarovich*) و باسیت (*Basset*) ین فکرینه گوره، اونونجو عصرده بغداددا یاشایان و عربلر آراسیندا مشهور اولان خوجا

۱ - سیوری حصار مفتی سینین مجموعه معارف اثری. (۱۹ - نجو عصر)

آدیندا بیر آدامین لطیفه‌لری کتاب حالیندا توپلانمیش و بوکتاب ۱۵-۱۶نجی عصرلرده تورکجه‌یه ترجمه ائدیلمیش و حقیقی وارلیغی مشکوک اولان ملانصرالدینین لطیفه‌لریله بیرلشمیشدیر. بو عرب لطیفه‌لری ده فارس، سریانی و سانسکریت قایناقلاریندان گلیمیشدیر.

بیزجه، آز بیر دقتله بوفکرین یانلیش اولدوغو اورتایا چیخیب، جوخانین تورکلرین خوجاکلمه‌سی‌نین تحریف ائدیلمیش شکلی اولدوغو آنلاشیلیر. صونرا عربلرین جوخایا عطف و استناد ائتدیکلری لطیفه‌لر داها چوخ جنسی و معیشت مسئله‌لر اطرافیندا اولوب، بیزیم ملانصرالدین لطیفه‌لریله فرقلی دیر.

تاریخی ماهیتی نه اولورسا اولسون، ملانصرالدین صورتی بیزیم خلقیمیزین ذکا، عقل و حاضر جوابلیق، طنز و بیروسوزله کومه‌دی ده‌سی‌نین ائشیشتمالی اولموش و لطیفه‌لری ده عصرلر بویو خلقین هر ساحه‌ده اکلنجه‌لی و عینسی زاماندا عبرت‌آمیز حیات یولداشی اولموشدور.

آتالارسوزو، و مثل‌لر

خلقین یاراتدیغی و عصرلردن بری اوزونه حیات دستوری ائتدیگی حکمتلی و موجز سوزلره آتالارسوزو دئییلیر. بو سوزلر خلقین دونیاگوروشونو و حیات درسینی احتوا ائدیپ، یوزلرجه دفعه تجروبه ائدیلمیش حقیقتلری افاده ائدیورلر. هر ملتین اجتماعی و معیشت مسئله‌لرینه باخیشی و اونلارین حل چاره‌سی آتالارسوزلرینده عکس ائتمیشدیر. بو سببدن آتالارسوزلری خلقین اخلاق و یاشاما مربی و معلمی وظیفه‌لرینی ایفا ائتمشدیر. آتالارسوزلری ان آز سوز ایله ان گئنیش معنا و مفهومی افاده ائدن شاه‌اثر-لردیر.

آتالارسوزلرینه فرانسوزلار و انگلیسلر "تجروبه‌نین باری" و روسلار "عبرت‌آمیز سوزلر"، "قانادلی سوز" و "قیزیل سوز" کیمی آدلار وئرمیشلر. آتالارسوزو و مثل‌لر بیر-بیرینه چوخ یاخیندیر. لاکین بونلاری بیر-بیر یندن فرقلندیرن جهتلر واردیر. آتالارسوزلرینین هامیسیندا تام محاکمه، بیتمیش فکر، عمومی لشدیرمه، و نتیجه واردیر. مثلا: "آغاج بار وئرنده باشینی آشاغی سالار"، "ضررین یاریسیندان قاییتماق قازانج‌دیر"، "زحمت چکمه‌ین راحاتلیغین قدرینی بیلمز".

مثل‌لرده ایسه، فکر تام ایله افاده ائدیلمه‌میش، و نتیجه ده عمومی - لشدیریلمه‌میشدیر. مثلا: "دیش سیز آهیز، داش سیز دگیرمان"، "بالدیز، جووالدیز" کیمی. دینله‌یجی مثلدن قاباق و یا صونرا آنلاتیلان سوزلری مثلا ایله توتوشدور دوقدان صونرا، اونون حقیقی معناسینی درک ائدیر. چوخ زامان آتالارسوزو مثله، مثل ده آتالارسوزونه چئوریله‌بیلیر. بونون

اوجون، مثلدهكى فكري تاما ملاماق مقصديله بير سوز آرتيرماق كافي دير. اگر يوخاريدا مثال وئردىگيميز مثليرين صونونا "كىمى دير" سوزونو آرتيرساق فكري تاما ملايار، ومثلى، آتالارسوزونه چئويميش اولاريق .

"حيوانى بودوندان داغلارلار، انسانى اوره گيندن"، "آدام آغزيندان سوز چيخار قازان آلتيندان كوز" كىمى آتالار سوزلريندن "داغلارلار" و "چيخار" سوزلرينى گوتورسك، مثله چئوريلر .

آتالارسوزو و مثلر چوخ زامان بير حقيقى معنادا، بعضا ده مجازى معنادا ايشله ديلير . حقيقى معنادا ايشله ديلن لره مثال: "عقيللى باش هر شئيدن منفعت گوتورر"، "باش ساغ اولسون، پاپاق تاپار"، "ايش انسانين جوهرى دير" "ياخشى دوست قارداشدان ايره لى دير" و سايره .

مجازى معنادا ايشله ديلن لره مثال: "آيى ايله بير چووالا گيرمه"، "ايلانين آغينا دا لعنت، قاراسينا دا"، "ايسلانميشين ياغيشدان نه قورخوسو؟" "اشه گيم اولمه يونجا بيتينجن" و سايره .

توپلانماسى و نشرى توركلرين آتالارسوزلرى ايلك دفعه ۹۰۰- ايل بوندان قاباق كاشغرىلى محمود طرفيندن توپلانيب "ديوان لغات الترك" ده درج ائد- يلמידير . بو سوزلره مؤلف "ساو" آدى وئرميشدير . بونلارين بير قسمى ايندى ده تورك خلقلرى ايچهريسينده مشهور دور، مثلا: تاغ تاغا قاووشماس، كيشى كيشيه قاووشار = داغ داغا قووشماز، آدام آداما قووشار"، "آوجى نچه آل بيلسه، آديق آنجا يول بيلر = اوچو نچه آل (حيله) بيلسه، آيى اونجا (اون ائله) يول بيلر ."

عصرلردن برى كلاسيك شاعرلريميز ده (نظامى، خاقانى، نسيمى، خطائى، فضولى، وباشقالارى) شعرلرينده آتالارسوزلرينى ايشلتميشلر . مثلا نظامى، خاقانى، نسيمى و فضولى نين اثرلرينده آشاغيداكى آتالارسوزلرى ايشله ديلميشدير :

"آختاران تاپار"، "دوشاب آل ميشام، بال چيخيب"، "هركسين توستوسو، اوز باجاسيندان دوز چيخار"، "اڭو اوغروسونو توتماق اولماز" ايسيندويم ايستى سينه، كور اولدوم تومدوسونه"، "پيشيك بالاسينى ايسته ديگيندن يئير" "وقتسيز بانلايان خوروزون باشينى كسرلر" .

كتاب دده قورقوددا دا چوخلو آتالارسوزلرى واردير . مثلا: "كول تپه جيگ اولماز"، "قارى دوشمن دوست اولماز"، "چيخان جان گئرى دؤنمز"، "اسكى پامبيق بئز اولماز" .

قديم ناغيللاريميزدا و داستانلاريميزدا دا آتالارسوزلرى و مثلر ايشله ديلميشدير .

آتالارسوزلرينين توپلانيب، نشر ائديلمهسى ۱۹- نجو عصرده باشلاميشدير .

بو باره ده تفلیسده چیخان "سبۆرنیک ماتریالوف" مجموعه سینده آتالارسۆزلری و روسجا ترجمه لری شایان دقت دیر . مطبوعاتدا ،خصوصیله "ملانصرالدین" ده "مکتب و دبستان" مجله لرینده بیرصیرا آتالارسۆزو و مثلر چاپ ائدیلمیشدیر . ۱۹۲۶- دا ع .حسین زاده ، ح . زیناللی بو باره ده آیری - آیری کتابلار چیخارتمیشلار . حسین زاده نین کتابیندا آتالارسۆزلری الفبا صیراسی ایله ، و زیناللی نین کتابیندا مضمون و موضوعا گۆره دوزولموشدور . حسین زاده نین کتابی صورادان مفصل نشر ائدیلمیشدیر . ۱۹۶۱- ده آتالارسۆزو و مثلر حقیقنده ای . ابراهیموفون کتابی چیخمیشدیر .

ایراندا ، (۱۳۲۲ ه.ش) ده علی اصغر مجتهدی "امثال و حکم" آدلی کتابینی ۲۵۰۰ آذری آتالارسۆزونه و مثلرینه اختصاص وئرمیشدیر . انقلاب اسلامی دن صورا (۱۳۵۹- دا) یعقوب قدس نئچه ایلیک زحمت و چالیشمالارینین محصولو اولان ۶۰۰۰ آتالارسۆزونون بیرینجی جلدینی چاپ ائتدیرمیشدیر .

آتالارسۆزو، و مثلرین منشایی

آتالارسۆزو، و مثلر حیاتین مختلف ساحه لرینه عاید اولدوقلاری کیمی، یارانما یوللاری دا مختلف اولموشدور . مثلا: اوچولوق، اکینچیلیک و مالدارلیقلا علاقه دار مختلف آتالارسۆزو و مثلر یارانمیشدیر . عمومیتله حیات و معیشتین هر ساحه سینده خلق آتالارسۆزو و مثلر یاراتمیشدیر . بو باره ده خلق یارادیجیلیغی نین دا اساسلی رولو اولموشدور . بیرچوخ بایاتیلار، تاپماجالار و لطیفه لر تدریجاً آتالارسۆزو ومثله چئوریلیمیشدیر . بو جهتن ملانصرالدین لطیفه لری خاراکتئریستیک دیر :

"کیشی نین سۆزو بیر اولار" ، "کیشی نین مالی گۆز قاباغیندا" ، "دئدی لر ملا، آش آپاریرلار ، دئدی منهنه !" ، "دئدی لر سیزه آپاریرلار ، دئدی سنهنه !" وسایره .

بعضاً ناغیللارین، حکایه و افسانه لرین ده اساس مغزی و معناسی آتالارسۆزو شکلینه دوشور . مثلا: "یاخشیلیق ائله ، آت دریا یا ، بالیق دا بیلمه سه ، خالق بیلر" ، "اکنده یوخ ، بیچنده یوخ ، یئینده اورتاق قارداش" .

خلق داستانلاریندان دا بیرچوخ آتالارسۆزو اله گلیمیشدیر . مثلا: "چوخلاری آتاسی نین گۆزلرینی چیخارتدی کی ، اونا "کوراوغلو" دئسینلر ، ائله هئی دئدی لر کور کیشی نین اوغلو" .

بیرچوخ ماهنیلار، بایاتیلار ، لایلیلار و آغیلار دا چوخ زامان مثل کیمی ایشلنمیشدیر . مثلا: "بالا دادی ، بال دادی بالا آدام آدادی شیرینی شیرین اولو آجی سی دا بال دادی

داغ باشینی قار آلار دومان گلر ، قارالار
ایلر کئچر ساغالماز سۆزله دگن یارالار

بعضاً شاعرلرین، یازیچی و بئویوک آداملارین دا حکمتلی مصراع و بیتلری و سۆزلری مشهور اولوب، آتالارسۆزونه چئوریلیر، یعنی یازیلی ادبیاتدان استفاده ائدیلیر. مثلاً:

کامل بیروپالانچی اولسا دا، انسان یاخشی دیر یاریمجیق پاقچیلیقدان ویا :

انسانا آرخادیر اونون کمالی عقلی دیر هرکسین دولتی، مالی صابرین بعضی مصراعلاری دا بو قبیلدن دیر:

آخ، نئجه کئف چکمه لی ایام ایدی
کیم نه دئییر بیزده اولان غییرته

ملت نئجه تاراج اولور، اولسون نه ایشیم وار؟

افسوس قوجال دیم، آغاجیم دوشدو، الیمدن . و سایره .

آتالارسۆزو و مثللرین ساحه سی چوخ گئنیش دیر. بونلار، خلقین هر طرفلی حیاتی ایله علاقه دار یارانمیشلار. بونلار خلقین امه گه، زحمته و دوغرولوغا علاقه و باغلی لیغینی گۆسته ریر. مثلاً: ایشله مه یین دیشله مز. ایش آدامین جوهری دیر. ائلدن قالان اللی ایل قالار. قالان ایشه قار یا غار. زحمت چکمه یین بال یئمز. ائل گوجو سئل گوجو. تنبله دئدی لر قاپینی اورت!، دئدی کۆلک اسر، اورتو. تنبله ایش بویور، او، سنه عقل او گرتسین .

آذربایجان آتالارسۆزلرینده وطنه محبت و باغلی لیق، دوستلوق، قارداشلیق و قهرمانلیق مهم یئر توتور. مثلاً: وطنه گل دیم، ایمانا گل دیم. دوغما یورد شیرین اولار. هرکسه اؤز وطنی عزیز دیر. آنام کیمی یار اولماز، اولکسه کیمی دیار. وطن ویرانه ده اولسا، گئنه جنت دیر. ویا : دوست، یامان گونده تانینار. کهنه دوست دوشمن اولماز. دوست گلشی بایرام اولار. دوست مین ایسه، آزدیر، دوشمن بیر ایسه، چوخ دور. یولداشین گۆستر منه، سنین کیم اولدوغونو دئییم. ویا : ایگیت اودورکی، آغزینی یوما، الینی آچما. ایگیدین باشی قالدا گره ک. ایگیدین الی ایشده گره ک.

آتالارسۆزلرینین اخلاقی و تعلیمی لریندن بیرنئچه نمونه : اوستادینا کج باخانین گۆزلرینه قان دامار. تک الدن سس چیخماز. عقل یا شدا دگیل، باشدا دیر. علم عقلین چراغی دیر. اوشاق عزیز، تربیه سی اوندان عزیز. آنلایانا قول اول، آنلامایانا آقا اولما. سوادسیز آدام، کور کیمی دیر. اؤز آناسینی سئون اؤزگه آناسینی سئومز.

آتالارسۆزو و مثللر، خلقین گونده لیک فعالیتی ایله علاقه دار اولدوغوندا معاصر دؤورده ده اونلارین نمونه لری میدانا گل میشدیر. مثلاً: امک انسانین زینتی دیر. قویما باشین بالی شا، اؤزونو وقر یاری شا. و سایره

آتالار سۆزلری و مثللریمیزین چوخو نظم له دعییلیر، نشریله دعییلن نمونه - لرینده ده شعر آهنگی واردیر. مثلا: ایشله مهین دیشله مز. سویون لال آخانی، آدامین یئره باخانی. وسایره

آتالار سۆزلری و مثللرده خلق دیلینین زنگین لیگیندن و بدیعی دیل واسطه لری، جناس، کنایه، تشبئه، مجاز، وسایره دن بولجا استفاده ائدیلمشدیر. آتالار سۆزو و یازیلی ادبیات

بؤیوک یازیچی و شاعر لریمیز بو خزینه دن همیشه استفاده ائتمیشلر. اونلار بؤیوک فکر لری قیصا جمله لرله افاده ائتمک و صورتلری کسگین دانیشدیریب، جانلاندیرماق اوچون، آتالار سۆزو و مثللردن فایدالانمیشلار. بیرصیرا یازیچیلاریمیز اثرلرینین آدلارینی آتالار سۆزلری و مثللردن گؤتورموش، مضمونونو دا همین آتالار سۆزو اساسیندا قوروبانکشاف ائتدیرمیشلر. بوکیمی اثرلردن مثال اوچون ن. وزیروفون " دالدا ن آتیلان داش توپوغا دگر"، "صونراکی پئشمانچیلیق فایدا وئرmez"، "آدی وار، اؤزو یوخ" یاغیشدان چیخدیق، یاغمورا دوشدوک"، "حق وئردی اوفون" یئیرسن غاز اتینی گؤررسن لذتی نی"، عباس صحتین "یوخسوللوق عئیب دگیل" وسایره نی گؤستر مک اولار.

تاپماجالار

*****

تاپماجا انسانلارین فکر و ذکاسینی یوخلاماق مقصدی ایله دوزلدیلن بیرر حادته ویا اشیانین شاعرانه تصویری دیر. بیر حادته، مفهوم ویا شئین بیر علامتی ویا خصوصیتی دولایی یوللارلا سؤیله نیر و باشقا جهت لری گیزلی توتولور و قارشى طرفدن جواب ایسته نیر. مثلا: دیلی یوخدور، دیللندیریر، انسانی علم لندیریر (کتاب)، بوستاندا وار بیر آروات، پالتار گئییب قات باقات (کلم).

تاپماجا دا ایکی طرف اولور، بیر تاپماجانین اؤزو، بیر ده اونون جوابی. تاپماجالار: بیلمه جه، تاپیشماق، ماتال (متل)، جومماق آدلاریله بوتون تورک دیلی قوملاردا مشهور دور.

تاپماجالارین نشری و تدقیقی

شفاهی خلق ادبیاتینین ان آز تدقیق اولونان قسمی تاپماجالار دیر. بوباره ده اساس تدقیقات ولی خلوفلو، و ح. زینالینین چیخاردیقلاری کتابلارلا باشلار. ولی خلوفلو ۱۹۲۸- ده (۷۲۶) تاپماجا توپلاییب نشر ائتمیشدیر. بوکتابدا تاپماجالار الفبا صیراسیله دوزولموش و جوابلار دا صیراسیله کتابین صونوندا وئر یلمیشدیر. کتابین مقدمه سینده تاپماجالارین خلقین حیاتی و معیشتی ایله علاقه دار یاران دیغی و هر بیی تاپماجانین معین دؤوره نی تصویر ائدیگی قید ائدیلمیشدیر.

ح. زینالی نین کتابیندا ۷۶۰ تا پما جا (آذربایجان تا پما جالاری) موضوع اعتباریله صیرالانمیشدیر، صونرا ح. علیزاده و نورالدین سیدوف بوباره ده تدقیقاتلارینی نشر ائتمیشلر. ایراندا دو قتور جاوید و منظوری خامنه‌ای ۲۱۷۷ تا پما جا ۳۸ یا هالتما جا ۷۲ عاشیق باغلامالارینی " تا پما جالار " آدیله ۱۳۵۸- ده نشر ائتمیشلر.

تا پما جالارین موضوعو تا پما جالار، خلق حیاتی نین بوتون ساحه لرینه عاید یارادیلیمیشدیر. ان چوخ ائو اشیالاری، گئیملر، انسان و اونون بدن اعضاسی اکینچیلیک، ارزاق، میوه لر، حیوانلار، بیتگیلر، آلت لر، یئر، فضا داکی جسم لر طبیعت و طبیعی حادثه لر، علم، تکنیک و مجرد مفهوملار حقیقده تا پما جالار یارانمیشدیر. اکینچیلیک و بیتگیلر حقیقده کی تا پما جالارا مثال:

حاجیلار	حاجا	گئدر	جهد ائدر	گئجه	گئدر
بیر یومورتا	ایچینده	یوز الی	جوجه	گئدر	(نار)
قو طو	قو طو	ایچینده	قو طو	ساندیق	ایچینده
بابامین	آغ	یایلینی	او دا	اونون	ایچینده (شابلید)
عالمی	بزر،	اؤزو	لوت	گزر	(آیکنه)
ایلان	حقیقده :	گلر،	گئدر	آیاغی	یوخ
کؤینه	یی	وار،	تیکیشی	یوخ	یومورتا
سالر،	توکو	یوخ	گؤی	و اولدوزلار	اوچون :

آنامین	بیر	دؤنو	وار	قاتلاماق	اولماز
اوستو	دولو	آغ	اشرفی	ساناماق	اولماز
مجرد	مفهوملاردان	" یوخو "	اوچون :	ناردان	شیرین
ناردا	وار،	ناردا	وار	ناردان	شیرین
ال	توتماز،	بیچاق	کسمز	اوندان	شیرین
علم و صنعتین	انکشافیندان	عمله	گلن	جهازلار	حقیقده :

بیر	قوشوم	وار،	جانی	یوخ	قانادی	وار،	قانی	یوخ
اوچار	اوزاق	یئرلره	ائله	چو خدور	سانی	یوخ	(طیاره)	

تا پما جالارین غایه سی تا پما جالار انسانلاری دوشونمه گه وادار ائدیر اونلارین بیلگی نی، تجروبه سینی و ذکاسینی یوخلاییر. بونا گؤره ده تا پما-جالار مجلسلرده داها چوخ قوجالار طرفیندن سؤیله نیر و جوانلار دا اونلارا جواب وئریر.

تا پما جالار اوشاق فولکلورونون مهم نمونه لرینی تشکیل ائدیر. بونلار اوشاغین ذهنی نین، دوشونجه و دراکه سی نین انکشافینا بؤیوک کؤمک ائدیر

و اونلاردا تئزفکیرلشمه، آختاریب تاپما، ایتی حسابلاما قابلیتی نی انکشاف ائتدیریر، و علمی تصور و اؤگره دیر.

تاپما جالار عئینی زاماندا، اگلنجه و وقت گئچیرمک واسطه سی دیر. کئچمیشده اوزون قیش گئجه لری تاپما جاسیز گئچمزدی. اونا گؤره ده تاپما جالار، قورو، ماراقسیز دیلله دگیل، استعاره ای، طنزلی، مزه لی و گولمه لی افاده لـرله سؤیله نیر.

تاپما جالار، نثر و شعر شکلینده اولابیلیر. بونلاردا مثنافورا، مقایسه، تشبیه و دیگر بدیعی تصویر واسطه لریندن استفاده ائدیلیمیشدیر. منظم سوم تاپما جالار ایکی و داها چوخ مصراعلی، وزنلی و قافیله لی پارچالاردان عبارتدیر. مثلا: ساری ساری صاندیقلار ایچی دولو فیندیقلار (بالقابق)

دؤرد مصراعلی تاپما جالارین بعضی لرینده هر مصراعین اوزو ده بیر تاپما جا- دیر. مثال: داغدا تاپیلدار (التا) - سودا شاپیلدار (بالیق)

اوبادا فرمان (ایت) - کئنده سلیمان (خوروز)

تاپما جالارین بیر نوعو ده "باغلامالار" دیر. باغلامالار ماهنی شکلینده، و تاپما جا مضمونلو، سئواللی-جوابلی، آغیز ادبیاتی نوعودور. مثال:

زولفون اوجو ایلاندیر	سال بوینونا، دولاندیر
وار وئور، کؤلگه سالماز	عاشیق، بو دومبالان دیر

زولفون اوجو گوموش دور	سال بوینونا ایلشدیر
وار وئور، کؤلگه سالماز	عاشیق، نهجه یئمیشدیر

بورادا، قافیه، وزن، آهنگ هامیسی گؤزلنمیشدیر و صنعتکارین بدیعی استعدادی، ذکاسی و حاضر جوابلیغی تام شکلده اوزونو گؤستمیشدیر. بؤیله باغلامالارین بعضاً همان مسابقه میدانیندا بداهتاً سؤیلندیگینی نظره آلساق آغیز ادبیاتیندا صنعت و باجاریغین نه قدر اینجه، و نه قدر اوجا اولدوغونا حئیران اولماق اولماز (ح. زیناللی)

بایاتیلار

*****

بایاتیلار خلق ادبیاتینین ان چوخ یایلمیش لیریک شعرلری دیر. بوشعرلر هجا وزنیه سؤیلنمیش دؤرد مصراعدان عبارت دیر و قافیه لنمه باخیمیندان رباعی کیمی دیر. یعنی ۲، ۱ و ۴- نجو مصراعلار هم قافیه اولوب، ۳- نجو مصراع آزاد دیر. بایاتیدا اساس مضمون و فکر، صون ایکی مصراعدا وئریلیر. مثلا:

قیزیل گول اولمایایدی	سارالیب، سولمایایدی
بیر آیریلیق، بیر اولوم	هئچبیری اولمایایدی

با یایاتیلاردا عشق، محبت، فلسفی و اخلاقی - اجتماعی فکرلر قیما و بیغجام شکیلده ترنم ائدیلمیر. با یایاتیلار اسلامدان قابا قکی تورک ادبیاتیندا تورک شعرینین ملی شکلینی تشکیل ائتمیشدیر. با یایاتی آدی آلتیندا آغیلار، اوخشاما- لار، لایلا و هولوارلار، سایا جی سۆزلری و بعضی ماهنیلار دا توپلانیر. لاکین بونلار، شکل باخیمیندان با یایاتیلارا اوخشاسا دا، مضمون اعتباریله اوندان فرقلی دیر.

با یایاتیلارین توپلانماسی و نشری قدیم جُنگ و ال یازمالاریندا بیر چوخ آذری با یایاتیلاری یازیلیمیشدیر. ال یاس موشق ۱۷۲۱- ده ترتیب ائتمیشدیگی "نغمه لر" کتابینا بیر چوخ آذربایجان با یایاتیلاری دا علاوه ائتمیشدیر. ۱۹- نجو عرصده بیر چوخ شاعر و یازیچیلار اثرلرینده با یایاتیلاری ایشلتیمیشلر. ۲۵- نجی عصرین اوللرینده بیر چوخ درس کتابلاریندا با یایاتیلار درج ائدیلمشدر. فریدون کۆچرلی و عبدالله شائقین، و ر. افندیفون درس کتابلاری بونا مثال اولابیلر. ۱۹۳۸- ده ه. علیزاده کندلری گزه رک توپلادیغی با یایاتیلاری کتاب شکلینده نشر ائتمیشدیر دونیا محاربه سی ایللرینده با کیدا م. ح. طهماسب طرفیندن با یایاتیلار توپلانیب نشر ائدیلمیشدیر. بو کتابدا، با یایاتیلار قروپلارا آیریلیمیش و ماهنیلار، لایلا ییلار، و آغیلار آیری- آیری بۆلوم لر حالیندا درج ائدیلمیشدیر. با یایاتیلار دؤردونجو مصراع حرفلری الفبا صیراسیله دوزولموش- دور. ۱۹۶۸- ده عراق تورک لری با یایاتیلاری توپلانیب " کرکوک با یایاتیلاری" آدیله با کیدا نشر ائدیلمیشدیر.

"با یایاتی" آدی اوغوز قبیله لریندن اولان "با یات" آدیندان گلیمیشدیر. نهجه کی " وارساقی" (۸ هجالی قوشما یا بنزر دؤردلوک لری) ده " وارساق" قبیله آدیندان آلینمیشدیر. با یایاتیلار، اولجه بیر یسی طرفیندن سؤیلنمیش سه ده صونرادان خلقین دیلینه کئچهرک دیلدن- دیله و ائلدن- ائله کئچمیش و زامانلا مؤلفلری اونودولاراق، خلقین مالی اولموش دور، لاکین بیر صیرا عاشق- لاریمیز واردیرکی، خصوصیله با یایاتی یاراتما قلا مشغول اولموشلار (ساری عاشق) کیمی.

با یایاتیلارین مضمونو آذربایجان با یایاتیلاری خلقین یا شاییشی، معیشتی معنویاتی و دنیا گؤروشو ایله باغلی دیر. وطن ستوگیمی، غربتده وطن حسرتی بو با یایاتیلارین اساس موضوعلاریندان دیر:

عزیزیم، وطن یا خشی	گئیمه گه کتن یا خشی
غریبلیک جنت اولسا	گفته ده وطن یا خشی
عزیزیم، هئی آغلارام	دردیمه درد باغلارام
غربت یئر جنت اولسا	وطن دئییب، آغلارام

عزیزیم، ایراق منم   بو یانان چیراغ منم
 قول تک اللره دۆشدوم   وطندن ایراق منم
 بایاتیلاردا، شاه، خان و بیگلرین ظلمو ده عکس ائتمیشدیر:
 من عاشیق، بیلن اولماز   بو یئرده گولن اولماز
 شاهین ظلمو یوز اولسا   رحمینی بیلن اولماز
 عزیزیم، شکر جانیم   بو دوردی چکر جانیم
 نه حقیم وار، نه مزدوم،   بیگلره نوکر جانیم
 خلق چوخ وقت چکدیگی محرومیتلرین و ظلمون سببینی فلکدن گورموش و "فلک"
 سوزو آلتیندا زمانه نی و دؤورون آغیر و آجینا جاقلی حیاتینی تنقیس
 ائتمیشدیر:

من عاشیق، اسدی فلک   صبریمی کسدی فلک
 هریاندا چادیر قوردوم   طنفیم کسدی فلک
 بایاتیلار اساساً غنائی شعرلردیر و موسیقی آهنگی ایله علاقه داردیر. بونلاردا
 محبت، وفا، و عشق تبلیغ ائدیلیر:

داغ باشیندا قوزو وار   آهو کیمی گوزو وار
 بیرقلب بیر قلبی توتسا   کیمین اونا سوزو وار

بو داغلار، قوشا داغلار   وئریب باش باشا داغلار
 یاریم سنده گزیب دیر   سنی یوز یاشا، داغلار

قارا آت نالی نئیلر   قارا قاش خالی نئیلر
 سن کیمی یاری اولان   دولتی، مالی نئیلر

بایاتیلاریمیزین چوخوندا قادینلارین یاشاییشی، معیشتی و حقوق سوزلوقدان
 شکایتی تصویر اولونور. قادین و قیزلارین معنوی اضطرابلاری و زمانه دن
 ناراضی لیغی ترنم ائدیلیر:

داغلار داغیمدی منیم   غم او یلاغیمدی منیم
 دیندیرمه، قان آغلارام   یامان چاغیمدی منیم

داها قاباقدان گورمه دیگی بیر قوجا کیشی په اره وئریلن قیز، اوز وصف حالینی
 بئله بیان ائدیر:

آغ آلمالانیبیدی   بوداقدان ساللانیبیدی
 جوان دئییه وئردیلر   ساققالی چالانیبیدی

بایاتیلار خلق ادبیاتینین تۆکنمز خزینه سی دیر. اؤنلارین هر بیرینده، بیر
 منظومه کی قدهر فکر و دویغو افاده ائدیلیمیشدیر.

بایاتیلارین اوزونه مخصوص قافییه، ردیف، و جناسلاری واردیر:

عزیزینم، سالیانا   دارا زولفون، سال یانا
 نئجه سن بیر آه چکیم   کۆر قورويا، سال یانا
 بورادا، بیرینجی مصراعدا "سالیان" یئر آدی دیر، اکینجی ده "سالماق"
 فعلی، دوردونجو مصراعدا دا "سال" قایق یئرینه ایشله دیلن تخته پارچاسی
 معناسیندا ایشله دیلمیشدیر.

شمالی آذربایجاندا، سووۀت رژیمی ایش باشینا گلدیکدن سونرا، پارتیا،
 مشهور امک قهرمانلاری، صلح و سووۀت اوردوسو و سایر حقیقده ده بایاتیلار
 یارانمیشدیر.

لایلالار لایلالار، بئشیک کئشیگینده، آنالارین بالالارینا اوخشاما ق اوچون
 اوخودوقلاری بایاتیلاردیر. بونلاردا آنالارین بالاسینا سونسوز سئوگی، و
 آرزولاری افاده اولونور. آنالار اوشاغینی دوعا ائدیر، و اونا اوزون عؤمور
 و موفقیت دیله ییر. آنالار بالالارینی بو لایلالارلا یوخویا وئیرلر. جوجوق
 لایلالاری دینلرکن اونا موسیقی و ادبیاتا ذوق و هوس اویانیر:

لایلا، بئشیک لایلا   ائویم، ائشیک لایلا
 سن گئت شیرین یوخویا   چکیم کئشیک لایلا

لایلاسی درین بالا   یوخوسو شیرین بالا
 تانریدان عهدیم بودور   تویونو گوروم، بالا
 لایلالاردا، بعضاً "لای-لای" کلمه سی شعرین باشیندا گلیر، بعضاً ده شعرین
 سونوندا، ایکی مصراعدا تکرار اولور:

آتیان توتدوم سنی   عجب اووتدوم سنی
 عمر اوزدوم، جفا چکدیم   شوکور، بویوتدوم سنی
 بالام لایلا، آلا-لای   گولوم لایلا، آلا-لای

اوخشامالار اوخشامالار مقصد و موضوع باخیمیندان لایلالارا بنزه ییرلر،
 لاکین شکل لری اونلاردان فرقلی دیر. بونلار، ایکی و یا دورد مصراعدا
 سؤیله ییرلر:

بالاما قوربان اینکلر   بالام نه وقت ایملر

بالاما قوربان بیزوولار   بالام نه وقت دوز اوینار

داغدا داری لار   سونبولو ساری لار
 قوجا قاری لار   بو بالاما قوربان.

لایلا و اوخشامالار هم نثر، هم ده نظم ایله سؤیله ییر. نثرله سؤیله ن لری
 ثابت متنی اولمور. آنالار بورادا اوز شخصی وضعیت و آرزولاریندان

دانیشرلار .

آغسیلار ماتم ، یاس و دفن مراسملرینده سؤیلهنن دؤردلوک لردیر .
قدیم زامانلاردان اولونون دفن و ماتم مراسمینده آغیلار اوخونور، و اولو-
نون یاخشی ایشلریندن، ایگیت لیک و قهرمانلیغیندان تعریف ائدیلسدی .
صون عصرلرده یارانان آغیلار، شکل اعتباریله بایاتیلارین عئینیدیر . بو
آغیلاردا بالاسی اولموش آنانین، نشانلیسینی الدن وئرمیش قیزلارین، و اری
اولموش گلینلرین ناله و کدرلری و اؤرک آجیلاری ترنم ائدیلسیر :
کوچه دن خونچا گئدیر ایچینده نیمچه گئدیر
عالمین گولو گئتسه بیزیمکی غنچه گئدیر
سایاجی سؤزلری و وصف حاللار دا شکل اعتباریله بایاتیلار کیمی دیر .
بونلاردان قاباقکی فصللرده بحث ائدیلمیشدیر .

منابع :

- ۱ - آتالارسوزو (گفتارنیاکان) . ج - ۱ . یعقوب قدس . تهران ۱۳۵۹
- ۲ - آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی . بابایف و افندیف . باکی ۱۹۷۵
- ۳ - آذربایجان خلق یازینی اؤرنکلری (آذربایجان فولکلورو آنتولوژیاسی)
اهلیمان آخوندوف - سمیح تئزجان . تورک دیلقورومو یایینلاری ۱۹۷۸
- ۴ - آذربایجان فولکلوروندا ن نمونه لری . ایکی جلدده دوکتورس . جاوید ۱۳۵۸
- ۵ - آذربایجان نشر آنتولوژیاسی . انگلیز متنی . باکی . ۱۹۷۷
- ۶ - آذربایجان سووئت انسیکلوپدیاسی . بیرینجی جلد . باکی ۱۹۷۶
- ۷ - اسلام انسیکلوپدیاسی . جلد ۹ (نصرالدین خوجا) ماده سی . احمد قدسی تجر .
- ۸ - ادبیات شفاهی مردم آذربایجان . ترجمه و اقتباس ح . روشن
- ۹ - بررسی ادبیات شفاهی آذربایجان . ر . پورا کبر . انتشارات بهروز - تبریز
- ۱۰ - باباقورقود . جفریل ویس . ترجمه فریبا عزبدفتری و محمدحریری اکبری
نشر ابن سینا . تبریز ۱۳۵۵
- ۱۱ - تورک ادبیاتی . ۳ جلد . احمد قاباقلی . تورکیه یایینلاری . ۱۹۶۷
- ۱۲ - تورک خلق ادبیاتی . نعیم آلقان . آنکارا ۱۹۷۳
- ۱۳ - تورک ادبیاتی تاریخی . پروفیسور م . فواد کوپرولو . استانبول ۱۹۸۵
- ۱۴ - حماسه دده قورقود . اثر انار . ترجمه : ابراهیم دارابی . نشر نوبهار
تبریز . ۱۳۵۵
- ۱۵ - دده م قورقودون کتابی . اورخان شائق . گوک پای . استانبول ۱۹۷۳
- ۱۶ - دده قورقودون کتابی . محرم ارگین . مین تمل اثر . ۲ - نجی چاپ ۱۹۷۱
- ۱۷ - رسمی تورک ادبیاتی تاریخی . نهاد سامی بانارلی . ۱۹۷۱ و ۱۹۷۳

- ۱۸ - بئویوک تورک ادبیاتی تاریخی . وصفی ماهر قوجا تورک . آنکارا ۱۹۷۰
- ۱۹ - عاشیقلار . تالیف و ترجمه حسین صدیق . آذرکتاب ۱۳۵۵
- ۲۰ - عاشیق شمشیر (طرلان قوجا لاسادا ، گئنه آدی طرلان دیر) . الیاس تاپدیق
آذربایجان ژورنالی . سایی ۴ باکی ۱۹۷۸
- ۲۱ - ملامعه . شعرلر . آذربایجان نشریاتی . باکی ۱۹۶۶ پ افندیف

۵	اؤن سؤز
۷	آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی
۱۴	علمی تدقیق
۱۵	فولکلورون منشائی
۱۷	آذربایجان فولکلورشنا سلیغی
۱۸	۱۹- نجو عصرده آذربایجان فولکلورشنا سلیغی
۲۳	۲۰- نجی عصرده آذربایجان فولکلورشنا سلیغی
۳۲	شفاهی خلق ادبیاتی نین مختلف نوعلری
۳۲	داستانلار
۳۴	اسلامدان قابا قکی داستانلارین مهم لری
۳۴	افراسیاب داستانی
۳۵	شو داستانی
۳۵	هون - اوغوز داستانی
۳۵	اوغوز خاقان داستانی
۳۶	گؤک تورک داستانی
۳۶	اویغور داستانی
۳۶	ایشیق
۳۷	آغاج
۳۷	قادین
۳۸	آت
۳۸	بوزقورد
۳۹	صو
۳۹	موسیقی
۳۹	قوپوز
۳۹	اسلامدان صونراکی تورک داستانلاری
۴۰	صاتوق بوغراخان داستانی
۴۰	ماناس داستانی
۴۰	چنگیزنامه
۴۱	کتاب دده قورقود داستانلاری
۵۱	کتاب دده قورقود و صونراکی خلق داستانلاری

۵۳	۱ - دیرسه خان اوغلو بوغاجین بویو
۵۴	۲ - سالورقازانین اشوی نین یغمالانماسی
۵۵	۳ - بایبورانین اوغلو بامسی بگرهک بویو
۵۷	۴ - قازان بیگین اوغلو اؤروزون دوستاق اولدوغو
۵۷	۵ - دوخاقوجا اوغلو دلی دؤمرؤل بویو
۶۶	کؤراوغلو داستانی
۷۱	محبت داستانلاری
۷۴	عاشیق غریب داستانی
۷۹	اصلی و کرم داستانی
۸۳	عباس و گولگز داستانی
۸۶	شاه اسماعیل داستانی
۸۹	عالیخان و پری خانم داستانی
۹۱	عاشیق شعری و سازشاعرلری
۹۱	صیغیر مراسمی
۹۲	شولن مراسمی
۹۲	یوغ مراسمی
۹۳	عاشیق شعری نین نوعلری
۹۴	قوشما
۹۴	گرایلی
۹۴	تجنیس
۹۵	استادنامه
۹۵	دئیشمه
۹۶	مخمس
۹۷	عاشیق قربانی
۹۸	عباس توفارقانلی
۱۰۰	ساری عاشیق
۱۰۱	عاشیق والله
۱۰۲	خسته قاسم
۱۰۴	عاشیق علسگر
۱۰۸	ملاجمه
۱۱۲	عاشیق عالی (علی)
۱۱۲	عاشیق بستی

۱۱۲	عاشیق بلال
۱۱۳	عاشیق آواک
۱۱۳	عاشیق میرزه
۱۱۳	عاشیق موسا
۱۱۳	عاشیق اسد
۱۱۳	عاشیق اسلام
۱۱۴	عاشیق حسین بوزالقانلی
۱۱۴	عاشیق شمشیر
۱۱۶	عاشیق پناه
۱۱۷	عاشیق قشم
۱۱۹	عاشیق حسین جوان
۱۱۹	عاشیق حسین شمکیرلی
۱۱۹	عاشیق آصلان
۱۲۰	عاشیق علی
۱۲۲	امک و مراسم نغمه لری
۱۲۲	۱ - موسم مراسم نغمه لری
۱۲۵	۲ - معیشت مراسم نغمه لری
۱۲۶	یاس و دفن مراسم لری
۱۲۶	توی مراسم لری
۱۲۷	خلق اویون و دراملاری
۱۲۸	۱ - مراسم لرله علاقه دار اویونلار
۱۲۹	۲ - اجتماعی اویونلار
۱۲۹	۳ - عائله - معیشت اویونلاری
۱۲۹	ناغیللار:
۱۳۱	۱ - سئحرلی ناغیللار
۱۳۱	۲ - حیوانلار حقینده اولان ناغیللار
۱۳۳	۳ - تاریخی ناغیللار
۱۳۴	۴ - معیشت ناغیللاری
۱۳۵	لطیفه لر
۱۳۵	ملانصرالدین لطیفه لری

۱۳۸	آتالارسۆزو و مثل لر
۱۴۰	آتالارسۆزو و مثللرین منشائی
۱۴۲	آتالارسۆزو و یازیلی ادبیات
۱۴۲	تا پما جالار
۱۴۲	تا پما جالارین نشری و تدقیقی
۱۴۳	تا پما جالارین موضوعو
۱۴۳	تا پما جالارین غایه سی
۱۴۴	با یاتیلار
۱۴۵	با یاتیلارین توپلانماسی و نشری
۱۴۵	با یاتیلارین مضمونو
۱۴۷	لایلایلار
۱۴۷	اوخشامالار
۱۴۸	آغیلار
۱۵۱	فهرست
۱۵۵	سۆزلوک

سۆزلۈك

- آبىدە - تارىخى و بۇيوك اثر
آبدست - وضو
آغيت - مرثيه
آلپ - قهرمان
آلپ ارتونقا - افراسياب
آلقيش - دعا ، آفرين
اتنوگرافى - قومی ضبط لر
اوتاق - چادر ، اطاق
اؤل - اؤ
اؤزان - سازشاعرى ، عاشيق ، باقىسى
اؤلگون - كامل ، پخته
اؤووتماق - تسلى ، دلدارلىق ، مشغول ائت
اگلىمك - تفريح ائتمك
اؤتمك - اوخوماق
اؤتەرى - گذرا
اؤرتاق - شريك
اؤسلو - عقيللى
اؤلۇ - بۇيوك
اؤزلىك - خصوصيت
ايرلاماق - تغنى ، آهنگله اوخوماق
اؤلوس - خلق ، ملت
ايرماق - نهر ، چاي
ايلقار - عهد
ايسيدمك - ايستىلشديرمك ، قيزديرماق
بؤى - داستان
بؤغا - كل
بيليك - علم
بينيت - مركب
بؤران - كولك لى قار - ياغيش ، چووغون
بيرگه - باهم
بيتكى - گياه ، نبات

بۇغونتو - خفقان
 تانىق - شاھد
 تۇپلانتي - يىغىنجا ق
 تۇكنمك - تام اولماق ، قورتولماق
 تۇرەييش - خلقت
 چئشيت - نوع
 چيخيش - نطق
 چنلى - دومانلى
 چۇوغون - بۇران، كولكلى قار - ياغيش
 دنيز - دريا
 دۇغوم - تولد
 دۇلايى - غيرمستقيم
 ساو - آتالارسۇزو
 ساتيرا ، ساتيريك - جمعيتده عيبه جريكلىرى طنزله افشا ائدن بديعى اثر
 سارسيلماق - تيتره مك
 سايرى ، سايرو - مريض ، خسته
 سئويملى - محبوب
 سۇسماق - ساكت اولماق
 سرت - سخت
 سۇرگون - تبعيد
 سيمبوليك - رمزى ، علامتى
 سئخ - محكم ، بول ، انبوه
 شنليك - خوشلوق ، شادلىق
 شۇلن - دىنى قونا قلىق
 صاغو - مرثيه
 صيرا - نوبت
 صيغىنماق - پناه گتيرمك
 قايفى - غصه
 قۇپۇز - ساز
 قۇشما - ۱۱ هجالى خلق شعرى شكلى
 قارشىلىقلى - متقابل
 قۇوووخ - حفره
 قورا قلىق - خشكسالى

قا، ورا، ما، ق - درک ائتمک
 قوشا - جفت
 کو، تله، وی - جمعی
 کوک - ریشه
 کوک، کوک - آهنگ
 گئری - دالی
 گو، زگو - آینا
 گو، وهن - اعتماد
 ماهنی - نغمه، تصنیف
 ماراق - علاقه
 متافور - مجاز، بنزرلیگه، اساسا، سوز ویا، افاده، نین مجازی معنادا ایشلنمه^{سی}
 واریبانت - نوع مختلف
 وارساق - قدیم ساز شاعری
 وئرگی - مالیات
 یاریش - مسابقه
 یاریم آدا - شبه جزیره
 یابانچی - بیگانه
 یانشاق - قدیم ساز شاعری
 یاناشماق - یاخینلاشماق
 یئنمک - غلبه ائتمک
 یایقین - منتشر
 یوکلت - یوک مرکبی
 یوغ - ماتم
 ییغلاماق - آغلاماق

ادبیات

شفاهی آذربایجان

تالیف

دکتر جواد هیئت

تهران - ۱۳۶۷

ضمیمه مجله وارلیق

AZERBAJDJAN ORAL

LITERATUR

BY

DR - JAVAD HEYAT

1988 - TEHRAN

قیمت ۶۰۰ ریال